

Biblioteka
Główna
UMK Toruń

Prac. Pomorz

09050/37

09050/1383

SPRAWOZDANIA
TOWARZYSTWA NAUKOWEGO
W TORUNIU

37

1 I 1983 – 31 XII 1983

TORUŃ 1985

REDAKTOR NACZELNY WYDAWNICTW TNT
SPRAWOZDANIA
TOWARZYSTWA NAUKOWEGO
KONFERENCJA W TORUNIU

SPRAWOZDANIA
TOWARZYSTWA NAUKOWEGO
W TORUNIU

I ZBIORCZNE WALNE ZGROMADZENIE TOWARZYSTWA

Przebieg i wyniki posiedzenia Towarzystwa prof. dra Mariana Filarskiego	3
Wykaz prac i referatów wygłoszonych na posiedzeniu Towarzystwa	12
Protokół Doniosłego Walnego Zgromadzenia członków Towarzystwa Naukowego w Toruniu w dniu 29 lutego 1984 r.	37
Przebieg i wyniki posiedzenia generalnego Towarzystwa doc. dra hab. Mariana Filarskiego	23
Sprawozdanie z czynności Towarzystwa Naukowego w Toruniu za rok 1983	26
Sprawozdanie z gospodarki finansowej Towarzystwa 3 rok 1983	46
Protokół z posiedzenia Komisji Zarządczej z dnia 11 1984 r.	47
Zmiany w statucie Towarzystwa	48

II SPRAWOZDANIA Z POSIEDZENI

WYDANO Z POMOCĄ FINANSOWĄ
W TORUNIU

Referat M. Filarskiego	48
Referat M. Filarskiego	49
Referat M. Filarskiego	50
Referat M. Filarskiego	51
Referat M. Filarskiego	52
Referat M. Filarskiego	53
Referat M. Filarskiego	54
Referat M. Filarskiego	55
Referat M. Filarskiego	56
Referat M. Filarskiego	57
Referat M. Filarskiego	58
Referat M. Filarskiego	59
Referat M. Filarskiego	60
Referat M. Filarskiego	61
Referat M. Filarskiego	62
Referat M. Filarskiego	63
Referat M. Filarskiego	64
Referat M. Filarskiego	65
Referat M. Filarskiego	66
Referat M. Filarskiego	67
Referat M. Filarskiego	68
Referat M. Filarskiego	69
Referat M. Filarskiego	70
Referat M. Filarskiego	71
Referat M. Filarskiego	72
Referat M. Filarskiego	73
Referat M. Filarskiego	74
Referat M. Filarskiego	75
Referat M. Filarskiego	76
Referat M. Filarskiego	77
Referat M. Filarskiego	78
Referat M. Filarskiego	79
Referat M. Filarskiego	80
Referat M. Filarskiego	81
Referat M. Filarskiego	82
Referat M. Filarskiego	83
Referat M. Filarskiego	84
Referat M. Filarskiego	85
Referat M. Filarskiego	86
Referat M. Filarskiego	87
Referat M. Filarskiego	88
Referat M. Filarskiego	89
Referat M. Filarskiego	90
Referat M. Filarskiego	91
Referat M. Filarskiego	92
Referat M. Filarskiego	93
Referat M. Filarskiego	94
Referat M. Filarskiego	95
Referat M. Filarskiego	96
Referat M. Filarskiego	97
Referat M. Filarskiego	98
Referat M. Filarskiego	99
Referat M. Filarskiego	100

TORUŃ 1985

REDAKTOR NACZELNY WYDAWNICTW TNT

Artur Hutnikiewicz

Komitet Redakcyjny

Przewodniczący

Janusz Kryszak

Członkowie

Teresa Karwicka, Ludmiła Roszkówna, Maria Wilke

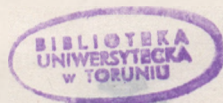
Sekretarz Redakcji

Bożena Sołtys

ISSN 0371-375x

WYDANO Z POMOCĄ FINANSOWĄ
URZĘDU WOJEWÓDZKIEGO
W TORUNIU

09050

Cyf. Pomocnik.

TOWARZYSTWO NAUKOWE W TORUNIU

Wydanie I. Nakład 650 + 80 egz. Ark. wyd. 11. Ark. druk.
8,75. Papier druk. sat. kl. V, 70 g, 70×100. Podpisano do
druku w styczniu 1985 r. Druk ukończono w styczniu 1985 r.
Zam. 2211. F-16. Cena zł 50,—

ZAKŁADY GRAFICZNE W TORUNIU

E.346/85

SPRAWOZDANIA TOWARZYSTWA NAUKOWEGO W TORUNIU

Nr 37

1 I 1983 — 31 XII 1983

SPIS TREŚCI

I. DOROCZNE WALNE ZGROMADZENIE TOWARZYSTWA

Przemówienie prezesa Towarzystwa prof. dra Mariana Biskupa	5
Wykład prof. dra Jacka Staszewskiego „Pokłosie rocznicy odsieczy wie- deńskiej”	12
Protokół Dorocznego Walnego Zgromadzenia członków Towarzystwa Nauko- wego w Toruniu w dniu 20 lutego 1984 r.	21
Przemówienie sekretarza generalnego Towarzystwa doc. dra hab. Mariana Filara	24
Sprawozdanie z czynności Towarzystwa Naukowego w Toruniu za rok 1983 .	28
Sprawozdanie z gospodarki finansowej Towarzystwa za rok 1983	46
Protokół z posiedzenia Komisji Rewizyjnej w dniu 16 II 1984 r.	47
Zmiany w składzie Towarzystwa	49

II. SPRAWOZDANIA Z POSIEDZEŃ

WYDZIAŁ I

<i>Biskup M., Janosz-Biskupowa I., (wyd.), Akta stanów Prus Królewskich, t. 7, lata 1516 — początek 1520</i>	52
<i>Pelech M. (wyd.), Nowa księga rachunkowa Elbląga 1404—1414</i>	56
<i>Grzegorz M., Struktura administracyjno-własnościowa Pomorza Gdańskiego od schyłku XIII w. do 1454 r.</i>	58
<i>Ziółkowski M., Kultury religijne żołnierzy rzymskich w Brytanii w okresie wczesnego cesarstwa (I—III w.n.e.)</i>	62
<i>Piątkowski A., Miasta Prus Zachodnich w pierwszej połowie XIX w. Prze- miany demograficzne i społeczno-zawodowe</i>	66
<i>Wojciechowski M. (red.), Studia z dziejów ziemi dobrzyńskiej XV—XX w. .</i>	66
<i>Poraziński J., Sejm lubelski w 1703 r. i jego miejsce w konfliktach we- wnętrznych na początku XVIII w.</i>	66
Posiedzenia Komisji Historycznej	66

WYDZIAŁ II

<i>Skuczyński J., Przestrzeń teatralna w dramatach Juliusza Słowackiego</i>	88
<i>Kruszelnicki Z., Teka Komisji Historii Sztuki, t. 7</i>	88
Posiedzenia Komisji Filologicznej	88

Posiedzenia Komisji Filozoficznej	92
Posiedzenia Komisji Historii Sztuki i Konserwatorstwa	92
Posiedzenia Komisji Bibliografii i Bibliotekoznawstwa	93

WYDZIAŁ III

<i>Zaluski T.</i> , Roślinność murawowa południowo-zachodniej części Garbu Lubawskiego i terenów przyległych	98
Posiedzenia Komisji Astronomicznej	99
Posiedzenia Komisji Geograficzno-Geologicznej	99
Posiedzenia Komisji Nauk Medycznych	99

WYDZIAŁ IV

<i>Gaca A.</i> , Trzechsetlecie Kodeksu duńskiego króla Chrystiana V (1683—1983) i jego aktualne obchody w Danii	99
<i>Galster J.</i> , Pozycja Parlamentu Europejskiego w systemie instytucjonalnym Wspólnot Europejskich	101
<i>Czarnota A.</i> , John Stuart Mill. Studium z dziejów liberalizmu politycznego	103
<i>Calvi A.</i> , Tendencje rozwojowe włoskiego prawa karnego	105
<i>Hirsch H. J.</i> , Bilans reformy prawa karnego w RFN	105
<i>Baszkiewicz J.</i> , Historia i psychologia społeczna	105
Posiedzenia Komisji Ekonomicznej	105

III. MATERIAŁY BIO- I BIBLIOGRAFICZNE CZŁONKÓW WYDZIAŁÓW TOWARZYSTWA

Wydział I

Borawska Teresa	106
Olczak Jerzy	107
Samsonowicz Henryk	111
Sziling Jan	114

Wydział II

Grochowski Maciej	116
Jakowska Krystyna	119
Kryszak Janusz	120

Wydział III

Bielski Andrzej	121
Falkowski Jan	122
Kądziela Wojciech	124
Szczepkowski Jan	127
Wiśniewski Edward	129
Wójcik Gabriel	131

Wydział IV

Borodo Andrzej	134
Jasudowicz Tadeusz	135
Kwaśniewski Zbigniew	137

WYDAWNICTWA TOWARZYSTWA NAUKOWEGO W TORUNIU ZA ROK 1984	139
---	-----

I

DOROCZNE WALNE ZGROMADZENIE TOWARZYSTWA

w dniu 20 lutego 1984 r.

PRZEMÓWIENIE PRZESZA TOWARZYSTWA
PROF. DRA MARIANA BISKUPA

W 109 roku istnienia Towarzystwa Naukowego w Toruniu otwieram doroczne Walne Zgromadzenie, witając przybyłych członków i gości. Witam zwłaszcza przedstawicieli władz wojewódzkich i miejskich w osobach: Przewodniczącego Wojewódzkiej Rady Narodowej mgra Alojzego Tujakowskiego, Prezydenta miasta Torunia mgra inż. Romualda Bestera oraz Jego Magnificencję Rektora UMK prof. dra Jana Kopcewicza. Dziękuję im za przybycie świadczące o zainteresowaniu władz sprawami naszego Towarzystwa, a zarazem nauki i jej form organizacyjno-społecznych w naszym województwie.

Towarzystwo nasze pod koniec roku 1982 liczyło 538 osób. W roku 1983 przybyło wprawdzie 13 członków zwyczajnych, zmarło jednak 10 osób, a 1 osoba została skreślona. Obecnie Towarzystwo liczy więc 544 osoby, w tym 214 członków wydziałów i 330 członków zwyczajnych.

Poświęćmy kilka minut wspomnieniu 10 zmarłych naszych członków, wśród których nie brak przedstawicieli najstarszego pokolenia ludzi nauki, tych, którzy od 1945 r. kładli podwaliny pod rozwój toruńskiego ośrodka uniwersyteckiego i naszego Towarzystwa w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

Należy do nich przede wszystkim doc. dr Jan Gerlach, nestor historyków nie tylko toruńskich, związany ściśle z początkami UMK, członek Wydziału I TNT. Urodzony w 1893 r. w Koniowie koło Przemysła, absolwent IV gimnazjum lwowskiego, początkowo słuchacz Uczelni Lwowskiej, a potem w okresie I wojny — w Omsku i Irkucku, ukończył w 1926 r. prawo i historię na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie. Pracował w zawodzie nauczycielskim, był także inspektorem szkolnym we Lwowie. W r. 1939 uzyskał doktorat za pracę o pospolitym ruszeniu w początkach XVI wieku. W tym też roku opub-

likował klasyczne już dziś studium o chłopskiej „piechocie wybranieckiej”, które jednak dopiero w 1947 r. mogło się stać podstawą habilitacji na Uczelni Poznańskiej. W okresie II wojny zajmował się tajnym nauczaniem we Lwowie. W 1945 r. przeniósł się do Torunia, gdzie był ściśle związany z UMK przez działalność dydaktyczną na Wydziale Prawa i Wydziale Humanistycznym. Brał też żywy udział jako docent w działalności Studium Przygotowawczego, eksternatu, a także studiów zaocznych. Na emeryturę przeszedł w 1963 r. Ogłosił kilka gruntownych rozpraw z dziejów ustroju sejmikowego Prus Królewskich w XVI—XVIII w., chociaż z powodów zdrowotnych nie dane mu już było wykorzystać w pełni zebranych, bogatych materiałów archiwalnych dla tej zapoznanej problematyki.

Halina Basińska, prof. chemii, członek Wydziału III TNT. Urodziła się w Moskwie w 1903 r., gimnazjum ukończyła we Władywostoku, a następnie przeniosła się do Wilna, gdzie w 1929 r. ukończyła studia magisterskie z zakresu chemii. Była potem asystentką na Uniwersytecie Stefana Batorego, a w czasie II wojny uczestniczyła w tajnym nauczaniu. Od 1945 r. związała się z Toruniem pracując w Zakładzie Chemii Nieorganicznej UMK. Doktoryzowała się w 1950 r., a w 1954 r. uzyskała tytuł docenta, następnie profesora nadzwyczajnego (r. 1962) i zwyczajnego (r. 1970). W 1974 r. przeszła na emeryturę. Była znanym specjalistą w dziedzinie chemii analitycznej ilościowej.

Jerzy Śliwowski, prof. prawa, członek Wydziału IV TNT. Urodził się w 1907 r. w Warszawie, gdzie także ukończył studia na Wydziale Prawa w 1928 r. Odbił też studia na Wydziale Społecznym Szkoły Nauk Politycznych w Warszawie. Doktorat prawa uzyskał w 1939 r. we Francji na uniwersytecie w Nancy. Po II wojnie wykładał prawo na uczelniach w Łodzi i Warszawie, a od 1948 r. jako zastępca profesora — na UMK, aż do 1952 r., gdy został przeniesiony do Lublina na UMCS. Do Torunia wrócił jako docent w 1959 r. i kierował katedrą prawa karnego. W 1967 r. został profesorem nadzwyczajnym. Na emeryturę przeszedł w 1977 r. Był wybitnym i uznanym specjalistą prawa karnego w skali międzynarodowej, a także prawa penitencjarnego, specjalizując się w problematyce wykonania kary.

Izydora Dąmbska, prof. filozofii i bibliotekarz, członek zamiejscowy Wydziału II TNT. Urodzona w 1904 r. we Lwowie, była absolwentką studiów filozoficznych na Uniwersytecie Jana Kazimierza, uczennicą prof. Kazimierza Twardowskiego. Doktoryzowała się z filozofii ścisłej we Lwowie w 1926 r. Była najpierw asystentką na Uczelni Lwowskiej, a następnie nauczycielką w szkołach średnich, pracownikiem Biblioteki Uniwersyteckiej, na koniec psychologiem Instytutu Psychotechnicznego. W okresie II wojny brała udział w tajnym nauczaniu licealnym i uniwersyteckim. Po r. 1945 osiadła najpierw w Gdańsku, gdzie przez wiele lat pracowała w Bibliotece Gdańskiej

PAN, prowadząc też wykłady na uczelniach warszawskiej i poznańskiej. Habilitowała się w 1946 r., profesurę uzyskała w 1955 r. Była następnie profesorem i kierownikiem Katedry Filozofii na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. Na emeryturę przeszła w 1974 r. Była wybitnym i cenionym historykiem filozofii, badaczem zwłaszcza sceptycyzmu w starożytności i czasach nowożytnych, znaczenia Platona oraz historii logiki. Uprawiała także badania z zakresu metodologii i filozofii oraz jej semiotyki.

Jerzy Liczkowski, prof. ekonomii, członek Wydziału IV TNT. Urodzony w 1914 r. w Krakowie, szkołę podstawową ukończył w Grudziądzu w 1927 r., a jako pracownik fizyczny uczęszczał do Liceum dla Pracujących w Bydgoszczy. W 1946 r. ukończył Liceum dla Dorosłych w Poznaniu, a w 1951 r. studia w tamtejszej Wyższej Szkole Ekonomicznej. Pracując tam jako asystent uzyskał doktorat w 1958 r. Habilitował się w r. 1963 na WSE w Krakowie. W 1966 r. przeniósł się do Torunia, gdzie był organizatorem Wydziału Ekonomicznego UMK i kierował Zakładem Ekonomiki Rolnictwa i Przedsiębiorstw. W 1971 r. został profesorem nadzwyczajnym. Był znanym specjalistą zagadnień intensywności rolnictwa w ujęciu przestrzennym.

Zmarł też — tragicznie — Stanisław Gerstman, profesor psychologii, członek zamiejscowy Wydziału II TNT. Urodził się w 1911 r. Studiował na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, gdzie uzyskał w 1939 r. doktorat z zakresu psychologii. W latach 1946—1955 pracował na UMK jako adiunkt w Zakładzie Psychologii, następnie Pedagogiki. Od 1956 r. jako docent w Katedrze Psychologii przeniósł się do Lublina, a następnie na Uniwersytet Łódzki, gdzie pozostał w Instytucie Pedagogiki i Psychologii jako profesor nadzwyczajny, później zwyczajny aż do emerytury. Był znanym badaczem z zakresu psychologii wychowania, autorem wielu prac monograficznych i podręczników.

Witold Warkało, profesor prawa, członek zwyczajny TNT. Urodził się w 1909 r. w Śląkowicach koło Sieradza. Studia prawnicze odbył na Uniwersytecie Warszawskim, gdzie w 1939 r. uzyskał tytuł doktora praw. Habilitował się w 1958 r., tytuł profesora nadzwyczajnego otrzymał w 1960 r., zwyczajnego — w 1968 r. Związany był przede wszystkim z Instytutem Prawa Cywilnego Uniwersytetu Warszawskiego. W 1958 r. zorganizował Katedrę Prawa Rzymskiego na UMK, której kierownikiem był do r. 1962. Interesowały go głównie zagadnienia odpowiedzialności cywilnej i ubezpieczenia. W obu tych dziedzinach ogłosił prace fundamentalne i uznane w skali międzynarodowej. Był też autorem wielu skryptów i podręczników.

Leopold Rozentel, mgr polonistyki, bibliotekarz, członek zwyczajny TNT. Urodził się w Dwecie (na Łotwie) w 1908 r. Gimnazjum ukończył w Dżisnej, a studia polonistyczne odbył na Uniwersytecie Stefana Ba-

torego w Wilnie, gdzie w 1934 r. otrzymał tytuł magistra filozofii w zakresie filologii polskiej. W latach 1935—1939 uczył języka polskiego w gimnazjum w Baranowiczach. W okresie II wojny brał udział w tajnym nauczaniu języka polskiego i języków obcych w Wilnie. Do Torunia przybył w 1945 r. i podjął pracę jako polonista w I Liceum im. M. Kopernika. Od 1946 r. pracował jako asystent w Katedrze Literatur Słowiańskich UMK, prowadząc m.in. wykłady z literatury rosyjskiej. Po reorganizacji uniwersytetu przeniósł się do Biblioteki Głównej, gdzie w 1953 r. został specjalistą w zakresie literatury rosyjskiej. W 1960 r. został kierownikiem katalogu rzeczowego i pełnił tę funkcję do emerytury w 1973 r. Ogłosił kilka prac naukowych.

Marian Sokołowski, docent nauk medycznych, członek zwyczajny TNT. Urodził się w 1923 r. w Chełmie Lubelskim. Studia medyczne ukończył na Akademii Medycznej w Łodzi, gdzie też w 1951 r. rozpoczął pracę w zakładzie protetyki stomatologicznej. Pracował tam nieprzerwanie do 1975 r., uzyskując w 1962 r. stopień doktora. Od 1975 r. był kierownikiem Studium Stomatologicznego Centrum Stomatologicznego Kształcenia Podyplomowego w Toruniu w stopniu docenta. Ogłosił kilka prac naukowych, podręczników i skryptów.

Marian Pelczar, docent historii i bibliotekarz, członek zwyczajny TNT. Urodzony w 1905 r. w Nowym Sączu, ukończył tam gimnazjum, po czym odbył w latach 1923—1928 studia historyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, gdzie też uzyskał doktorat w 1929 r. Po stażu w szkołach średnich Krakowa w końcu 1934 r. przeniósł się do Gdańska, gdzie był jednym z głównych pedagogów w polskich szkołach handlowych Macierzy Polskiej w Wolnym Mieście Gdańsku. Działal w Zarządzie Towarzystwa Przyjaciół Nauki i Sztuki w Gdańsku, prowadził badania nad przeszłością Gdańska w XV w. Uniknął represji władz hitlerowskich ukrywając się na wsi pod Krakowem, a już wiosną 1945 r. powrócił do wyzwolonego Gdańska, gdzie objął kierownictwo Biblioteki Miejskiej, przeobrażonej w 1955 r. w Bibliotekę Gdańską PAN. Jako jej dyrektor aż do 1973 r. podniósł znacznie jej rangę. Kierował też Towarzystwem Przyjaciół Nauki i Sztuki, przekształconym w 1956 r. w Gdańskie Towarzystwo Naukowe. Reaktywował przedwojenny „Rocznik Gdański”, którego był pierwszym redaktorem naczelnym. Pozostawił dorobek drukowany, zwłaszcza w dziedzinie historii kultury i nauki Gdańska, szczególnie czasów odrodzenia, historii kultury polskiej w Wolnym Mieście Gdańsku i obrony Westerplatte w 1939 r.

Uczcijmy pamięć naszych wszystkich zmarłych członków chwilą milczenia.

W roku 1983 — roku jubileuszu 750-lecia Torunia i Chełmna, a także prawa chełmińskiego — Towarzystwo nasze za podstawowe swoje

zadanie uznało należyte zaakcentowanie tych rocznic. Założenie to było realizowane przez współdziałanie reprezentanta Zarządu TNT, kierującego sekcją naukową, w Społecznym Komitecie Przygotowawczym Obchodów Jubileuszowych. Umożliwiło to należyte korelowanie zwłaszcza przedsięwzięć wydawniczych, tak naukowych, jak popularnonaukowych, zorganizowanie ogólnopolskiej sesji naukowej poświęconej dziejom Torunia, Chełmna, przywileju i prawa chełmińskiego, a także zorganizowanie cyklu wykładów popularnonaukowych z tej tematyki.

Zamierzenia te były realizowane etapami w zakresie wydawnictw już od 1980 r. i zostały w pełni wykonane dzięki życzliwej pomocy władz wojewódzkich, a także Ekspozytury PWN i Toruńskich Zakładów Graficznych w Toruniu. Dzięki temu też ukazać się mogła w roku jubileuszowym w stosunkowo wysokim nakładzie 12 000 egz. praca zbiorowa *Toruń dawny i dzisiejszy. Zarys dziejów* — pierwsza po pół wieku próba zarysowania nowocześniejszego ujęcia syntetycznego przeszłości Torunia — jako zapowiedź przygotowywanej przez Towarzystwo 3-tomowej syntezy. Ukazała się także książeczka Jerzego Domasłowskiego *Kościół i dawny klasztor cysterek w Chełmnie*, a jeden z numerów „Zapisek Historycznych” (z. 3) został w całości poświęcony przeszłości Torunia, częściowo i Chełmna. TNT wspólnie ze Stowarzyszeniem Historyków Sztuki zorganizowało wiosną dwudniową ogólnopolską sesję poświęconą problemom sztuki Torunia i ziemi chełmińskiej. Powiodło się także zorganizowanie wraz z UMK w końcu października ogólnopolskiej, trzydniowej sesji naukowej, która naświetliła niektóre węzłowe problemy z przeszłości tak Torunia, jak Chełmna; obrady odbywały się na przemian w obu tych ośrodkach. Rezultatem tej sesji było przede wszystkim ujawnienie potrzeby stworzenia forum dyskusyjnego i konsultacyjnego (tj. zespołu) dla podejmowanych w Toruniu badań archeologicznych i urbanistycznych, co realne kształty przybiera już w roku bieżącym. TNT zorganizowało także 8 wykładów publicznych na tematy dotyczące węzłowych zagadnień z przeszłości miasta.

Działalność Towarzystwa w okresie jubileuszu miasta zyskała pozytywną ocenę opinii publicznej i władz, co znalazło swój wyraz w przyznaniu TNT medalu „Zasłużony dla Torunia” i adresu z podziękowaniem od Społecznego Komitetu Obchodów 750-lecia. Medal 750-lecia przyznało też Towarzystwu miasto Chełmno, a Towarzystwo Miłośników Torunia — „Złote astrolabium” oraz własny medal wybity z okazji jubileuszu.

Publikacje jubileuszowe w 1983 r. zajęły czołowe miejsce wśród całości wydawnictw TNT, których łącznie wydaliśmy 8 o objętości 150 arkuszy wydawniczych, wraz z zaległymi „Sprawozdaniami” za rok 1980. Jest wśród tych wydawnictw monografia Romana Wapińskiego *Życie polityczne Pomorza w latach 1920—1939*, ukazująca znaczącą

rolę Torunia jako międzywojennej stolicy woj. pomorskiego (Wielkiego Pomorza), jest też interesujące studium Andrzeja Stoffa *Powieści fantastyczno-naukowe Stanisława Lema*. Dodajmy, że trzy dalsze pozycje o objętości około 40 arkuszy wydawniczych, zwłaszcza z dziedziny prawa i historii sztuki, zostały zbyt późno przekazane przez PWN do druku i w rezultacie ukażą się one w I kwartale bieżącego roku. Podkreślić wypada, że około 60% arkuszy w r. 1983 (dokładnie 86, czyli 4 pozycje) ukazały się na zlecenie Działu Wydawnictw PAN, któremu składamy wyrazy naszej szczerzej podzięk.

Zjawiskiem pocieszającym było też ukazanie się — już na początku bieżącego roku — zaległych „Sprawozdań TNT” za lata 1981—1982. W ten sposób została wyrównana luka istniejąca w dziale aktualnej informacji o wszystkich przejawach działalności naszego Towarzystwa. Należy podkreślić, że liczba 150 arkuszy stanowi optimum naszych obecnych możliwości limitowo-finansowych, przy założeniu, iż Dział Wydawnictw PAN pomoże nam przy publikacji połowy wydawnictw. Na rok bieżący, 1984, do druku zostało przekazanych ponad 150 arkuszy wydawniczych. Wśród pozycji tych szczególną rolę odgrywa zbiorowa monografia geograficzno-gospodarcza *Województwo toruńskie* pod redakcją prof. Rajmunda Galona.

Sprzedaż własnych publikacji w r. 1983, szczególnie jubileuszowych, przyniosła kwotę 2 460 000 złotych. Jednakże wpływy te są niestety niwelowane rosnącymi kosztami usług poligraficznych, które pochłaniają zbyt wysoką część dochodów własnych. Pomoc władz wojewódzkich w postaci zwiększonej nieco dotacji oraz zleceń na poszczególne pozycje okazać się może tutaj bardzo cenna, a nawet — niezbędna. Pracownia Mikrofilmowa, operująca zmodernizowaną aparaturą produkcji NRD, sporządziła ogółem ponad 3700 fotokopii oraz ponad 12 000 zdjęć negatywowych i pozytywowych mikrofilmowych, zwłaszcza dla Instytutu Badań Literackich PAN, Pracowni Konserwacji Zabytków i placówek UMK. Dochody roczne z Pracowni wyniosły 112 000 złotych.

Biblioteka nasza, pozostająca nadal w depozycie Książnicy Miejskiej im. M. Kopernika, powiększyła swoje zbiory łącznie o 1453 skatalogowane woluminy. Z końcem 1983 r. zbiory nasze (skatalogowane) liczyły więc 63 611 woluminów. Oprócz tego 1541 woluminów liczy podręczny księgozbiór w naszym gmachu przy ul. Wysokiej, razem więc zbiory przekraczają już 65 000 woluminów.

Nadal dobrze funkcjonował system wymiany krajowej i międzynarodowej wydawnictw Towarzystwa. Liczba kontrahentów zagranicznych wyniosła 220 z 27 krajów, kontrahentów krajowych było 79. Łącznie wysłaliśmy 954 egzemplarze naszych wydawnictw, otrzymując w zamian 2729 egz. od instytucji zagranicznych w formie bezdewidzowej oraz 521 egz. od instytucji krajowych, razem 3250 egz.

Zespół do Spraw Zbiorów naszego Towarzystwa doprowadził do zawarcia unowocześnionej umowy z Dyrekcją Archiwum Państwowego w Toruniu. Umowa ta będzie regulować kwestie porządkowania i udostępniania części naszych zasobów archiwalnych. Towarzystwo zakupiło też niezwykle cenne zbiory ze spuścizny po znanych drukarzach i wydawcach toruńskich — Buszczyńskich. Będą one w przyszłości publicznie eksponowane.

TNT rozpoczęło jesienią 1983 r. 2 cykle wykładów publicznych poświęconych zagadnieniom prawa i medycyny. Będą one kontynuowane w roku bieżącym. W toku przygotowań natomiast jest poważna, interdyscyplinarna i międzyśrodowiskowa sesja z zagadnień ochrony środowiska na temat „Ochrona żywności”. Została też zaplanowana i wchodzi do realizacji koncepcja dwudniowej interdyscyplinarnej sesji „Nauka na Pomorzu Wschodnim w latach 1945—1985”, którą Towarzystwo nasze włącza się do obchodów 40-lecia PRL; przewiduje się także druk materiałów z tej sesji.

Na zakończenie pragnę wyrazić serdeczne podziękowania władzom naszego województwa, zwłaszcza zaś Wojewodzie Stanisławowi Trokowskiemu i Dyrektorowi Wydziału Kultury i Sztuki Gerardowi Ostrowskiemu za życzliwy stosunek do naszego Towarzystwa i zapewnienie mu podstawowej dotacji oraz niezbędnych zleceń finansowych na niektóre wydawnictwa. Władzom miejskim, szczególnie Prezydentowi Romualdowi Besterowi i Kierownikowi Wydziału Kultury Romanowi Czyżniewskiemu dziękuję za żywe współdziałanie z Towarzystwem w okresie obchodów jubileuszowych. Konserwatorom: wojewódzkiemu — Janowi Zobołowiczowi i miejskiemu — Pawłowi Połomowi dziękuję za życzliwość dla potrzeb lokalowych Towarzystwa, jak i za podjęcie współpracy przy programowaniu badań nad przeszłością miasta. Dziękuję także Oddziałowi PWN w Poznaniu i jego Ekspozyturze w Toruniu oraz Toruńskim Zakładom Graficznym za realizowanie druku naszych publikacji. Wyrazy podziękowań składam naszym kilkunastu pracownikom, którzy ofiarnie i sumiennie — mimo trudnej nadal sytuacji finansowej — pełnili swoje obowiązki, na czele z dyrektorem Tadeuszem Zakrzewskim, główną księgową Bogumiłą Przeperską oraz redaktorem Bożeną Sołtys.

Dziękuję wreszcie wszystkim bez wyjątku członkom Zarządu TNT, którzy w ciągu ubiegłego roku — czy to na kwartalnych posiedzeniach czy na zwoływanych kilkakrotnie grupowych spotkaniach — wspierali swoją radą i pomocą wszelkie wspólne poczynania i koncepcje. Nie próbując wyliczać zbyt wielu nazwisk, wymienię tylko sekretarza generalnego doc. Mariana Filara, który sprawdzał się na swoim odpowiedzialnym stanowisku, za co mu szczególnie dziękuję.

WYKŁAD PROF. DRA JACKA STASZEWSKIEGO

POKŁOSIE ROCZNICY ODSIECZY WIEDEŃSKIEJ

Na wstępie muszę bliżej wyjaśnić zakres mojego referatu. Przyjmując w listopadzie ubiegłego roku propozycję przewodniczącego I Wydziału TNT, prof. Andrzeja Tomczaka, aby na dzisiejsze posiedzenie przygotować wystąpienie pod takim właśnie tytułem, miałem nadzieję, że uda mi się zebrać informacje i materiały pozwalające na dokonanie oceny przebiegu uroczystości jubileuszowych. Nadzieje moje nie spełniły się. Zakres i różnorodność imprez, jakie w związku z uroczystością obchodów trzechsetnej rocznicy odsieczy wiedeńskiej odbywały się w 1983 r., przeszedł wszelkie oczekiwania. Z informacji zebranych przez główny Komitet Obchodów wynika, iż tylko w Polsce odbyło się ponad półtora tysiąca różnego rodzaju imprez, że wielka, bliżej jeszcze nie znana liczba obchodów miała miejsce za granicą, we wszystkich ośrodkach polskich i na wszystkich szerokościach geograficznych. W sumie miało być takich imprez ponad dwa tysiące. Jest to ilość ogromna, umykająca ocenie nie tylko ze względu na niekompletność informacji o obchodach, ich treści i przebiegu.

Jednym słowem zamówiony temat okazał się niemożliwy do zrealizowania. W tej sytuacji zdecydowałem się poświęcić dzisiejsze wystąpienie wykładowi spostrzeżeń powstałych w związku z obchodami rocznicy wiedeńskiej. Odniosę je do trzech zagadnień: 1. przeglądu publikacji, jakie się ukazały w związku z rocznicą, 2. funkcji kulturowej tych obchodów i 3. problemów, jakie ujawniły ostatnie badania nad udziałem Polski w odsieczy wiedeńskiej.

I

Pierwszym spostrzeżeniem odnoszącym się do odzewu polskiej nauki historycznej na rocznicę Wiednia jest zaskakująca nikłość ilościowa tego dorobku w chwili rozpoczęcia się obchodów. Reprezentują go trzy oryginalne prace: dwie biografie — pierwsza, pełna naukowa biografia Jana III, pióra Zbigniewa Wójcika, oraz Marii Kazimiery, pióra Michała Komarzyńskiego. Wprawdzie przed dwoma laty ukazała się tego ostatniego autora opowieść o córce Sobieskich, Teresie Kunegundzie, ale jest to dzieło raczej okolicznościowym ewenementem wydawniczym, niż pracą mającą bliższy związek z rocznicą wiedeńską. Trzecią spośród wymienionych monografii jest doskonałe studium Jana Wimmera, poświęcone wyprawie pod Wiedeń od strony organizacji i działań militarnych. Jest to niewiele, zwłaszcza że tylko prace Wójcika i Wimmera są studiami w pełni naukowymi, gdy książka Komarzyńskiego ma charakter wprawdzie bardzo dobrej, ale jednak

pracy paranaukowej, popularyzującej postać królowej w duchu swoistego panegiryzmu.

Wśród publikacji rocznicowych specjalne miejsce zajmują katalogi wystaw zorganizowanych w Warszawie i Krakowie. Pierwsza, pokazana na Zamku Warszawskim, prezentowała instytucje polityczne i ustrojowe Rzeczypospolitej w dobie Jana III. Druga, w pałacu niegdys̄ Sobieskich w Wilanowie, ukazała dzieła sztuki i literatury związane ze sławą i chwałą Jana III. Trzecia wystawa — na Wawelu — przedstawiała dzieła sztuki z epoki odsieczy wiedeńskiej. Owe katalogi, wyróżniające się wśród wszystkich wydawnictw 1983 r. znakomitym opracowaniem i świetną szatą graficzną, są pomnikami udziału historyków sztuki i muzealników w badaniach nad epoką Sobieskiego i czasami odsieczy wiedeńskiej oraz odbiciem ich w kulturze polskiej i europejskiej.

Dopiero na tym tle można ocenić walory wcale okazałego dorobku badawczego, mającego z odsieczą wiedeńską związek bardziej lub mniej bezpośredni. Rozsiany jest on w materiałach sesji naukowych i tomach czasopism wydanych już lub jeszcze będących w druku. Stąd ocena tego dorobku jest niemożliwa, jest on po prostu jeszcze niedostępny. Jednak na podstawie publikacji znajdujących się w obiegu można wskazać charakterystyczne cechy tego dorobku.

Jest on przede wszystkim bardzo zróżnicowany. Jedne publikacje nawiązują do źródeł dawniej rzadko lub mało wykorzystywanych. Wśród nich specjalne miejsce zajmują prace krakowskiego turkologa, Zygmunta Abrahamowicza, który już przed dziesięciu laty udostępnił polskiej nauce historycznej źródła tureckie i tatarskie o wojnie 1683 r., dotąd nie znane nie tylko polskiej, ale i europejskiej historiografii. To dzięki temu uczonemu przedstawione zostało po raz pierwszy stanowisko strony tureckiej, spojrzenie na wojnę 1683 r. od strony jej głównego uczestnika. Prace Zygmunta Abrahamowicza można śmiało określić mianem wydarzenia naukowego, do znaczenia którego wróć jeszcze w dalszej części referatu.

Przewagę wśród prac przygotowanych na obchody rocznicy wiedeńskiej mają prace pisane na zamówienie organizatorów licznych sesji naukowych. Rzadko jednak wśród tych prac znajdujemy dzieła wartościowe dzięki oryginalności i głębokości spojrzenia na podejmowane kwestie. Większość z nich pisana jest z widocznym pośpiechem, zajmuje się wycinkami problemu, z wykorzystaniem bardzo skromnego zestawu źródeł. Mimo to wszystkie one mają pewien walor naukowy: jeżeli podejmują jakąś kwestię już wcześniej zbadaną, to zazwyczaj celem wydobywania elementów niedocenianych lub wymagających innego naświetlenia w związku z postępem badań. Z tego względu nie powinny być pominięte w ocenie dorobku naukowego obchodów. Jednak istotny dla postępu badań fragment tych prac stanowi zwykle

mniejszą część wypowiedzi powtarzającej stwierdzenia znane lub wręcz banalne.

Wśród prac prawdziwie wartościowych znajdują się te, które powstały w rezultacie ukształtowania się w określonym ośrodku naukowym specjalizacji badawczej. Będą to prace bądź to odnoszące się do zagadnień regionalnych, wypełniające lukę w obrazie Polski częściej przed odsieczą wiedeńską, niż po niej, bądź też stanowiące rezultat badań szerszych, eksponowanych obecnie jedynie „przy okazji”. Dla zilustrowania tej tezy posłużę się materiałami dwóch najwcześniejszych zorganizowanych sesji naukowych: toruńskiej (odbytej z inicjatywy wojewódzkiego Oddziału Stowarzyszenia PAX) i wrocławskiej (zorganizowanej przez kilka instytucji na czele z Zakładem Historii Polski i Powszechnej XVI—XVIII w. Uniwersytetu Wrocławskiego). Podobny walor przedstawia referat M. Rożka o „wiedeńskich” fundacjach wotywnych, wygłoszony w czasie sesji zorganizowanej przez tamtejszy Oddział Stowarzyszenia PAX w Krakowie, nie inny — referat Tadeusza Wasilewskiego wygłoszony na sesji zorganizowanej przez IH PAN o stosunkach politycznych w Wielkim Księstwie Litewskim na przełomie przewagi dwóch stronnictw magnackich: Paców i Sapiehów.

Wartość całego dorobku będzie można w pełni ocenić po opublikowaniu materiałów sesji naukowych. Jego cechą najistotniejszą jest to, że wykraczając poza kwestie związane wprost z odsieczą wiedeńską przyczyniły się — przy wszystkich wyrażonych już poprzednio zastrzeżeniach — do pobudzenia badań nad drugą połową XVII stulecia oraz do popularyzacji problemów tamtej epoki wśród uczestników sesji. Jeśli zwróciłem uwagę na słabości części tego dorobku, to głównie dla podkreślenia, że jest ona skutkiem znanego od dawna, nikłego zainteresowania badaczy dziejami drugiej części XVII w. i w związku z tym braku badaczy mogących z powodzeniem sprostać zapotrzebowaniu na bardziej pogłębione studia.

II

Z poprzednio wyrażonymi opiniami koresponduje drugi z tematów, jaki pragnę poruszyć. Obchody rocznicy odsieczy wiedeńskiej były przecież wydarzeniem nie tylko naukowym. Stały się w o wiele szerszym zakresie faktem o znaczeniu kulturowym przez swoje tak głębokie przeniknięcie do wszystkich warstw i kręgów społeczeństwa polskiego, przez poruszenie tak licznych — nie tylko historycznych — składników świadomości narodowej.

Nie chcę tu streszczać wywodów Janusza Tazbira, który na łamach „Polityki” przedstawił w połowie 1983 r. dzieje kultu odsieczy wiedeńskiej i Jana III Sobieskiego w okresie ubiegłych trzystu lat. Niezbędne jest jednak przypomnienie, że stosunek licznych pokoleń Po-

laków do odsieczy wiedeńskiej opierał się na wspólnym elemencie — na emocji. Wyrażał się on jednak odmiennie w przypadku kultu osoby Jana III i jego towarzyszy broni, przez nurt apologii swojskości, sentyment do dawnej dobrej przeszłości, w nurcie kompensacyjnym, szukającym w zwycięstwie wiedeńskim specjalnego rodzaju zaspokojenia uczuć goryczy i zwątpienia po licznych klęskach narodowych, jakich nie szczędziły nam trzy następne stulecia. Inaczej wykorzystywane było zwycięstwo wiedeńskie, gdy stawiano sobie cele konstruktywne.

Już w końcu XVIII w. Stanisław August Poniatowski podjął próbę wykorzystania kultu Jana III i zwycięstwa wiedeńskiego dla skierowania myśli Polaków ku planom współdziałania militarnego z Rosją i Austrią przeciwko Turcji. Budowa pomnika Sobieskiego i słynny „karuzel” z września 1788 r., mający pobudzić nastroje zgodne z zamierzeniami politycznymi dworu, odwoływał się do warstwy emocjonalnej podobnie jak działania przeciwników króla. W przypomnieniu zwycięstwa wiedeńskiego i sławy oręża polskiego szukali oni środków do odnowienia dawnych cnót sarmackich i ducha przodków służących walce z kierunkiem reform forsowanych przez króla i otoczenie Stanisława Augusta. Efekt zabiegów obu stron był nieoczekiwany. W miesiąc po „karuzelu”, wśród pierwszych decyzji rozpoczynającego się Sejmu Wielkiego, zapadła uchwała o powiększeniu armii Rzeczypospolitej do 100 tysięcy. Uchwała ta zapoczątkowała ciąg reform, które wbrew oczekiwaniom zwróciły się nie do sławionej przez opozycję przeszłości, lecz otwarły drogę ku przyszłości — odbudowy wewnętrznej i przekształceń struktury państwa.

Nie inaczej potoczyły się wydarzenia, gdy próbował wykorzystać kult Jana III ostatni król polski, Mikołaj I. Po zwycięstwie Rosji nad Turcją w 1829 r. car polecił wybudować w warszawskim kościele oo. kapucynów kaplicę i umieścić w niej serce Sobieskiego, a w katedrze św. Jana kazał zawiesić zdobyte sztandary tureckie i buńczuki tatarskie, miastu zaś podarował klucze od Adrianopola. Tymi czynami pragnął Mikołaj I pozyskać przychylność swych polskich poddanych i wzmocnić znaczenie odbytej w maju 1829 r. koronacji na króla polskiego. Ten pobudzony przez cara kult Sobieskiego przyniósł nie oczekiwany przez niego efekt. W dniach powstania listopadowego sejm powstańczy postanowił odesłać Turkom ich znaki wojskowe i klucze do Adrianopola. W czasie pochodów patriotycznych noszono chorągiew turecką zdobytą pod Wiedniem i przekazaną przez Jana III do Rzymu, odzyskaną następnie przez legiony polskie i przywiezioną kolejno do Polski jako jedną ze świętości narodowych (chorągiew ta była eksponowana na wystawie w Krakowie obok tzw. strzemięcia wielkiego wezyra i słynnej tarczy wróżebnej Jana III). Tym razem kult zwycięstwa wiedeńskiego zyskał nową postać. Posłużył on jako we-

zwanie do męstwa i poświęcenia w walce o odzyskanie niepodległości, nie zaś jako symbol walki przeciwko jednemu tylko wrogowi.

Można zauważyć, iż odtąd emocjonalna strona pamięci o świetnym zwycięstwie nabrała formy wykorzystywanej przez kilka pokoleń Polaków dla budowania świadomości narodowej w trudnych latach antypolskiej polityki zaborców i kształtowania nowych dążeń do odbudowania państwa polskiego. Ów kult spełniał różnorodne funkcje w edukacji historycznej społeczeństwa polskiego, w walce o „duszę” narodu z pozycji patriotycznych, klerykalnych, aż po nacjonalistyczne.

Taka funkcja kultu Sobieskiego i odsieczy wiedeńskiej odgrywała ogromną rolę we wszystkich obchodach jubileuszów — zarówno przed dwustu, jak przed stu i pięćdziesięciu laty. Taką rolę odgrywała także podczas obchodów ubiegłorocznych. Jest więc zjawiskiem zasługującym na badania na równi z kultem towarzyszącym innym naszym bohaterom narodowym i wielkim rocznicom wydarzeń historycznych, przywoływanych jakże często w ważnych dla życia narodu momentach.

III

Spostrzeżenia powyższe były niezbędne dla zwrócenia uwagi na to, iż kult Sobieskiego i zwycięstwa wiedeńskiego nie został wywołany wynikami badań naukowych. Natomiast wywierał on wpływ na badania w tym sensie, że bądź to stymulował ich kierunki, bądź też przysłaśniał krytycyzm w odniesieniu do Sobieskiego-polityka i dziejów Polski drugiej połowy XVII w. Sytuację badaczy komplikował nadto fakt neglizowania przez naukę europejską, zwłaszcza zaś austriacką i niemiecką, nie tylko znaczącej roli, ale niemal udziału Polaków w zwycięstwie wiedeńskim. Walka o uznanie tej roli mimo woli prowadziła do pojawienia się nuty heroicznej, a czasem choćby tylko przesadnej w ujmowaniu spraw epoki Sobieskiego.

Trudno w tym miejscu przypominać wypowiedzi historyków obcych przedstawione w pracach pisanych przed stu laty. Wystarczy wspomnieć, że jeszcze obecnie są to kwestie aktualne. W podręczniku austriackim dla szkół średnich Erich Zöllner pisze (VI wydanie z 1979 r.): „atak polskiej konnicy pod Wiedniem utknął w miejscu z powodu wysoce niekorzystnego ukształtowania terenu”, a więc praktycznie go nie było. Natomiast w wydawnictwie jubileuszowym czytamy, że Sobieski został naczelnym wodzem tylko przez wymuszenie udzielenia mu tej funkcji, a najgłębiej tkwiącą pretensją jest ta, że udział Polaków w bitwie był dyktowany jedynie chęcią zdobycia bogatych łupów w obozie tureckim.

W sumie chodzi o to, że podejmując polemikę ze stanowiskiem obecnej historiografii badacze polscy musieli kłaść nacisk na pewne fakty kwestionowane przez niechętnych Polsce historyków. To zaś z kolei

przyczyniło się do wzmocnienia kultu Sobieskiego i zwycięstwa wiedeńskiego i przechwytywania tych informacji przez ochoczy legion panegirystów.

Jednocześnie polemika na gruncie nauki spełniała niemal od początku jej pojawienia się ważne funkcje polityczne. Przed stu laty funkcje te były szczególnie doniosłe, bowiem walka o uznanie wysiłku polskiego i sprawiedliwą ocenę roli Polski w załamaniu potęgi tureckiej w końcu XVII w. podjęta została w okresie, gdy sprawa polska przestała być przedmiotem polityki europejskiej. Uznana została za wewnętrzną sprawę państw zaborczych. Były więc prace polskich historyków dyktowane także dążeniem do uznania niewątpliwych zasług sprzed dwustu lat i prowadziły zarazem do przywrócenia imienia Polski do świadomości ludów Europy i ich środowisk opiniotwórczych.

Na stanowisko polskich historyków w ocenie odsieczy wiedeńskiej oddziaływał nie tylko nurt panegiryczny związany z kultem Sobieskiego, ale także i nurt krytyczny, jaki pojawił się już w okresie oświecenia. Były to wypowiedzi całkowicie już oderwane od tej wielkiej fali krytyki, jaka towarzyszyła Janowi III po powrocie spod Wiednia do Polski. W końcu XVIII w. ludzie oświecenia doceniali geniusz wojskowy Sobieskiego, cenili wysoko wielkość odniesionego nad Turkami zwycięstwa. Uważali jednak, że wyprawa pod Wiedeń była błędem politycznym. Odrzucając nawet niezbyt rozumną pretensję towarzyszącą tej ocenie, iż Sobieski uratował przed klęską to państwo, które niedawno dokonało rozbioru Polski, to jednak była w tych rozważaniach myśl racjonalna. Jak twierdzili rozmówcy lorda Wraxalla, Turcy w 1683 r. nie byli naprawdę groźni, „nawet gdyby udało się im opanować Wiedeń, wkrótce musieliby z niego ustąpić, nie będąc w stanie narzucić swego panowania Niemcom. Sobieski [ich zdaniem — J. S.] nierozważnie przyspieszył upadek państwa ottomańskiego wyrzucając Turków z Węgier. Tym samym zaś położył podwaliny pod potęgę Austrii”, której władcy „byli dla nas bez porównania niebezpieczniejsi”. A nie był to pogląd odosobniony, skoro ks. Teodor Waga, autor *Historii książąt i królów polskich* (I wydanie z 1770) zarzucał Sobieskiemu „zbytnie owe z domem austriackim sklejenie się”, a Stanisław Trembecki dopowiedział myśl Wagi, pisząc — zapewne pod wrażeniem I rozbioru, iż Sobieski „w boju wiek trawił... słał nas, by potęgę sąsiadów utrzymać”.

Krytycyzm epoki oświecenia miał charakter intuicyjny, nie wynikał z badań nad epoką Sobieskiego, odwoływał się natomiast do postaw, przenosił więc doświadczenia historyczne na grunt praktyki politycznej pokolenia, które szukało przyczyn upadku Polski i dróg prowadzących do ocalenia śmiertelnie zagrożonego bytu politycznego Rzeczypospolitej.

Zbliżone motywy kierowały myślami historyków szkoły krakowskiej, tyle że został przez nich użyty aparat pojęciowy i argumentacja właściwe dla nowoczesnych badań historycznych. Krytykę odsieczy wiedeńskiej podjęła także publicystyka historyczna kręgów lewicowych, dodając do argumentów historyków krakowskich te wypływające z klasowej analizy społeczeństwa polskiego XVII w. Zdaniem tej publicystyki racją stanu było doprowadzenie do końca bałtycko-pruskiego wariantu polityki Jana III z początków jego panowania. Tej racji przeciwstawiano interesy warstwy dominującej — magnaterii, która dążyła do odzyskania panowania na kresach południowo-wschodnich i na wschodzie, panowania podważonego przez utratę na rzecz Rosji i Turcji ogromnych obszarów, gdzie znajdowały się latyfundia magnackie i dobra szlachty kresowej. Ten kierunek krytyczny w latach pięćdziesiątych naszego wieku doprowadził do uznania kultu odsieczy wiedeńskiej za „mit antynarodowy”, nie tylko upraszczając bardzo skomplikowany problem, stawiając go w sprzeczności z tradycją narodową, ale również w niezgodzie ze stanem wiedzy historycznej.

Bez względu na kierunek krytyki problem sprowadzał się do kwestii: czy odsiecz wiedeńska była błędem politycznym, czy aktem uzasadnionym wyższymi racjami. Poza tą kwestią toczyła się dyskusja, która dotyczyła bądź faktów, bądź ich interpretacji.

Spory dotyczące faktów toczyły się nie tylko wśród polskich historyków, ale były też kontrowersjami w skali nauki europejskiej. Spierano się więc o liczbę wojsk polskich pod Wiedniem, o autorstwo planu bitwy i naczelnego dowództwa, stopień zaangażowania wojsk sprzymierzonych, a tym samym o znaczenie udziału poszczególnych kontyngentów wojsk sojusznicznych w bitwie. Jak dalece różne były to ustalenia, świadczy spór o liczebność wojsk polskich biorących udział w bitwie. Od liczby 60 tys. przez 46 tys. do dyskusji przeciętych chyba ostatecznie przez Jana Wimmera, który obliczył kontyngent polski pod Wiedniem na 21,8 tys. ludzi.

Niewątpliwie bardziej interesujące, ze względu na ich zakres i konsekwencje propagandowe, były spory interpretacyjne. Ich źródłem była nie tylko odmiennosc przyjętych do rozważań faktów, ale w znacznie większym stopniu nacisk czasu, w jakim dyskusje się toczyły, i okoliczności, w jakich do nich dochodziło. By nie przedłużać wywodu, wskażę tylko, że hasłem towarzyszącym austriacko-tureckiej konferencji naukowej w maju 1983 r. było: „Austria i Turcja — narodziny przyjaźni”, a wielka wystawa wiedeńska otwarta z okazji jubileuszu przyniosła znacznie więcej informacji o państwie osmańskim niż o uczestnikach odsieczy. Świadczy to o przenoszeniu odsieczy wiedeńskiej poza jej realny świat zdarzeń i faktów, ale ten aspekt zagadnienia nie będzie nas więcej interesował.

Jeśli dziś jeszcze, po stu latach badań, które przyniosły dziesiątki

opracowań we wszystkich niemal językach europejskich, w opracowaniach tych przebija daleka od obiektywizmu tendencja, to zrozumiałe stają się usiłowania polskich historyków prostowania błędnych lub niechętnych Polsce konstatacji. Zwraca jednak uwagę, że także te sprostowania uwikłane są w spory toczące się w polskiej nauce historycznej. Dotyczą one w mniejszym stopniu faktów związanych z przebiegiem odsieczy. Nie kwestionują militarnej oceny bitwy i roli, jaką w niej odegrał polski korpus posiłkowy, nie podważają też pozycji Sobieskiego, jako naczelnego wodza i sprawcy zwycięstwa sprzymierzonych wojsk. Odnoszą się one nadal przede wszystkim do celowości odsieczy wiedeńskiej w aspekcie jej wpływu na stosunki wewnętrzne Rzeczypospolitej i położenie międzynarodowe Polski bezpośrednio po odsieczy i w szerszym wymiarze czasowym.

Jak pamiętamy, jest to spór toczący się „od zawsze”. Po drugiej wojnie światowej przeważała argumentacja za pozytywną oceną udziału Polski w odsieczy. Najsilniej została zaakcentowana w pracach Janusza Wolińskiego, a ostatnio przesądzona przez Zbigniewa Wójcika w jego wielkiej monografii poświęconej Janowi III Sobieskiemu. W ogólnych zarysach argumenty te sprowadzają się do następującej konstatacji: odsiecz wiedeńska leżała w najżywotniejszym interesie Polski, bowiem po rozprawieniu się z Austrią (tu położono znak równości między zdobyciem Wiednia i pełną klęską państwa) siły tureckie na pewno zwróciłyby się ku Polsce. Ta zaś, pozbawiona pomocy sojusznika austriackiego, musiałaby przegrać w starciu z potężnym przeciwnikiem. Stąd był już tylko krok do wskazania zasług Sobieskiego i nadania jego decyzji rangi najwyższej, bo opartej na myśleniu perspektywicznym.

Pomijam szerszy wywód na temat tego, jak na powstanie tego poglądu wpłynęła reakcja na głoszenie tezy o „micie antynarodowym”, reakcja w pełni zrozumiała.

Spór o celowość obecności wojsk polskich pod Wiedniem jest mimo wszystko istotny i aktualny z tego powodu, iż w okresie odsieczy wiedeńskiej zaczął się proces przetasowywania układu sił w stosunkach międzynarodowych. W efekcie tych zmian Polska znalazła się poza kręgiem państw ów nowy układ sił tworzących. Przyjęło się od pewnego czasu wyjaśniać fakt nieobecności Polski na arenie międzynarodowej słabością państwa polskiego. Jest to stwierdzenie tylko pozornie oczywiste. Traci ono jednak swój charakter, gdy zechcemy wyjaśnić przyczyny i źródła słabości państwa polskiego. Oceniać więc będziemy nie tylko struktury społeczne, gospodarcze i polityczne, ale także mierzyć wpływ na nie wojen toczonych przez Sobieskiego w drugiej połowie XVII stulecia.

Nikt na ogół nie kwestionuje szansy, jaka pojawiła się w początkach panowania Sobieskiego przed polską polityką zagraniczną. Po-

legała ona na zmianie przymierzy i kierunku polityki przez związanie Rzeczypospolitej z Francją i Szwecją przeciwko Brandenburgii i Austrii. Szansa ta została zaprzepaszczona nie tylko przez niewywiązanie się sojuszników ze zobowiązań zapewniających powodzenie zwrotu w przymierzach, ale przede wszystkim przez nacisk szlachty i magnaterii wsparty przez dyplomację austriacką, brandenburską i papieską. Postawy szlachty kierującej się bardzo zróżnicowanymi motywami działania zablokowały na gruncie wewnętrznym zmianę kierunku polityki. W latach siedemdziesiątych wzmocniła tę blokadę niechęć państw europejskich do przystąpienia do ligi antytureckiej, organizowanej przez Sobieskiego. Królowi pozostało więc zawarcie traktatu pokojowego z Turcją na podstawie rozejmu zawartego pod Zórawnem w 1676 r. Układ ten był gwarantowany przez Francję, która przez swoje wpływy w Stambule czuwała nad utrzymaniem Polski w sferze interesów francuskich.

Badania Zygmunta Abrahamowicza, odsłaniające kulisy polityki tureckiej w przededniu wyprawy wiedeńskiej, wskazały, że Wielki Dywan opisany stan stosunków z Polską traktował jako trwałe, tym bardziej że nie przyniosły wyników próby skolonizowania przez Turcję terenów zabranych Polsce w 1672 r. Ze względu na dotychczasowe doświadczenia Turcja nie zamierzała prowadzić wojny z Polską, a gwarancje francuskie były przez nią poważnie brane pod uwagę. Wyprawa pod Wiedeń w 1683 r. była w ocenie tureckiej najłatwiejsza pod względem militarnym i najbardziej owocna, jeśli idzie o spodziewane korzyści materialne. Była więc wojną ograniczoną, mającą ratować skarb i pomoc w uśmierzeniu niepokoju nękającego państwo tureckie znajdujące się w stanie kryzysu. Ten stan rzeczy był dobrze znany dyplomacji francuskiej, która w związku z tym nie przejawiała większego zaniepokojenia podjętymi przez Kara Mustafę przygotowaniem do wojny.

Powstaje więc wiele pytań, z których jedno ma znaczenie podstawowe: czy wiedział o tym również Sobieski? Rozwój wydarzeń daje odpowiedź negatywną. Rozbicie stronnictwa francuskiego na sejmie 1683 r., podpisanie traktatu z Austrią w obliczu jawnych już przygotowań tureckich nakazuje się odnieść krytycznie zarówno do rozeznania króla polskiego w sytuacji międzynarodowej, jak i w polityce tureckiej. Decyzja zerwania traktatu z Turcją i zaangażowania Polski w wojnę musi być uznana za błąd. Jeżeli zaś wiedział, o czym donosili ze Stambułu dyplomaci francuscy Ludwikowi XIV, wówczas udział Polski w odsieczy wiedeńskiej musi być rozpatrywany w zupełnie innych kategoriach. Na skutek zaangażowania się Rzeczypospolitej w tę wojnę korzyści bezpośrednie i perspektywiczne odnieśli jej chwilowi sojusznicy, którzy przecież byli jej głównymi przeciwnikami. Blask zwycięstwa pod Wiedniem nie przysłonił późniejszych porażek, nie dał Sobieskiemu możliwości wzmocnienia władzy królewskiej, nie przyniósł też rea-

lizacji jego planów rodzinnych. Po chwilowych uniesieniach dla wielkiego wodza, podsycanych zęcznie organizowaną propagandą, nastąpił okres ostrej krytyki króla, dalsze osłabienie jego pozycji i pogłębienie kryzysu wewnętrznego. Byłaby decyzja o udziale w odsieczy kolejną zmarnowaną szansą, po tej z pierwszych lat panowania?

Kiedy więc wśród obchodów 300 rocznicy odsieczy wiedeńskiej brzmiał unisono chór pochwał dla sławy oręza polskiego i wielkości wodza, który odniósł ostatnie na tak wielką skalę zwycięstwo w dziejach Rzeczypospolitej, historyk musi uwalniając się od emocji zadawać sobie pytania wykraczające poza datę 12 września 1683 r. Jest moim zdaniem wielce pocieszającym fakt, że dorobek naukowy powstały w związku z rocznicą zwycięstwa wiedeńskiego nie zatrzymał się przy odpowiedziach, jakie w badaniach historycznych są bardzo niebezpieczne: odpowiedziach ostatecznie rozstrzygających dylematy, że przeciwnie, postawił nowe znaki zapytania, zwiastujące dalszy postęp badań.

I to właśnie, moim zdaniem, jest jednym z najważniejszych i najcenniejszych elementów pokłosa rocznicy wiedeńskiej.

PROTOKÓŁ

DOROCZNEGO WALNEGO ZGROMADZENIA CZŁONKÓW
TOWARZYSTWA NAUKOWEGO W TORUNIU
W DNIU 20 LUTEGO 1984 R.

Porządek obrad

Część I — publiczna

1. Zagajenie i omówienie działalności Towarzystwa w roku 1983 — prof. dr Marian Biskup — prezes TNT.
2. Przemówienia gości. Wręczenie zasłużonym działaczom TNT medali 750-lecia miasta Torunia.
3. Publiczny wykład naukowy prof. dra Jacka Staszewskiego pt. „Pokłosie 300 rocznicy Odsieczy Wiedeńskiej”.

Ad 1. Obrady otworzył prezes TNT prof. dr Marian Biskup, witając zgromadzonych członków Towarzystwa i przybyłych gości. Następnie profesor Biskup omówił działalność TNT w roku 1983 oraz przedstawił sylwetki zmarłych członków Towarzystwa.

Ad 2. W imieniu gości przemówił Prezydent m. Torunia Romuald Bester, który podkreślił zasługi TNT dla życia naukowego regionu. Ze szczególnym zadowoleniem władze miejskie powitały ukazanie się zbiorowej, popularnonaukowej publikacji pt. *Toruń dawny i dzisiejszy* pod red. M. Biskupa. Jej autorom (Stefanowi Cackowskiemu, Jadwidze Chu-

dziakowej, Antoniemu Czacharowskiemu, Ryszardowi Sudzińskiemu, Janowi Szilingowi, Kazimierzowi Wajdzie, Mieczysławowi Wojciechowskiemu) oraz innym badaczom związanym z regionem (Zygmuntowi Kruszelnickiemu, Stanisławowi Salmonowiczowi, Jerzemu Serczykowi oraz Tadeuszowi Zakrzewskiemu) Prezydent m. Torunia R. Bester wręczył medale 750-lecia miasta Torunia.

Ad 3. Publiczny wykład naukowy na temat: „Pokłosie rocznicy Od-sieczy Wiedeńskiej” wygłosił prof. dr Jacek Staszewski.

Część II — administracyjna

4. Wybór Prezydium Zgromadzenia.
5. Przyjęcie protokołu z zesłorocznego Walnego Zgromadzenia.
6. Sprawozdanie Zarządu za rok 1983.
7. Sprawozdanie Komisji Rewizyjnej.
8. Dyskusja nad sprawozdaniami i podjęcie uchwały w sprawie absolutorium dla Zarządu.
9. Ogłoszenie nazwisk nowych członków zwyczajnych przyjętych w roku 1983.
10. Zatwierdzenie wyboru nowych członków wydziałów.
11. Wniosek o nadanie tytułów członków honorowych.
12. Ustalenie wysokości składek członkowskich na rok 1984.
13. Wolne wnioski i zakończenie.

Ad 4. Na wniosek Zarządu na przewodniczącego Walnego Zgroma-dzenia wybrano jednogłośnie doc. dra hab. Kazimierza Wajdę, a na sekretarza dr Teresę Borawską.

Ad 5. Ze względu na fakt, iż protokół z poprzedniego Walnego Zgromadzenia ukazał się na początku 1984 r. w „Sprawozdaniach TNT” zrezygnowano z odczytywania jego tekstu. Obecni członkowie TNT nie zgłosili żadnych uwag oraz zastrzeżeń i przyjęli protokół jedno-głośnie.

Ad 6. W imieniu Zarządu sprawozdanie za rok 1983 złożył sekretarz generalny doc. dr hab. Marian Filar (zob. s. 24). W uzupełnieniu spra-wozdania skarbnik TNT prof. dr hab. Mirosław Nesterowicz zrefero-wał sprawy finansowe.

Ad 7. W imieniu Komisji Rewizyjnej sprawozdanie złożyła prof. dr Melityna Gromadska, która wystąpiła z wnioskiem o udzielenie Za-rządowi absolutorium i postulowała skreślenie z listy członków osób zalegających ze składkami od kilku lat.

Ad 8. Dyskusja nad sprawozdaniem Zarządu koncentrowała się wo-kół kwestii finansowych Towarzystwa. Prof. dr M. Prüfferowa zwróciła się do skarbnika z pytaniem, jak należy rozumieć informację w wydat-kach: „straty nadzwyczajne”. Prof. Nesterowicz wyjaśnił, iż punkt ten uwzględnia koszty wysyłki wydawnictw do ośrodków krajowych i za-

granicznych. W gruncie rzeczy, stwierdził skarbnik, wartość otrzymywanych na drodze wymiany nabytków, zwłaszcza zagranicznych, przekracza dalece wysokość wydatków. Skoro jednak przepisy finansowe nie przewidują w ogóle takowych transakcji naukowych, wydaje się, że koszty wymiany wydawnictw podciągnąć można jedynie pod punkt „straty nadzwyczajne”. Oświadczenie to wywołało żywy sprzeciw prof. Prüfferowej, która stwierdziła, iż nie można milcząco akceptować oczywistych absurdów, lecz dążyć raczej do ich wyeliminowania. Opinię tę podzielił doc. dr hab. M. Filar, który obiecał wystąpić do Ministra Finansów z wnioskiem o sprostowanie tego fragmentu przepisów. Prezes Zarządu prof. dr M. Biskup nawiązał do trudności poligraficznych Towarzystwa oraz konieczności zdobycia nowych sponsorów dla finansowania działalności wydawniczej TNT. W tej sprawie dyskutowano w dniu 19 lutego na posiedzeniu Narodowej Rady Kultury w Toruniu w obecności prof. dra B. Suchodolskiego oraz Prezydenta m. Torunia Romualda Bestera. Niewykluczone, że NRK zgodzi się subsydiować wydawnictwa popularnonaukowe, ale zdaniem prof. Suchodolskiego, należałoby apelować również do Prezydium PAN, by zgodziło się dotować chociaż niektóre pozycje naukowe. W tej ostatniej kwestii prof. M. Biskup rozmawiał z Wiceprezesem PAN prof. drem G. Labudą, który narzucone ograniczenia tłumaczył zużyciem bazy poligraficznej, ale zarazem sugerował złożenie odwołania w tej sprawie do Prezesa PAN prof. J. Kostrzewskiego. Prof. dr M. Biskup zapewnił, że Zarząd TNT wystąpi z takim wnioskiem, ale równocześnie szukać będzie możliwości uzyskania nowych dotacji w Urzędzie Wojewódzkim, gdzie obiecano już Towarzystwu 6 milionów złotych. Jako ostatni zabrał głos doc. dr hab. K. Wajda, który nie godził się z wnioskiem Komisji Rewizyjnej w sprawie skreślenia z członkostwa TNT osób nie płacących składek. Należałoby raczej traktować ten postulat jako zalecenie dla Zarządu. Postawiony przez przewodniczącego Zgromadzenia wniosek o udzielenie absolutorium dla Zarządu przyjęto jednomyślnie; wstrzymali się od głosowania członkowie Zarządu.

Ad 9. Przewodniczący Zgromadzenia doc. dr hab. K. Wajda ogłosił listę 13 nazwisk nowych członków zwyczajnych, przyjętych w roku 1983.

Ad 10. Po ogłoszeniu nazwisk 17 nowych członków wydziałów Zgromadzenie jednogłośnie zatwierdziło ich wybór.

Ad 11. Zarząd wystąpił z wnioskiem o nadanie prof. drowi Konradowi Górskiemu tytułu honorowego członka TNT. Wniosek ten został przyjęty w głosowaniu jawnym przy 2 głosach wstrzymujących się.

Ad 12. Utrzymano dotychczasową wysokość składek członkowskich na rok 1984: 150 zł dla członków wydziałów, 100 zł dla członków zwyczajnych i 50 zł dla emerytów i rencistów.

Ad 13. Wolnych wniosków nie było, toteż przewodniczący Zgromadzenia serdecznie dziękując za udział w zebraniu, zamknął obrady Walnego Zgromadzenia.

Sekretarz
Walnego Zgromadzenia

Przewodniczący
Walnego Zgromadzenia

(—) *Dr Teresa Borawska*

(—) *Doc. dr hab. Kazimierz Wajda*

PRZEMÓWIENIE SEKRETARZA GENERALNEGO TOWARZYSTWA
DOC. DRA HAB. MARIANA FILARA

Panie Przewodniczący, Panie i Panowie!

Smutny los sekretarza generalnego polega m.in. na tym, iż podczas gdy Prezes ma prawo do prezentowania na uroczystym i oficjalnym forum Walnego Zebrania dorobku i osiągnięć Towarzystwa, sekretarz ma obowiązek, w sposób może mniej uroczysty, ale bardziej „roboczy” poinformować zebranych zarówno o trudnościach występujących w realizacji zamierzeń Towarzystwa, jak i o perspektywach realizacji tych zamierzeń w przyszłości. W tej też konwencji, po uzgodnieniu z Prezesem (któremu dziękuję za ciepłe słowa pod mym adresem) zamierzam utrzymać me wystąpienie, tak by nie nużyć Państwa zbędnymi powtórzeniami.

1. SPRAWY WYDAWNICZE

Niewątpliwie na czoło zagadnień stojących przed Towarzystwem wysuwają się sprawy wydawnicze. Ze sprawozdania Prezesa wynika wprawdzie, iż aktywność wydawnicza naszego Towarzystwa, jak na czasy, w których przyszło nam działać, prezentuje się całkiem zadowolająco, błędem byłoby jednak popadnięcie tu w stan samozadowolenia czy tym bardziej euforii. Bliska przyszłość stwarza tu bowiem dwa zasadnicze problemy: horrendalnie rosnące koszty druku naszych wydawnictw, jak również zwięzające się coraz bardziej i tak już „wąskie gardło” poligrafii, a także coraz to większe trudności w znajdowaniu sponsorów naszych wydawnictw. Sytuację w tym zakresie pogarsza informacja, iż od przyszłego roku PAN zawiesza zlecenia na prace naukowe towarzystw, co w naszym przypadku oznacza realne zagrożenie co najmniej połowy naszych planów wydawniczych. Jeśli na wydawnictwa dotyczące problemów regionalnych sponsorów takich można by znaleźć wśród władz i instytucji lokalnych, to sytuacja komplikuje się zasadniczo w wypadku prac o zakresie i znaczeniu ponadregionalnym, których przecież niemało w naszej działalności. Ponieważ ograniczenie

jej do zagadnień czysto regionalnych z oczywistych względów merytorycznych nie wchodzi w rachubę, jedynym rozwiązaniem jest uruchomienie własnej bazy poligraficznej. Zmniejszy ona w sposób znaczący koszty wydawnicze, usprawni i „odbiurokratyzuje” cały proces wydawniczy, silnie łącząc go z Towarzystwem, co pozwoli na zwiększenie niezależności w tym zakresie. Zarząd poczynił w tym kierunku konkretne kroki. Zakupiony został nowoczesny składopis firmy IBM, podjęte zostały starania celem zakupu współpracującej z nim maszyny fotooffsetowej, jak również wystąpiono o uzyskanie formalnoprawnych uprawnień do prowadzenia takiej działalności (tzw. licencja wydawnicza). Po załatwieniu tych spraw, co jak mamy nadzieję nastąpi w bieżącym roku, będziemy mogli przejąć w swe ręce całość procesu wydawniczego, zwłaszcza gdy chodzi o niskonakładowe wydawnictwa informacyjne czy naukowe, na które trudno byłoby znaleźć sponsorów. Oczywiście uruchomienie własnej bazy poligraficznej łączy się z określonymi kłopotami, a przede wszystkim kosztami, liczymy tu jednak na życzliwą postawę władz wojewódzkich, jako że inwestycja taka w szybkim czasie zamortyzuje się, obniżając ponadto koszty działania Towarzystwa.

2. SPRAWY NAUKOWE I POPULARYZACJI NAUKI

Jeżeli chodzi o zamierzenia Towarzystwa co do organizacji imprez naukowych na ponadlokalną skalę, na czoło wysuwają się dwa przedsięwzięcia. Pierwszym z nich jest organizacja sesji naukowej dotyczącej rozwoju nauki polskiej na tzw. Pomorzu Wschodnim (obszar od Torunia i Bydgoszczy do Słupska, Gdańska oraz do północno-wschodnich granic Polski). Byłoby to ważne przedsięwzięcie poświęcone analizie aspektów organizacyjnych, kadrowych, kierunków badań naukowych w tym regionie, z udziałem reprezentatywnych referentów. Planowana na wiosnę 1985 sesja jest już w trakcie przygotowania i prace w tym zakresie uznać należy za zaawansowane.

Na nieco mniej zaawansowanym etapie znajdują się prace nad drugą z planowanych sesji, mianowicie sesją ogólnopolską poświęconą interdyscyplinarnym problemom ochrony żywności (zagadnienia biologiczne, technologiczne, ekonomiczne, prawne), co jest problemem nie zawsze dostrzeganym, lecz niewątpliwie ważkim. Podstawowa trudność organizacyjna polega tu na doborze kompetentnego grona referentów. Zarząd liczy w tym zakresie na pomoc władz poszczególnych wydziałów oraz członków Towarzystwa. We wstępnych rozmowach Zarząd zapewnił sobie przychylną (także i organizacyjno-finansową) Wydziału Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska UW w Toruniu.

Bieżąco kontynuowana jest seria popularnonaukowych odczytów z dziedziny prawa i medycyny. Nie sposób jednak ukryć, iż mimo sta-

rań Zarządu o dobór tematyki i prelegentów, a także mimo dołożenia maksymalnej staranności dla zapewnienia stosownej reklamy tych przedsięwzięć, frekwencja na odczytach nie zawsze zaspokaja oczekiwania organizatorów, napawając wręcz powątpiewaniem co do efektywności tych form działania na przyszłość.

Istotną inicjatywą naukową Towarzystwa jest też stworzenie pod jego patronatem reprezentatywnej dla środowiska toruńskiego komisji, której zadaniem byłoby koordynowanie i opiniowanie prac związanych z badaniami historyczno-archeologicznymi nad przeszłością Torunia. Aczkolwiek ukonstytuowanie się tej komisji z różnych względów nie było zadaniem łatwym, etap ten mamy już za sobą.

3. SPRAWY ORGANIZACYJNE, KADROWE I FINANSOWE

W związku z objęciem w posiadanie własnego gmachu oraz zakończeniem (w zasadzie) jego wyposażenia, Towarzystwo ustabilizowało się organizacyjnie. Niewątpliwym mankamentem w tym zakresie jest jednak nadal pozostawanie bogatego i cennego księgozbioru Towarzystwa poza jego siedzibą. Stan taki utrudnia zarówno kontrolę nad księgozbiorem, jak i jego bieżącą eksploatację, wobec zaś coraz większego jego wzrostu rozrywa naturalną więź między Towarzystwem a jego księgozbiorem. Ponieważ aktualne warunki lokalowe nie pozwalają na przeniesienie księgozbioru na ul. Wysoką 16, korzystając z planowanych prac konserwatorskich w rejonie siedziby Towarzystwa, Zarząd poczynił pewne kroki o przyznanie dodatkowych pomieszczeń tak na te cele, jak i na działalność wydawniczą oraz inne rodzaje statutowej działalności Towarzystwa, które to poczynania spotkały się z przychylnym przyjęciem władz. Perspektywa realizacji tych zamierzeń nie jest wprawdzie zbyt bliska, trzeba je jednak realnie uwzględnić przy planowaniu działalności Towarzystwa.

W ostatnim okresie Towarzystwo rozpoczęło również działalność jako zleceniobiorca wykonywania określonych prac naukowo-badawczych na rzecz różnorodnych jednostek gospodarki narodowej, wykonując te prace poprzez swych członków. Aczkolwiek inicjatywa ta jest dopiero w stadium początkowym, niemniej oprócz efektów prestiżowych przyniosła Towarzystwu konkretne efekty finansowe, co w dobie „trudnego pieniądza” oraz samodzielności finansowej nie jest bez znaczenia. Chciałbym skorzystać z okazji, by poinformować członków, iż Towarzystwo zainteresowane jest także i na przyszłość tą działalnością i oczekuje na inicjatywę członków.

Stalą bolączką w działalności Towarzystwa jest utrzymująca się od lat tendencja do pozostawiania płac jego etatowych pracowników na poziomie wyraźnie niższym w stosunku do płac innych pokrewnych sektorów. Ostatnio sytuacja ta uległa dalszemu zaostrzeniu, osiągając

stan, który można by określić mianem stojącego na granicach absurdu. W związku z niedawną regulacją płac pracowników sektora kultury osoby te osiągnęły wynagrodzenie zbliżone do poziomu przeciętnych wynagrodzeń w kraju. O ironio, przepisy te nie dotyczą jednak płac pracowników towarzystw naukowych, gdzie obowiązuje nadal stary, nie zmieniany od kilku lat taryfikator. W tym stanie rzeczy pracownikiem kultury jest np. bileter kinowy (z całym szacunkiem dla tej profesji), nie jest nim natomiast np.: redaktor działu wydawnictw czy też np. dyrektor biura Towarzystwa Naukowego, co oczywiście w określony sposób odbija się na ich wynagrodzeniu. Proszę wybaczyć mi pewien cynizm — jeśli chodzi o wymienione wyżej osoby, to i tak nie porzucą one prawdopodobnie pracy w Towarzystwie, zbyt są bowiem z nim związane emocjonalnie. Jak jednak np. wytłumaczyć palaczowi, dlaczego pałac w identycznym kotle np. w świetlicy czy kinie zarobi więcej niż pałac w kotle znajdującym się w podziemiach Towarzystwa, a co najważniejsze, jak skłonić go, by nadal w kotle tym palił? Towarzystwo wystąpiło w tej sprawie z memoriałem do MPPiSS oraz Ministerstwa Kultury i sejmowej Komisji Kultury. Pozostaje nam wierzyć, iż przyniesie to oczekiwany skutek. W innym przypadku staniemy bowiem wobec zasadniczych trudności w zapewnieniu Towarzystwu etatowego personelu na należytych poziomach, bez którego ofiarnej pracy organizacyjnej aktywność Towarzystwa stanie się po prostu niemożliwa.

Omawiając sprawy finansowe nie sposób nie zauważyć, narażając się nawet na zarzut braku kurtuazji wobec członków Towarzystwa, iż tradycyjnie opornie przebiega proces zbierania składek członkowskich. Dawno niestety minęły wprawdzie czasy, gdy składki takie stanowiły podstawę merytorycznej działalności Towarzystwa, niemniej stanowią one nadal czynnik integrujący z Towarzystwem, mając też pewne znaczenie i w jego ogólnych finansach. Mam nadzieję, iż zostaną właściwie zrozumiane i uwagi tej zebrani nie poczytają mi za złe.

Nie należy wprawdzie do zadań sekretarza generalnego ocena czy analiza aktywności wydziałów, które są przecież w pełni samorządne i przejawiają taką aktywność, na jaką mają aktualnie ochotę. Ponieważ ciąży jednak na mnie obowiązek obsługi strony organizacyjno-administracyjnej działalności Towarzystwa, pragnąłbym z tego miejsca zaapelować do władz, a zwłaszcza sekretarzy wydziałów, o ułatwienie mi tego zadania. Byłbym ostatnim, który pragnąłby narzucić Towarzystwu biurokratyczny styl działania, niemniej pewne minimum w zakresie dokumentacji aktywności wydziałów musi być dla sprawności działania Towarzystwa zagwarantowane.

Na zakończenie pragnąłbym podziękować zarządowi z jego Prezesem Prof. Biskupem na czele za stworzenie sprzyjającej mej pracy atmosfery i obdarzenie mnie zaufaniem w realizacji moich zadań. Rów-

nie gorąco chciałbym podziękować całemu etatowemu personelowi TNT, z którym mam przyjemność na co dzień współpracować, starając się przy ich aktywnym zaangażowaniu służyć jak najlepiej naszemu zasłużonemu Towarzystwu i jego szanownym członkom.

SPRAWOZDANIE

Z CZYNNOSCI TOWARZYSTWA NAUKOWEGO W TORUNIU ZA ROK 1983

I. CZŁONKOWIE

W roku 1983 liczba członków TNT zwiększyła się z 538 do 541 osób. W tym czasie przyjęto 13 nowych członków zwyczajnych, natomiast 10 członków Towarzystwa zmarło, w tym 7 członków wydziałów i 3 członków zwyczajnych. Członkami honorowymi Towarzystwa byli: prof. dr Wilhelmina Iwanowska, prof. dr Alina Ulińska, prof. dr Rajmund Galon i prof. dr Karol Górski.

Z końcem okresu sprawozdawczego Towarzystwo liczyło 205 członków wydziałów i 336 członków zwyczajnych. Skład poszczególnych wydziałów pod względem liczby członków przedstawiał się następująco:

	miejscowi	zamiejscowi	razem
Wydział I Nauk Historycznych	30	18	48
Wydział II Filologiczno-Filozoficzny	27	4	31
Wydział III Matematyczno-Przyrodniczy	62	20	82
Wydział IV Prawno-Społeczny	32	12	44
Razem	151	54	205

II. WALNE ZGROMADZENIE

Walne Zgromadzenie członków TNT w dniu 23 II 1983 r., zgodnie ze statutem i regulaminem obrad, dokonało oceny działalności i dorobku Towarzystwa w latach 1981 i 1982. Na wniosek przewodniczącego Komisji Rewizyjnej, w związku z zakończeniem kadencji Zarządu, Zgromadzenie udzieliło mu absolutorium oraz dokonało wyboru nowych władz Towarzystwa.

III. KOMISJA REWIZYJNA

W składzie Komisji Rewizyjnej, wybranej przez Walne Zgromadzenie w dniu 23 II 1983 r., tak jak poprzednio pracują: prof. dr Melity-

na Gromadska, dr Krystyna Podlaszewska i prof. dr Leonid Żytkowicz. W okresie sprawozdawczym Komisja Rewizyjna odbyła 1 protokołowane posiedzenie w dniu 16 II 1983 r. Przewodniczącą Komisji była prof. dr Melityna Gromadska.

IV. ZARZĄD TNT

Pierwsze w roku 1983 posiedzenie Zarząd TNT odbył jeszcze w starym składzie 21 I 1983 r., pod przewodnictwem prezesa prof. dra Konrada Górskiego. Podczas zebrania dominowały sprawy wydawnicze, dotyczące zwłaszcza wydawnictw z okazji 750-lecia Torunia i Chełmna. Zarząd z zadowoleniem odnotował fakt, że w roku 1982, mimo powszechnie znanych trudności, Towarzystwo nasze wydało 15 publikacji o łącznej objętości 176,2 arkuszy wydawniczych, a z wydawnictw jubileuszowych ukazały się w tym roku trzy pozycje. Na tymże zebraniu zatwierdzono także nowe stawki honorariów autorskich. Omówiono programy dwóch sesji naukowych, z których jedna poświęcona była zagadnieniom historii sztuki Torunia i Chełmna, druga zaś szeroko pojętym ich dziejom. W związku z upływem kadencji Zarządu TNT ważnym fragmentem obrad stała się zainicjowana przez prezesa prof. dra Konrada Górskiego dyskusja na temat składu osobowego przyszłego Zarządu, jaki ustępujący Zarząd winien zaproponować członkom TNT. Rezygnując sam z kandydowania na prezesa, co uzasadnił podszłym wiekiem (88 lat), prof. Konrad Górski stwierdził, że jego zdaniem jedynym i najlepszym kandydatem na to stanowisko jest prof. dr Marian Biskup, wieloletni sekretarz generalny TNT. Równocześnie w związku z rezygnacją prof. A. Swinarskiego postanowiono zarekomendować Walnemu Zgromadzeniu kandydatury nowych członków Zarządu: prof. dra Stanisława Dembińskiego i doc. dra hab. Mariana Filara.

W dniu 23 II 1983 r., w trakcie obrad Walnego Zgromadzenia, do Zarządu TNT wybrani zostali ostatecznie: prof. dr Marian Biskup jako prezes, a na członków Zarządu: prof. dr Stanisław Dembiński, doc. dr hab. Marian Filar, prof. dr Artur Hutnikiewicz, doc. dr hab. Sławomir Kalembka, prof. dr Alicja Łodzińska, prof. dr Mirosław Nesterowicz i doc. dr hab. Andrzej Woszczyk. Jako przedstawiciele poszczególnych wydziałów do Zarządu weszli ponadto czterej wybrani uprzednio ich przewodniczący.

Nowo obrany Zarząd na swym pierwszym posiedzeniu 25 III 1983 r. ukonstytuował się następująco: prof. dr Marian Biskup — prezes, prof. dr Stanisław Dembiński — wiceprezes, doc. dr hab. Marian Filar — sekretarz generalny, prof. dr Artur Hutnikiewicz — redaktor naczelny, prof. dr Mirosław Nesterowicz — skarbnik, prof. dr Alicja Łodzińska, doc. dr hab. Sławomir Kalembka i doc. dr hab. Andrzej Wo-

szczyk — członkowie Zarządu, prof. dr Andrzej Tomczak — przewodniczący Wydziału I, prof. dr Leon Gumański — przewodniczący Wydziału II, prof. dr Leszek Janiszewski — przewodniczący Wydziału III i prof. dr Zbigniew Zdrójkowski — przewodniczący Wydziału IV TNT. Podczas tego posiedzenia prof. dr Marian Biskup przedstawił zebrany perspektywy działalności TNT w latach 1983—1985. Za najważniejsze zadanie uznał utrzymanie ilościowego i jakościowego poziomu działalności wydawniczej. Wysokie koszty tej działalności, przy równoczesnym braku nowych zleceń finansowych, narzucają konieczność bardzo ostrożnej polityki wydawniczej i dużej selekcji zgłaszanych prac. Prace mniejsze objętościowo muszą być wydawane metodą małej poligrafii, w związku z czym należy podjąć starania o zakup odpowiednich urządzeń. Konieczne jest też spotkanie z dyrekcją Zakładów Graficznych w Toruniu, celem omówienia postulatów TNT dotyczących jakości druku. Przechodząc do dalszych spraw prezes TNT podkreślił potrzebę wznowienia planu badań naukowych oraz prac na rzecz ochrony środowiska naturalnego, w którym to zakresie TNT ma już pewne osiągnięcia. Prezes TNT zapowiedział także zaplanowaną na dzień 6 kwietnia wizytę roboczą Zarządu u wojewody toruńskiego, celem przedstawienia mu zamierzeń, postulatów i potrzeb TNT na najbliższy okres.

W toku dyskusji nad tym programem prof. Nesterowicz wystąpił z projektem zorganizowania przez TNT ogólnopolskiej sesji naukowej poświęconej ochronie żywności. Wysunięty został także (przez doc. dra hab. S. Kalembkę) projekt zorganizowania na początku 1985 r. sesji naukowej pt. „Nauka na Pomorzu w 40-lecie PRL”. Rozpatrywano poza tym propozycje sekretarza generalnego doc. dra hab. Mariana Filara w sprawie rozpoczęcia na jesieni dwóch cykli wykładów popularnonaukowych, poświęconych najistotniejszym z punktu widzenia potrzeb ludności zagadnieniom prawa i medycyny.

Pozostałe, kwartalne posiedzenia nowego Zarządu poświęcone były realizacji tych programów oraz wcześniejszych planów, związanych zwłaszcza z 750-leciem Torunia i Chełmna. Przedmiotem stałej troski Zarządu była także sytuacja finansowa TNT oraz płace personelu etatowego.

V. REDAKCJA NACZELNA WYDAWNICTW TNT

W skład Redakcji Naczelnej powołanej na okres trzyletni w wyniku wyborów wszystkich władz TNT w 1983 r. weszły następujące osoby: prof. dr Artur Hutnikiewicz — redaktor naczelny, oraz przedstawiciele wydziałów: prof. dr Marian Biskup i prof. dr Leonid Żytkowicz (Wydział I), doc. dr hab. Witold Wróblewski i doc. dr hab. Jerzy Speina (Wydział II), doc. dr hab. Andrzej Giziński i prof. dr Ju-

liusz Czopek (Wydział III), prof. dr Janusz Gilas i prof. dr Zbigniew Zdrójkowski (Wydział IV) oraz dr Cecylia Iwaniszewska — przedstawiciel Komitetu Redakcyjnego „Prac Popularnonaukowych”. Redakcja Naczelna koordynuje plany wydawnicze poszczególnych wydziałów oraz przygotowuje plan wydawniczy TNT na kolejne lata. Redaktor naczelny nadzoruje ponadto pracę Redakcji Wydawnictw TNT. Redakcja odbyła swe posiedzenie roczne w dniu 16 III 1983 r., na którym omówiono i przyjęto plan wydawniczy na rok 1984. W roku 1983 nakładem TNT ukazało się 8 publikacji łącznej objętości 150 arkuszy wydawniczych.

VI. KOMISJE I KOMITETY PRZY ZARZĄDZIE

Przy Zarządzie TNT działały następujące komisje i komitety:

1. Zespół do Badań Środowiska Człowieka i Jego Ochrony. W związku z tym, że dotychczasowi przewodniczący Zespołu prof. dr Jan Szupryczyński i prof. dr Antoni Swinarski nie weszli w skład nowego Zarządu TNT, praca Zespołu uległa zawieszeniu.

2. Komisja Zbiorów TNT. Komisja pracowała pod przewodnictwem doc. dra hab. Sławomira Kalembki, a w jej skład wchodziły następujące osoby: dr Henryk Baranowski, dr Bogusław Mansfeld, doc. dr hab. Franciszek Peplowski, dr Błażej Wierzbowski i dr Tadeusz Zakrzewski. Komisja odbyła 3 protokołowane posiedzenia w dniach 28 X 1983, 9 XI 1983 i 12 XII 1983. W szczególności pracowano nad zawarciem odpowiedniej umowy w sprawie depozytu akt archiwalnych TNT w Archiwum Państwowym w Toruniu. Odpowiednia umowa skonkretyzowana została na posiedzeniu Komisji w dniu 9 XI 1983 r., a w dniu 30 XII umowa ta, regulująca sprawy przechowania i przekazywania depozytu archiwalnego TNT, została ostatecznie podpisana.

Na posiedzeniu w dniu 12 XII 1983 r. Komisja zakwalifikowała do zakupu i włączenia do zbiorów TNT zespołu pamiątek (druków, fotografii, książek i dokumentów) po rodzinie drukarzy Buszczyńskich z Torunia, współpracujących z TNT i wydających drukiem wszystkie publikacje Towarzystwa przez ponad 70 lat.

3. Komitet Redakcyjny „Sprawozdań TNT”. Przed Walnym Zgromadzeniem TNT Komitet działał w składzie: doc. dr hab. Bożena Osmólska-Piskorska — przewodnicząca, doc. dr hab. Irena Janosz-Biskupowa, doc. dr Ludmiła Roszkówna i prof. dr Zbigniew Zdrójkowski — członkowie i mgr Bożena Sołtys — sekretarz. Komitet ten przygotował do wydania w roku 1983 tom 34 „Sprawozdań TNT” za rok 1980. Po Walnym Zgromadzeniu w skład Komitetu wybrani zostali: doc. dr hab. Janusz Kryszak jako przewodniczący, doc. dr hab. Teresa Karwicka, doc. dr Ludmiła Roszkówna i dr Maria Wilke jako

członkowie oraz mgr Bożena Sołtys jako sekretarz. Komitet przygotował do wydania w roku 1984 tom 35—36 „Sprawozdań TNT” za lata 1981 i 1982.

4. Komitet Redakcyjny „Prac Popularnonaukowych”. Przed Walnym Zgromadzeniem Komitet działał w składzie: prof. dr Stanisław Salmonowicz — przewodniczący, doc. dr hab. Marian Arszyński — zastępca przewodniczącego, doc. dr hab. Andrzej Bulsiewicz, dr Cecylia Iwaniszewska, doc. dr hab. Sławomir Kalembka i dr Jerzy Zbigniew Maciejewski — członkowie. Po Walnym Zgromadzeniu w skład Komitetu weszły następujące osoby: dr Cecylia Iwaniszewska — przewodnicząca, doc. dr hab. Teresa Friedelówna, doc. dr hab. Sławomir Kalembka, dr Kazimierz Lubiński, doc. dr hab. Janusz Małek, dr Józef Poklewski i doc. dr hab. Marian Rejewski. Komitet ten odbył trzy posiedzenia w dniach 17 III, 22 IV i 22 X 1983.

W roku sprawozdawczym w serii „Prac Popularnonaukowych” ukazały się dwie publikacje, a mianowicie: *Toruń dawny i dzisiejszy. Zarys dziejów* pod red. Mariana Biskupa i *Kościół i dawny klasztor cysterek w Chełmnie* Jerzego Domasłowskiego.

VI. WYDZIAŁY

Wydział I — Nauk Historycznych. W roku sprawozdawczym Wydział pracował pod przewodnictwem członka Zarządu TNT prof. dra Andrzeja Tomczaka. Zastępcą przewodniczącego był prof. dr Jerzy Wojtowicz, a sekretarzem dr Jerzy Dygdała. Wydział odbył w tym roku cztery posiedzenia naukowe i administracyjne, na których przedstawione zostały prace przewidziane do druku w seriach „Fontes” i „Roczniki TNT”. Na posiedzeniu w dniu 19 XII 1983 r. wytypowano także czterech kandydatów na nowych członków Wydziału I TNT. Przy Wydziale działała 1 komisja i 4 komitety redakcyjne.

1. Komisja Historyczna TNT pracowała pod przewodnictwem doc. dra hab. Zenona H. Nowaka. Sekretarzem Komisji był dr Maciej Gołombowski. Komisja liczyła 46 członków miejscowych, 6 zamiejscowych i 18 współpracowników. W okresie sprawozdawczym Komisja odbyła 8 posiedzeń naukowych.

2. Komitet Redakcyjny „Roczników TNT” pracował w składzie: doc. dr hab. Kazimierz Wajda — przewodniczący oraz prof. dr Kazimierz Jasiński, prof. dr Jacek Staszewski i doc. dr hab. Mieczysław Wojciechowski. W serii „Roczników TNT” w roku sprawozdawczym ukazała się jedna publikacja, monografia Romana Wapińskiego pt. *Życie polityczne Pomorza w latach 1920—1939*.

3. Komitet Redakcyjny „Fontes”. Przewodniczącym Komitetu był doc. dr hab. Zenon H. Nowak, a członkami doc. dr hab. Ryszard Kozłowski i dr Stefan Cackowski. Komitet odbył w roku spra-

wzodawczym cztery protokołowane posiedzenia, na których omawiano sprawy związane z edycją kolejnych tomów zgłoszonych do druku. W tej serii w roku 1983 nie ukazała się żadna publikacja.

4. Komitet Redakcyjny „Zapisek Historycznych” działał pod przewodnictwem prof. dra Mariana Biskupa. W skład Komitetu wchodziły następujące osoby: dr Karola Ciesielska, prof. dr Antoni Czacharowski, doc. dr hab. Sławomir Kalembka, doc. dr hab. Zenon H. Nowak, doc. dr hab. Kazimierz Wajda, doc. dr hab. Mieczysław Wojciechowski i prof. dr Leonid Żytkowicz. Sekretarzem Komitetu do 21 V 1983 r. był dr Jacek Hertel, a po nim dr hab. Jerzy Dygdała. Komitet odbył pięć protokołowanych posiedzeń, podczas których omawiano zawartość poszczególnych zeszytów kwartalnika, znajdujących się w opracowaniu. W roku 1983 ukazały się następujące jego numery: t. 47, z. 4 za rok 1982 oraz z. 1—2 i 3 t. 48 za rok 1983.

5. Komitet Redakcyjny „Prac Archeologicznych”. Przewodniczącym Komitetu był prof. dr Kazimierz Żurowski, a członkami doc. dr hab. Krystyna Przewoźna-Armon i doc. dr hab. Jadwiga Chudziakowa. Sekretarzem Komitetu był dr Andrzej Kola. W serii „Prac Archeologicznych” nie ukazała się żadna publikacja.

Wydział II — Filologiczno-Filozoficzny. Przewodniczącym Wydziału był członek Zarządu TNT prof. dr Leon Gumański, zastępcą przewodniczącego — doc. dr hab. Bożena Osmólska-Piskorska, a sekretarzem — doc. dr hab. Franciszek Peplowski. W ciągu roku 1983 Wydział odbył trzy protokołowane posiedzenia naukowe i administracyjne, na których przedstawione zostały opracowania przygotowane do druku w serii „Prace Wydziału Filologiczno-Filozoficznego TNT”.

Przy Wydziale działały 4 komisje i 1 komitet redakcyjny.

1. Komisja Filologiczna. Do 2 V 1983 r. pracami Komisji kierowała doc. dr hab. Teresa Friedelówna, a sekretarzem był dr Jerzy Kasprzyk. Wybory władz Komisji w tym dniu wyłoniły nowe kierownictwo. Przewodniczącą została doc. dr hab. Aleksandra Kru-pianka, a sekretarzem dr Wojciech Gutowski. Komisja liczyła 47 członków. Odbyła 3 posiedzenia naukowe.

2. Komisja Filozoficzna. Przewodniczącym Komisji był prof. dr Leon Gumański, zastępcą przewodniczącego doc. dr Stanisław Soldenhoff, a sekretarzem dr Henryk Moese. W skład Komisji wchodzi 11 członków i 8 współpracowników. W roku 1983 Komisja odbyła 3 posiedzenia naukowe.

3. Komisja Historii Sztuki i Konserwatorstwa. W związku z rezygnacją prof. dr Jadwigi Puciata-Pawłowskiej z funkcji przewodniczącej Komisji w dniu 14 II 1983 r. odbyło się zebranie wyborcze, na którym nowym przewodniczącym został doc. dr hab. Zyg-

munt Kruszelnicki, a sekretarzem dr Józef Poklewski. W skład Komisji wchodzi 12 członków i 11 współpracowników. W roku 1983 Komisja odbyła 2 posiedzenia naukowe. Na spotkaniu w dniu 14 XII upamiętniono również jubileusz 90-lecia prof. dra Mieczysława Gębarowicza, obecnie mieszkającego we Lwowie. Wystosowano list gratulacyjny do Dostojnego Jubilata.

W związku z obchodami 750-lecia Torunia i Chełmna Komisja Historii Sztuki i Konserwatorstwa TNT, wspólnie z UMK i z Oddziałem Toruńskim Stowarzyszenia Historyków Sztuki, zorganizowała w dniach 18—20 IV 1983 r. sesję naukową pt. „Sztuka Torunia i ziemi chełmińskiej 1233—1815”. Sesja miała charakter ogólnopolski. Wygłoszono na niej 19 referatów.

4. Komisja Bibliografii i Bibliotekoznawstwa pracowała w roku 1983 pod przewodnictwem dra Henryka Baranowskiego. Zastępcą przewodniczącego był mgr Alojzy Tujakowski, a sekretarzem dr Krystyna Podlaszewska. Komisja liczyła 15 członków i 7 współpracowników. W roku sprawozdawczym odbyła jedno posiedzenie naukowe w dniu 29 XI 1983 r.

5. Komitet Redakcyjny „Prac Wydziału Filologiczno-Filozoficznego”. W skład Komitetu wchodził: prof. dr Zofia Abramowiczówna jako przewodnicząca oraz doc. dr hab. Teresa Friedelówna i prof. dr Leon Gumański jako członkowie. Sekretarzem Komitetu był doc. dr hab. Marian Szarmach. Komitet odbył w roku 1983 dwa posiedzenia poświęcone kolejnym publikacjom serii. Drukiem ukazała się monografia Andrzeja Stoffa *Powieści fantastyczno-naukowe Stanisława Lema*.

Wydział III — Matematyczno-Przyrodniczy. Przewodniczącym Wydziału był członek Zarządu TNT prof. dr Leszek Janiszewski, a sekretarzem doc. dr Guido Kriesel. Przy Wydziale III działały 3 komisje i 1 komitet redakcyjny. W dniach 6—9 XII 1983 r. Wydział, wspólnie z Komitetem Fizyki, PAN, redakcją czasopisma „Reports on Mathematical Physics” oraz Instytutem Fizyki UMK, zorganizował 16 Międzynarodowe Sympozjum Fizyki Matematycznej, podczas którego wygłoszone zostały następujące referaty:

H. J. Borchers (Getynga): *The energy-momentum spectrum in local field theories with broken Lorenz symmetry.*

A. Wehrl (Wiedeń): *Relative entropies.*

E. Ruch (Berlin Zach.): *The direction distance.*

G. Lassner (Lipsk): *Neighbouring states and entropy.*

G. Czajkowski (Bydgoszcz): *Information-gain minimizing solutions of Markovian master equations.*

P. M. Alberti (Lipsk): *On transition probability over C^+ — algebras.*

R. Alicki (Gdańsk): *Open quantum systems with many-body structure.*

J. Sławianowski (Warszawa): *Space-time as a micromorphic continuum.*

J. Maćkowiak (Toruń): *Thermodynamic limit for continuous quantum systems in a Riemann space.*

L. Schimansky-Geier (Berlin): *Stationary solutions of Fokker-Planck equations for nonpotential systems.*

A. Kossakowski (Toruń): *Asymptotic properties of a nonlinear Fokker-Planck equation near Hopf bifurcation point.*

S. Pulmannova (Bratysława): *On the observables on quantum logics.*

M. Miączyński (Warszawa): *A theorem on finite simultaneous verification of orthogonal sequences of experimental propositions.*

D. Aerts (Bruksela): *On the origin of the EPR paradox.*

P. Busch (Kolonja n. R.): *Has the uncertainty relations anything to do with joint measurements?*

C. Piron (Genewa): *Deformations and quantum mechanics.*

A. Jadczyk (Wrocław): *Geometrical meaning of dimensional reduction.*

R. S. Ingarden (Toruń): *On a generalisation of the Glandsdorff-Prigogine principle and its geometry.*

H. D. Doebner (Clausthal): *Quantization of field fibre bundles.*

S. I. Andersson (Clausthal): *Liftings of differential operators on spin bundles and associated characteristic classes.*

Z. Oziewicz (Wrocław): *Jacobi's theorem.*

C. v. Westenholz (Osnabrück): *On unified field theories.*

F. B. Pasemann (Clausthal): *Generalized connection forms and linearized non-abelian gauge quantum field theories.*

D. Kremp (Rostock): *Quantum kinetic equations in systems with bound states.*

V. Warstat (Halle): *The variational principle for systems of molecular type.*

W. Hasselbarth (Berlin Zach.): *On the extension of certain linear maps in finite dimensional 1^1 and 1^{00} spaces.*

H. Malchow (Berlin): *Bifurcations in a bistable reaction-diffusion system.*

J. Kocik (Wrocław): *On the description of connections.*

1. Komisja Astronomiczna działała pod przewodnictwem członka Zarządu TNT doc. dra hab. Andrzeja Woszczyka. Sekretarzem Komisji była dr Cecylia Iwaniszewska. Komisja odbyła 3 posiedzenia naukowe, z udziałem naukowców zagranicznych. W skład Komisji wchodzi 17 członków i 10 współpracowników.

2. Komisja Geograficzno-Geologiczna. Przewodni-

czącym Komisji był prof. dr Rajmund Galon, a sekretarzem doc. dr hab. Edward Wiśniewski. W ciągu roku Komisja odbyła 1 posiedzenie naukowe z referatem R. Galona pt. „Przedmiot i zakres geografii fizycznej”. W skład Komisji wchodzi 10 członków i 39 współpracowników.

3. Komisja Nauk Medycznych. Przewodniczącym był doc. dr hab. Waldemar Jędrzejczyk, zastępcą przewodniczącego dr n. med. Lech Bieganowski, a sekretarzem dr n. med. Jerzy Matyjek. Komisja odbyła 3 posiedzenia naukowe.

Z inicjatywy Komisji i Zarządu TNT w dniu 6 XI 1983 r. rozpoczęty został w siedzibie TNT cykl wykładów popularnonaukowych z zakresu medycyny dla społeczeństwa Torunia. Cykl zainaugurowany został wykładem doc. dra hab. W. Jędrzejczyka pt. „Postępy w chirurgii”. Dalsze wykłady tego cyklu w liczbie 8 odbyły się już w r. 1984. W skład Komisji wchodzi 27 członków.

4. Komitet Redakcyjny „Studia Societatis Scientiarum Torunensis” składał się z następujących osób: doc. dr hab. Andrzej Giziński — przewodniczący, oraz redaktorzy działów: prof. dr Rajmund Galon — Sectio C (Geographia et geologia), prof. dr Jan Kopcewicz — Sectio D (Botanica), prof. dr Melityna Gromadska — Sectio E (Zoologia), dr Cecylia Iwaniszewska — Sectio F (Astronomia), prof. dr Juliusz Narębski — Sectio G (Physiologia), doc. dr hab. W. Jędrzejczyk — Sectio H (Medicina).

Wydział IV — Prawno-Społeczny. Przewodniczącym Wydziału był członek Zarządu TNT prof. dr Zbigniew Zdrójkowski, a zastępcą przewodniczącego doc. dr Janusz Czarnek. Sekretarzem Wydziału był dr Kazimierz Lubiński. W roku 1983 Wydział odbył 4 posiedzenia naukowe.

Z inicjatywy Wydziału i Zarządu TNT w dniu 29 XI 1983 r. rozpoczęty został w siedzibie TNT cykl wykładów popularnonaukowych z dziedziny prawa dla mieszkańców miasta Torunia. Do końca roku odbyły się dwa wykłady.

Przy Wydziale działała 1 komisja i 2 komitety redakcyjne.

1. Komisja Ekonomiczna. Przewodniczącym był prof. dr Stanisław Sudoł, zastępcą przewodniczącego dr Konrad Sienkiewicz, a sekretarzem dr Anna Maria Karwowska. Komisja odbyła jedno posiedzenie naukowe w dniu 11 V 1983 r. z referatem, który wygłosił L. Mikulec (Czechosłowacja). Komisja odbyła też posiedzenie administracyjne w dniu 14 XII 1983 r. poświęcone możliwościom i potrzebom wydawniczym.

2. Komitet Redakcyjny „Studia Iuridica” działał w następującym składzie: prof. dr Janusz Gilas — przewodniczący, prof. dr Mirosław Nesterowicz — zastępca przewodniczącego i doc. dr hab. Marian Filar — sekretarz. W roku 1983 w serii „Studia Iuridica” nie

ukazała się żadna publikacja. Komitet pracował nad przygotowaniem do wydania prac przewidzianych w planie wydawniczym na rok 1984.

3. Komitet Redakcyjny „Studia Oeconomica Torunensia” nie przejawiał w okresie sprawozdawczym żadnej działalności.

VIII. BADANIA NAUKOWE

W roku 1983 Towarzystwo nie prowadziło badań naukowych na podstawie własnego rocznego planu badań. Na zlecenie natomiast centralnych instytucji gospodarczych TNT wykonywało określone prace badawcze, a mianowicie:

1. Na zlecenie Instytutu Gospodarki Narodowej w Warszawie pracą badawczą pt. „Podstawy metodyczne i założenia funkcjonowania rachunku efektywności inwestycji i innych zamierzeń rozwojowych w warunkach reformy gospodarczej” (etap I). Pracę wykonał zespół pod kierunkiem doc. dra J. Czarnka.

2. Na zlecenie Biura Koordynacyjnego Problemu Węzłowego 05.11 Predom OBR przyjęte zostało zadanie wykonania ekspertyzy pt. „Określenie wielkości zapotrzebowania krajowego w latach 1986—1990 na przemysłowe wyroby rynkowe gospodarstwa domowego”. Wykonania tego zlecenia, które do końca roku sprawozdawczego nie zostało zakończone, podjął się zespół pod kierunkiem prof. dra Stanisława Sudoła.

IX. SESJE I KONFERENCJE NAUKOWE

Towarzystwo było organizatorem bądź współorganizatorem następujących sesji i konferencji naukowych:

1. „Sztuka Torunia i ziemi chełmińskiej 1233—1815” z okazji 750-lecia założenia miasta. Sesja odbyła się w dniach 18—20 IV 1983 r.

2. „Ogólnopolska Sesja Naukowa z okazji 750-lecia lokacji miast Torunia i Chełmna”. Sesja odbyła się w dniach 27—29 X 1983 r. Współorganizatorem był UMK.

3. XVI Międzynarodowe Sympozjum Fizyki Matematycznej w dniach 6—9 XII 1983 r. (omówione szczegółowo w informacji o Wydziale III TNT).

X. UDZIAŁ TNT W OBCHODACH JUBILEUSZOWYCH 750-LECIA TORUNIA I CHELMNA

Przez wiele lat, jak również przez cały rok sprawozdawczy, Towarzystwo nasze przygotowywało się do uświetnienia 750-lecia nadania praw miejskich Toruniowi i Chełmnu. Najwięcej wysiłku wniosło w przygotowanie poświęconych tej rocznicy publikacji. Wydano następujące prace:

1. Krystyna Kamińska — *Sądownictwo miasta Torunia do połowy XVII w.*

2. Karol Górski i Witold Szczuczko (wyd.). — *Tabliczki woskowe miasta Torunia ok. 1350 — I poł. XVI w.*

3. Stanisław Salmonowicz — *Toruń w czasach baroku i oświecenia.*

4. Kazimierz Maliszewski — *Jakub Kazimierz Rubinkowski, szlachcic, mieszczanin toruński, erudyta barokowy.*

5. *Zapiski Historyczne* t. 48, z. 3, 1983 — wydanie specjalne dla uczczenia 750-lecia Torunia i Chełmna.

6. *Wybitni ludzie dawnego Torunia* — praca zbiorowa pod red. M. Biskupa.

7. *Toruń dawny i dzisiejszy. Zarys dziejów* — praca zbiorowa pod red. M. Biskupa.

Planowane są jeszcze 3 publikacje, które ukąą się w latach 1984—1985. Są to:

8. Z. Kruszelnickiego — *Historyzm i kult przeszłości w sztuce pomorskiej XVI—XVIII w.*

9. *Sztuka Torunia i ziemi chełmińskiej 1233—1815*, pod red. J. Poklewskiego.

10. *Artyści w dawnym Toruniu*, praca zbiorowa pod red. J. Poklewskiego.

Prócz wydawnictw, które stanowiły najbardziej znaczący wkład TNT w uczenie jubileuszu, Towarzystwo było współorganizatorem 2 sesji naukowych.

Podczas trzydniowej sesji naukowej pt. „Sztuka Torunia i ziemi chełmińskiej” (18—20 IV 1983) wygłoszone zostały następujące referaty:

Z. Nawrocki (Toruń): *Rozwój układu przestrzennego XIII-wiecznego Torunia.*

J. Frycz (Toruń): *Gotycka architektura Torunia.*

M. Kaszycki (Lublin): *Wczesnogotycka architektura kościoła św. Jana w Toruniu.*

E. Pilecka (Toruń): *Późnogotycka przebudowa kościoła św. Jana w Toruniu.*

M. Kutzner (Toruń): *Kościół św. Jakuba w Toruniu.*

E. Maryniak (Toruń): *Oratorium cysterek w Chełmnie — geneza układu przestrzennego.*

E. Lorentz (Zamość): *Fara w Brodnicy — problem stylu.*

J. Poklewski (Toruń): *Prof. Gwido Chmarzyński, badacz sztuki Torunia i Chełmna.*

J. Kruszelnicka (Toruń): *Obraz epitałijny Krzysztoła Floriana z kościoła św. Jana w Toruniu — próba interpretacji.*

A. Karłowska-Kamzowa (Poznań): *Znaczenie Torunia dla rozwoju malarstwa gotyckiego na Pomorzu Wschodnim (do poł. XV w.)*.

W. Łoś (Warszawa): *Problematyka ikonograficzna polptyku toruńskiego. Kwarta z przedstawieniem Trójcy Św.*

A. Saar (Toruń): *Geneza fundacji pomnika grobowego Anny Ważówny*.

Z. Ważbiński (Toruń): *Modele akademickie w procesie dydaktycznym cechu malarzy toruńskich w XVIII w.*

J. Samek (Kraków): *Pozycja rzemiosła artystycznego Torunia w polskiej sztuce zdobniczej*.

M. Gradowski (Warszawa): *Znaki złotnicze ziemi chełmińskiej*.

K. Szczepkowska-Naliwajek (Warszawa): *Złotnictwo toruńskie w okresie gotyku*.

M. Woźniak (Toruń): *Złotnictwo toruńskie I połowy XVII wieku*.

T. Chrzanowski i M. Kornecki (Kraków): *Złotnictwo toruńskie manieryzmu i baroku (przemiany formy)*.

R. Nowina-Konopka (Toruń): *Jakub Weintraub, złotnik toruński 1692-ok. 1728*.

Uczestnicy sesji zwiedzili wystawę pt. „Portret na ziemi chełmińskiej”, otwartą w Muzeum Okręgowym w Toruniu, i wysłuchali koncertu w Sali Kolumnowej TNT. Przewiduje się wydanie materiałów sesji w odrębnym, jubileuszowym tomie „Teki Komisji Historii Sztuki TNT”.

W dniach 27—29 X 1983 r. odbyła się w Toruniu i Chełmnie trzydniowa Ogólnopolska Sesja Naukowa z okazji 750-lecia lokacji miast Torunia i Chełmna. Wygłoszone na niej zostały następujące referaty (27 X):

M. Gołombowski (Toruń): *Lokacje miast na prawie chełmińskim*.

K. Melkowska (Toruń): *Przywilej chełmiński*.

W. Odyniec (Gdańsk): *System miar i wag chełmińskich*.

J. Chudziakowa (Toruń): *Początki Torunia*.

A. Czacharowski (Toruń): *Z badań nad społeczeństwem średniowiecznego Torunia*.

Dnia 27 X w Ratuszu Staromiejskim odbyło się spotkanie uczestników sesji z władzami miasta Torunia. Zwiedzono urządzoną tam wystawę „750 lat Torunia” i wysłuchano koncertu Państwowej Orkiestry Kameralnej. Dnia 28 X 1983 obrady odbywały się w Chełmnie:

K. Kamińska (Toruń): *Ustrój Chełmna w XIII—XVIII w.*

M. Kutzner (Toruń): *Średniowieczna sztuka Chełmna*.

S. Wierzchosławski (Toruń): *Prasa chełmińska w czasach zaboru pruskiego*.

J. Szew s (Gdańsk): *Ruch filomacki w Gimnazjum Chełmińskim w latach 1902—1920.*

S. Rafi ń s k i (Chełmno): *Rola Gimnazjum Chełmińskiego w rozwoju kultury polskiej na Pomorzu Gdańskim w latach 1837—1920.*

Tegoż dnia odbyło się spotkanie uczestników sesji z władzami miasta Chełmna w chełmińskim ratuszu. Zwiedzano zorganizowaną tam wystawę, a także zabytki Chełmna. Dnia 29 X obrady odbywały się ponownie w Toruniu:

S. Salmonowicz (Toruń): *Tumult toruński 1724 r. w perspektywie dzisiejszych badań.*

J. Tajchman (Toruń): *Kamienica toruńska w czasach nowożytnych.*

Z okazji 750-lecia Torunia Towarzystwo nasze w czasie od 16 III do 4 V 1983 r. urządziło cykl imprez kulturalnych pod hasłem „Nauka i Muzyka”, stanowiących połączenie wykładów popularnonaukowych z koncertami kameralnymi.

XI. POPULARYZACJA WIEDZY

W ramach cyklu „Nauka i Muzyka” z okazji 750-lecia założenia Torunia odbyły się w siedzibie TNT następujące wykłady dla mieszkańców miasta:

16 III 1983 J. Chudziakowa — *Toruń okresu słowiańskiego (do początku XIII w.)*

23 III 1983 A. Czacharowski — *Mieszkańcy średniowiecznego Torunia (XIII—XV w.)*

30 III 1983 S. Cackowski — *Podstawy rozwoju Torunia w czasach Rzeczypospolitej (1454—1793)*

6 IV 1983 K. Wajda — *Toruń pod zaborem pruskim (1815—1920)*

13 IV 1983 M. Wojciechowski — *Toruń w okresie międzywojennym (1920—1939)*

20 IV 1983 S. Salmonowicz — *Wkład Torunia w kulturę Polski*

27 IV 1983 J. Sziling — *Toruń w okresie okupacji hitlerowskiej*

4 V 1983 R. Sudziński — *Toruń w czasach Polski Ludowej.*

Po każdym wykładzie odbywał się koncert zespołu Państwowej Orkiestry Kameralnej.

Na jesieni z inicjatywy Zarządu, Komisji Nauk Medycznych przy Wydziale III oraz Wydziału IV TNT rozpoczęły się dwie serie wykładów popularnonaukowych, z których pierwsza poświęcona była najistotniejszym problemom zdrowia, lecznictwa i profilaktyki. Zainaugurował ją w dniu 6 XII 1983 r. wykład doc. dra hab. W. Jędrzejczyka pt. „Postępy w chirurgii”. Pozostałe wykłady z tej serii zaplanowane zostały do początku maja 1984. Natomiast seria wykładów z dziedziny prawa rozpoczęła się 29 XI 1983 r. odczytem prof. dra J. Głuchow-

skiego pt. „Opodatkowanie ludności”. Do końca roku odbył się jeszcze jeden wykład, który w dniu 13 XII 1983 wygłosił prof. dr Mirosław Nesterowicz pt. „Ochrona konsumenta”. Pozostałe odczyty zaplanowano na okres do 13 III 1984.

XII. AKCJA KRAJOWEJ I ZAGRANICZNEJ WYMIANY WYDAWNICTW

	1982	1983
1. Liczba krajów, z którymi prowadzona jest zagraniczna wymiana wydawnictw	27	27
2. Kontrahenci wymiany zagranicznej	220	215
3. Kontrahenci wymiany krajowej	79	79
4. Liczba egzemplarzy wydawnictw własnych przekazanych kontrahentom wymiany zagranicznej	787	582
5. Liczba egzemplarzy wydawnictw własnych przekazanych kontrahentom wymiany krajowej	302	372
6. Egzemplarze otrzymane od kontrahentów wymiany zagranicznej	2 171	2 326
7. Wydawnictwa otrzymane z zagranicy w formie bezpłatnych darów	420	403
8. Książki otrzymane w ramach wymiany od instytucji krajowych	393	455
9. Liczba wydawnictw otrzymanych od instytucji krajowych w formie bezpłatnych darów	20	66

XIII. REKLAMA I SPRZEDAŻ WYDAWNICTW WŁASNYCH

Ze sprzedaży wydawnictw własnych Towarzystwo osiągnęło w roku 1983 sumę 2 460 000 zł. Wydawnictwa Towarzystwa Naukowego w Toruniu sprzedawane są w sieci księgarskiej oraz w siedzibie TNT przy ul. Wysokiej 16 w Toruniu. Stałą sprzedaż prowadzi także Księgarnia Ośrodka Rozpowszechniania Wydawnictw Naukowych PAN w Warszawie oraz jej ekspozytury w Poznaniu, Krakowie, Wrocławiu, Katowicach i Lublinie. W Toruniu sprzedażą wydawnictw TNT zajmują się wszystkie księgarnie. Wydawnictwa popularnonaukowe sprzedawane są również w Muzeum Okręgowym, w Domu Kopernika, w Muzeum Etnograficznym, w Polskim Towarzystwie Turystyczno-Krajoznawczym i w Polskim Towarzystwie Miłośników Astronomii.

XIV. BIBLIOTEKA TOWARZYSTWA NAUKOWEGO W TORUNIU

Księgozbiór Towarzystwa Naukowego znajduje się w depozycie Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej i Książnicy Miejskiej im. M. Kopernika w Toruniu przy ul. Słowackiego 8. Jest on stale uzupełniany

własnymi wydawnictwami oraz nabytkami i darami z wymiany krajowej i zagranicznej.

Stan tego księgozbioru, kompletowanego od najwcześniejszych lat istnienia Towarzystwa, przedstawiał się w dniu 31 XII 1983 r. następująco:

1. druki zwarte	31 241
2. starodruki	1 555
3. rękopisy	370
4. kartografia	127
5. nuty	23
6. mikrofilmy	2
7. ryciny	83
8. maszynopisy niepublikowane	11
9. inne zbiory specjalne	13
10. wydawnictwa ciągłe	30 186
ogółem	63 611 jednostek (1982 r.: 62 158)

W skład księgozbioru TNT wchodzi cenne dary naukowców, patriotów i wydawców pomorskich z lat zaboru pruskiego i z czasów późniejszych. Szczególnie cenne są zasoby czasopism i gazet toruńskich i pomorskich wydawanych w latach 1848—1920. Samodzielne zespoły biblioteki tworzą księgozbiory wieloletniego prezesa TNT Stanisława Kujota oraz zasłużonego w czasach zaboru pruskiego wydawcy chełmińskiego Walentego Fiałka.

XV. PODRĘCZNY KSIĘGOZBIÓR NAUKOWY TNT

Stale powiększa się zasób podręcznego księgozbioru naukowego, przeznaczonego dla potrzeb członków TNT, Zarządu, pracowników Biura, zwłaszcza Redakcji. Obecnie, oprócz bieżącego gromadzenia, trwa kompletowanie wielotomowych wydawnictw informacyjnych i roboczego zbioru wydawnictw własnych. Zgodnie z dyrektywami Komisji Zbiorów TNT księgozbiór ten będzie zawierać:

1. roboczy komplet wydawnictw TNT
2. wydawnictwa dotyczące Torunia i Pomorza Nadwiślańskiego
3. podstawowe wydawnictwa naukowo-informacyjne (słowniki, encyklopedie, bibliografie)
4. podstawowe wydawnictwa informacyjne o stanie nauki polskiej
5. dokumenty życia społecznego Torunia.

W dniu 31 XII 1983 r. podręczny księgozbiór naukowy TNT liczył 1541 woluminów. Księgozbiór ten znajduje się w siedzibie TNT przy ul. Wysokiej 16. Z jego zasobu można korzystać wyłącznie na miejscu.

Pracownia Mikrofilmowa Towarzystwa, założona w roku 1948, wykonuje mikrofilmy i fotokopie materiałów naukowych i archiwalnych dla krajowych i zagranicznych instytucji, dla potrzeb własnych Towarzystwa oraz dla indywidualnych badaczy. W roku 1983 wpływy z usług Pracowni wyniosły 112 000 zł. Na zamówienie klientów wykonano 8339 zdjęć negatywowych, 3707 fotokopii oraz 3730 pozytywów mikrofilmowych i przeźroczy. Z usług Pracowni korzystały w największym zakresie następujące instytucje: Instytut Badań Literackich PAN, Pracownia Dokumentacji Naukowo-Historycznej PP „Pracownie Konserwacji Zabytków”, Instytut Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa UMK, Instytut Geografii PAN, Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Książnica Miejska im. M. Kopernika i inne.

XVII. FILMOTEKA TNT

W roku 1981 z dawnych zasobów Pracowni Mikrofilmowej zaczęto tworzyć filmotekę TNT, obejmującą mikrofilmy i fotokopie ważnych źródeł do historii Torunia i Pomorza, a także imprez i osób z tą historią związanych. Osobno zbierane są również zdjęcia obiektów zabytkowych i historycznych. W przyszłości przewiduje się systematyczne mikrofilmowanie przekazów źródłowych dotyczących historii Torunia, znajdujących się we wszystkich archiwach polskich, a także za granicą. Filmotekę prowadzi pracownik zatrudniony na pół etatu.

XVIII. ZBIORY ARCHIWALNE I MUZEALNE TNT

Zbiory akt i dokumentów TNT oraz materiały archiwalne przekazane naszemu Towarzystwu przez różne osoby tworzą oddzielny depozyt i zespół w Archiwum Państwowym w Toruniu. Fragmenty zbiorów archiwalnych TNT znajdują się również w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej i Książnicy Miejskiej im. M. Kopernika w Toruniu. Akta nowsze przechowywane są w archiwum własnym TNT.

Pozostałości dawnych zbiorów muzealnych, gromadzonych od początku istnienia Towarzystwa i eksponowanych w latach zaboru pruskiego w siedzibie TNT przy ul. Wysokiej 16 (Hotel-Muzeum), znajdują się obecnie w depozycie Muzeum Okręgowego w Toruniu. Według spisów inwentarzowych na zbiory te składają się:

1. malarstwo, rzeźba, rzemiosło artystyczne, broń, meble i inne przedmioty zabytkowe — 190 pozycji inwentarzowych
2. obiekty z wykopalisk archeologicznych — 462 pozycje
3. stare grafiki w różnych technikach, w tym 1 drzeworyt A. Dürera oraz cenna kolekcja 88 prac Daniela Chodowieckiego z daru W. Amrogowicza dla TNT

4. obiekty numizmatyczne (monety i medale) — 2246 pozycji, w większości z daru W. Amrogowicza.

Razem w depozycie Muzeum Okręgowego znajduje się 3241 obiektów muzealnych.

XIX. PERSONEL ETATOWY TNT

W dniu 31 XII 1983 r. w skład personelu etatowego TNT wchodzili następujący pracownicy:

1. Administracja

dr Tadeusz Zakrzewski — dyrektor Biura

Bogumiła Przeperska — główna księgowa

Elżbieta Malinowska — księgowa i kasjerka

Małgorzata Dykier — referent sprzedaży i reklamy

Zaneta Laks (na urlopie macierzyńskim) — referent kancelaryjny

Irena Woszczyk (pół etatu) — kierownik zagranicznej i krajowej wymiany wydawnictw

Jan Krajewski — magazynier i intendent (pół etatu)

Edward Lipiński — konserwator urządzeń technicznych (pół etatu)

Benon Zieliński — palacz c.o.

Cecylia Janiszewska — sprzątaczką (pół etatu)

Agnieszka Lenkiewicz — sprzątaczką (pół etatu)

Gertruda Jankowska — stróż nocny (pół etatu)

Melania Kamińska — stróż nocny (pół etatu)

Henryka Wiśniewska — stróż nocny (pół etatu)

2. Redakcja Wydawnictw

mgr Bożena Sołtys — kierownik Redakcji

mgr Andrzej Churski — redaktor

3. Pracownia Mikrofilmowa

Grzymisław Jasiński — kierownik Pracowni

4. Filmoteka

mgr Krystyna Porębska — specjalista (pół etatu)

5. Podręczny Księgozbiór Naukowy

Piotr Podemski — bibliotekarz.

XX. ODZNACZENIA I WYRÓŻNIENIA DLA TNT

(od ostatniego komunikatu w „Sprawozdaniach TNT” nr 33/1979)

1. Medal 55-lecia Towarzystwa Bibliofilów im. J. Lelewela w Toruniu przyznany 16 IV 1982 r.

2. Medal z okazji 750-lecia miasta Torunia wydany przez Towarzystwo Miłośników Torunia i przyznany 18 XI 1983 r.

3. Złote Astrolabium — nagroda honorowa Towarzystwa Miłośników Torunia przyznana 18 XI 1983 r.

4. Medal 60-lecia Książnicy Miejskiej przyznany 23 X 1983 r.
5. Medal 750-lecia miasta Chełmna przyznany 28 X 1983 r.
6. Odznaka „Zasłużony dla Torunia” przyznana 2 XII 1983 r.

*

Rok 1983 nie był na pewno łatwy dla działań naszego Towarzystwa. Nie może to jednak stanowić żadnego usprawiedliwienia, gdyż do działania w trudnych warunkach trzeba nam będzie przyzwyczać się na pewien czas. Z tym większą satysfakcją należy stwierdzić, iż udało nam się utrzymać, a niekiedy nawet rozwinąć działalność naszych podstawowych agend. W szczególności trzeba podkreślić tu istotny wkład Towarzystwa w obchody 750-lecia Torunia i Chełmna. Nasze wydawnictwa jubileuszowe, stanowiące w istocie poważne monograficzne opracowania naukowe, wejdą z pewnością na stałe do dorobku kulturalnego naszego regionu, stanowiąc w czasie, gdy huczne, spektakularne jubileusze należą do przeszłości, trwałe i merytoryczne wkład do uświetnienia tej doniosłej rocznicy. Nie można raz jeszcze nie wspomnieć o organizowanych przez nas w związku z jubileuszem sesjach popularnonaukowych oraz cyklach odczytów dotyczących historii naszego miasta, które obok swych merytorycznych wartości stanowiły też próbę przezwyciężenia nastrojów zubożenia oraz spadku aktywności społecznej w zakresie spraw publicznych. Zwrócić też należy uwagę na wzbogacenie naszego działania o nowe, nie spotykane dawniej formy, jakimi są podejmowane pod auspicjami Towarzystwa badania naukowe. Na odnotowanie zasługują również kroki mające na celu uruchomienie własnej bazy poligraficznej.

Zrealizowanie powyższych zamierzeń byłoby jednak niemożliwe bez zaangażowania władz wojewódzkich, sprawujących za pośrednictwem Wydziału Kultury i Sztuki Urzędu Wojewódzkiego mecenat nad naszą działalnością. Ta życzliwa postawa, za którą serdecznie dziękujemy, pozwala wierzyć, iż także w przyszłości, w ramach nowych realiów organizacyjnych i ekonomicznych mecenat ten będzie utrzymywany ze zrozumieniem jego zakresu i roli w odniesieniu do naszego Towarzystwa. Podziękowania należą się również Działowi Wydawnictw PAN, który swymi zleceniami podtrzymywał nasz plan wydawniczy. Należy też życzyć sobie, by współpraca ta nadal owocnie się rozwijała, a trudności, które zaczynają się tu pojawiać, okazały się jedynie przejściowymi i możliwymi do przezwyciężenia. Szczególne podziękowania należą się również etatowym pracownikom Biura oraz Redakcji Wydawnictw TNT, bez których aktywnego zaangażowania owocna działalność Towarzystwa byłaby niemożliwa.

Sekretarz Generalny TNT

(—) Doc. dr hab. Marian Filar

Prezes TNT

(—) Prof. dr Marian Biskup

SPRAWOZDANIE

Z GOSPODARKI FINANSOWEJ TOWARZYSTWA ZA ROK 1983

Dochody:	plan	wykonanie
1) dotacja Urzędu Wojewódzkiego Wydział Kultury w Toruniu	5 000 000,—	5 000 000,—
2) składki członkowskie	33 000,—	50 118,—
3) sprzedaż wydawnictw	500 000,—	2 459 533,—
4) sprzedaż mikrofilmów	150 000,—	112 298,—
5) inne dochody (prace badawcze, wynajem sali)	—	321 920,—
6) zlecenia wydawnicze	720 000,—	
a) Urząd miasta Chełmna		300 000,—
b) Urząd miasta Włocławka		500 000,—
razem:	6 403 000,—	8 743 869,—
7) saldo bankowe na 1 I 1983 r.	6 267 227,—	
8) saldo bankowe na 31 XII 1983 r.	4 707 446,—	
9) saldo kasy na 31 XII 1983 r.	4 119,—	

Przekroczenie planu dochodów uzyskaliśmy głównie dzięki sprzedaży wydawnictw: *Toruń dawny i dzisiejszy*, *Wybitni ludzie dawnego Torunia* oraz *Dzieje Inowrocławia t. 2*. Dwie pierwsze publikacje wydane zostały z okazji jubileuszu 750-lecia miasta Torunia ze specjalnych środków przekazanych Towarzystwu przez Wydział Kultury i Sztuki Urzędu Wojewódzkiego w Toruniu.

Wydatki:	plan	wykonanie
§ 11 osob. fundusz płac	830 00,—	1 365 027,—
§ 12 bezosob. fundusz płac	150 000,—	108 494,—
§ 13 honoraria	550 000,—	817 821,—
§ 16 rekompensaty	225 000,—	198 266,—
§ 31 materiały	400 000,—	972 476,—
§ 35 energia	70 000,—	27 623,—
§ 36 usługi materialne	9 700 327,—	4 486 505,—
§ 41 składki na ubezpiec. społ.	357 000,—	586 961,—
§ 15 nagrody	58 000,—	103 480,—
§ 43 fundusz socjalny	16 000,—	27 300,—
§ 44 fundusz mieszkaniowy	8 300,—	13 650,—
§ 37 usługi niematerialne	150 000,—	204 249,—
§ 42 różne opłaty i składki	150 000,—	319 723,—
§ 28 koszty podróży	5 000,—	9 400,—
§ 45 straty nadzwyczajne	—	332 860,—
	12 670 227,—	9 573 835,—

W roku 1983 kontynuowano uzupełnienie wyposażenia gmachu w konieczne przedmioty i brakujący sprzęt. W związku z tym zakupiono: 20 gablot ekspozycyjnych za sumę 283 tys. zł, lodówki i kuchenkę gazową dla Pracowni Mikrofilmowej i kawiarni za sumę 61 tys., brakujące stoły i krzesła dla biblioteki — 36 tys. Opału zakupiono za 146 tys., książek do biblioteki za 92 tys.

Konto strat nadzwyczajnych — 333 tys. — obciążono kosztami krajowej i zagranicznej wymiany wydawnictw na 157 tys., kosztami egzemplarzy bezpłatnych na 170 tys., biblioteki podręcznej i archiwum 6 tys.

W roku 1983 ukazało się 8 pozycji wydawniczych, dwie przeszły poślizgiem na rok 1984.

Na ogólną liczbę 542 członków 282 zalega z opłatą składek na sumę 32 934 zł, w tym 111 za rok 1983, pozostali za lata 1979—1983. W roku bieżącym uporządkowano i skatalogowano zbiory biblioteki podręcznej, ogólna liczba woluminów wynosi 1541.

Skarbnik TNT

(—) *Prof. dr hab. M. Nesterowicz*

PROTOKÓŁ

Z POSIEDZENIA KOMISJI REWIZYJNEJ
W DNIU 16 II 1984 R.

Komisja Rewizyjna w składzie: prof. dr Melityna Gromadska — przewodnicząca, prof. dr Leonid Żytkowicz i dr Krystyna Podlaszewska — członkowie, w obecności głównej księgowej Towarzystwa Bogumiły Przeperskiej dokonała statutowej kontroli działalności TNT za okres 1 I 83 — 31 XII 83. Nieobecni byli skarbnik Towarzystwa prof. dr M. Nesterowicz (z powodu wyjazdu służbowego) oraz dyrektor administracyjny dr T. Zakrzewski (z powodu choroby). Na podstawie przedłożonej dokumentacji Komisja stwierdziła przekroczenie planu dochodów o 2 340 869 zł. Zwiększenie dochodów nastąpiło głównie na skutek sprzedaży wydawnictw związanych z jubileuszem 750-lecia miasta Torunia.

Komisja sprawdziła dowody stwierdzające, że stan konta bankowego Towarzystwa na 30 XII 1983 opiewał na kwotę 4 707 446,69 zł, a stan kasy na 4 119,91 zł. Dokonano przeliczenia gotówki w kasie i stwierdzono, że na dzień 16 II 1984 wyraża się ona kwotą 4 309,41 zł. Wyrzeczono sprawdzono zapisy w dzienniku tabelarycznym i stwierdzono ich zgodność z dowodami kasowymi.

Księgozbiór znajdujący się w siedzibie Towarzystwa powiększył się

o 459 poz. i z końcem roku sprawozdawczego liczył 1541 wol. Stosunkowo mała kwota (92 000 zł) wydatkowana na zakup książek wiąże się z ich rynkowym brakiem.

Gmach Towarzystwa nadal objęty był okresem gwarancji, w ramach której dokonywano drobnych uzupełnień i usuwano usterki. Z kredytów Towarzystwa zakupiono opał oraz brakujące wyposażenie pomieszczeń, jak stoły, krzesła, gabloty itp. na ogólną kwotę 526 000 zł.

Działalność Pracowni Mikrofilmowej, mimo uszczuplonego personelu, przebiegała sprawnie, podobnie bardzo aktywnie przebiegała wymiana wydawnictw Towarzystwa z innymi instytucjami krajowymi i bardzo licznymi zagranicznymi. Podobnie jak w poprzednich latach Towarzystwo uczestniczyło razem z Instytutem Fizyki UMK i PAN w zorganizowaniu kolejnego Międzynarodowego Sympozjum Fizyki Matematycznej. W sali Towarzystwa odbywały się posiedzenia naukowe własnych Wydziałów oraz Towarzystwa Miłośników Torunia, Towarzystwa Lekarskiego, Wojew. Domu Kultury i in. Prócz tego w sali odbywają się stale próby toruńskiej Orkiestry Kameralnej.

Zgodnie z poprzednimi zaleceniami Komisji Rewizyjnej dokonano uaktualnienia listy członków. Zwiększone wpływy ze składek świadczą, że część członków zalegających ze składkami uiściła je. Niemniej jednak wielu członków nadal nie płaci składek. Najliczniejszą grupę stanowią zalegający za okres 1981—1983, 31 osób za lata 1979—1983 i pojedyncze osoby od 1976—1977 aż do 1983. Komisja postuluje, aby po dokonaniu pisemnego uprzedzenia skreślić te osoby z listy członków. 31 XII 1983 liczba członków Towarzystwa wynosiła 542 osoby.

Stwierdzając staranną pracę personelu administracyjnego Towarzystwa, a jednocześnie niedokonanie regulacji ich wynagrodzeń, Komisja postuluje dołożenie przez Zarząd starań o przyspieszenie tej sprawy. Następna sprawa dotyczy kserografu. Mianowicie niejednokrotnie stwierdzano, że kserokopie wykonane na kserografie są zamazane. Ustalono, że zachodzi konieczność wymiany wałka, postuluje się więc podjęcie starań o uzyskanie takiej możliwości. Pożądane byłoby również, aby na zasadzie jakichś okresowych umów uzyskać konserwatora do kserografu. Porządne odbitki kserograficzne na pewno zwiększyłyby zapotrzebowanie na ten rodzaj usług.

Wreszcie trzecia sprawa dotyczy długości cyklu wydawniczego. Jest to sprawa trudna, niemniej jednak, zdaniem Komisji, jest na tyle istotna, że należałoby nieustannie podejmować próby dokonania usprawnień w tej dziedzinie.

Powyższe postulaty nie zmieniają ogólnego stwierdzenia Komisji Rewizyjnej, że zarówno praca Biura, Redakcji Wydawnictw i Pracowni Mikrofilmowej zasługuje na uznanie. Całokształt działalności Zarządu, a w szczególności jego wkład zarówno w prace organizacyjne jubileuszu 750-lecia miasta Torunia, jak i zorganizowanie z tej okazji licz-

nych imprez naukowych zasługują na szczególne podkreślenie i świadczą o dużej trosce Zarządu o dobro i dalszy rozwój Towarzystwa.

Komisja stawia wniosek o udzielenie Zarządowi absolutorium.

Członkowie Komisji

Przewodnicząca Komisji

(—) *Prof. dr Leonid Żytkowicz* (—) *Prof. dr Melityna Gromadska*

(—) *Dr Krystyna Podlaszewska*

Główna Księgowa

(—) *Bogumiła Przeperska*

ZMIANY W SKŁADZIE TOWARZYSTWA

Nowi członkowie wydziałów

Bielski Andrzej, dr hab., docent w Zakładzie Fizyki Molekularnej Instytutu Fizyki UMK, Toruń, Popiela 11 m. 15.

Borawska Teresa, dr, adiunkt w Zakładzie Historii Średniowiecznej Instytutu Historii i Archiwistyki UMK, Toruń, Świętopełka 32D m. 9.

Borodo Andrzej, dr hab., adiunkt w Zakładzie Prawa Finansowego Instytutu Administracji i Zarządzania UMK, Toruń, Śląskiego 5G m. 78.

Falkowski Jan, dr hab., docent w Zakładzie Geografii Ekonomicznej, wicedyrektor Instytutu Geografii UMK, Toruń, Zjednoczenia 141.

Grochowski Maciej, dr hab., docent w Zakładzie Współczesnego Języka Polskiego, kierownik Zakładu Językoznawstwa Ogólnego Instytutu Filologii Polskiej UMK, Warszawa, Kielecka 46 m. 14.

Jakowska Krystyna, dr hab., docent w Zakładzie Historii Literatury Instytutu Filologii Polskiej UMK, Toruń, Krasińskiego 107 m. 11.

Jasudowicz Tadeusz, dr hab., docent w Zakładzie Prawa Międzynarodowego Instytutu Nauk Prawno-Ustrojowych UMK, Bydgoszcz, Nałkowskiej 1 m. 1.

Kądziela Wojciech, dr hab., docent w Zakładzie Biofizyki, dyrektor Instytutu Biologii UMK, Toruń, Przy Kaszowniku 35 m. 65.

Kryszak Janusz, dr hab., docent w Zakładzie Historii Literatury Instytutu Filologii Polskiej UMK, Toruń, Głowackiego 48 m. 25.

Kwaśniewski Zbigniew, dr, adiunkt w Zakładzie Prawa Gospodarczego Instytutu Prawa Cywilnego UMK, Toruń, PCK 18 m. 3.

Olczak Jerzy, dr, docent w Zakładzie Archeologii Polskiej Instytutu Archeologii i Etnografii UMK, Poznań, Chełmońskiego 11 m. 30.

Samsonowicz Henryk, profesor w Zakładzie Historii Średniowiecznej Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, Wilcza 22.

- Sławińska Irena, emerytowany profesor zwyczajny KUL, Lublin, Chopina 29 m. 12.
- Szczepkowski Jan, doc. dr, kierownik Zakładu Geografii Ekonomicznej Instytutu Geografii UMK, Toruń, Grudziądzka 84 m. 1.
- Sziling Jan, dr, adiunkt w Zakładzie Historii PRL Instytutu Historii i Archiwistyki UMK, Toruń, Dekerta 19B m. 4.
- Wiśniewski Edward, dr hab. docent w Zakładzie Geomorfologii i Hydrologii Niżu Instytutu Geografii i PZ PAN, Toruń, Krasińskiego 63.
- Wójcik Gabriel, doc. dr hab., Kierownik Zakładu Klimatologii Instytutu Geografii UMK, Toruń, Dziewulskiego 26c m. 38.
- Zgorzelski Czesław, emerytowany prof. zwyczajny KUL, Lublin, Chopina 29 m. 6.

Nowi członkowie zwyczajni

- Appel Włodzimierz, mgr, st. asystent w Katedrze Filologii Klasycznej UMK, Toruń, Wojska Polskiego 31 m. 82.
- Bielski Andrzej, dr hab., docent w Zakładzie Fizyki Molekularnej Instytutu Fizyki UMK, Toruń, Popieła 11 m. 15.
- Czarnota Adam, dr, adiunkt w Zakładzie Historii Doktryn Polityczno-Prawnych Instytutu Historyczno-Prawnego UMK, Toruń, Gagari-na 41.
- Domaradzki Marian, mgr, asystent w Zakładzie Języka Polskiego Instytutu Filologii Polskiej UMK, Toruń, Młodzieżowa 25 m. 31.
- Gugnacka-Fiedor Wanda, dr, adiunkt w Zakładzie Taksonomii, Ekologii Roślin i Ochrony Przyrody Instytutu Biologii UMK, Toruń, Rydy-giera 19a m. 10.
- Gutsze Aleksander, dr hab., docent w Zakładzie Fizyki Chemicznej Instytutu Fizyki UMK, Toruń, Prusa 9 m. 10.
- Krzysztosek Wiesław, dr, adiunkt w Zakładzie Teorii Literatury Instytutu Filologii Polskiej UMK, Toruń, Kasztanowa 31 m. 8.
- Maleńczyk Marek, lek. med., asystent Oddziału Położniczo-Ginekolo-gicznego Wojewódzkiego Szpitala Zespołowego w Toruniu, Toruń, Suleckiego 4c m. 40.
- Oberlan Edmund, dr, adiunkt w Zakładzie Języka Polskiego Instytutu Filologii Polskiej UMK, Toruń, Piastowska 9 m. 2.
- Skrzat Zofia, dr, emerytowany pracownik UMK, Toruń, Kraszewskie-go 22 m. 16.
- Szudy Józef, dr hab., docent w Zakładzie Fizyki Molekularnej Insty-tutu Fizyki UMK, Toruń, Fiołkowa 3.
- Winclawski Włodzimierz, dr hab., docent UMK i PAN, kierownik Za-

kładu Socjologii Instytutu Nauk Społecznych UMK, Toruń, Kra-
szewskiego 20 m. 9.
Wróbel Adam, dr, adiunkt w Zakładzie Języka Polskiego Instytutu Fi-
lologii Polskiej UMK, Toruń, Buszczyńskich 13F m. 71.

Zmarli:

Prof. dr Halina Basińska
Prof. dr Izydora Dąmbska
Doc. dr hab. Jan Gerlach
Prof. dr Stanisław Gerstman
Prof. dr Jerzy Liczkowski
Doc. dr Marian Pelczar
Mgr Leopold Rozental
Doc. dr Marian Sokołowski
Prof. dr Jerzy Sliwowski
Prof. dr Witold Warkalło

II

SPRAWOZDANIA Z POSIEDZEŃ

WYDZIAŁ I

NAUK HISTORYCZNYCH

Posiedzenie naukowe dnia 21 III 1983 r.

Marian Biskup przedstawił wydawnictwo źródłowe przygotowane wspólnie z Ireną Janosz-Biskupową: *Akta stanów Prus Królewskich, t. 7, lata 1516 — początek 1520.*

Tom 7 *Akt Stanów Prus Królewskich* kontynuuje serię wydawniczą zapoczątkowaną w r. 1955. Chronologicznie obejmuje on lata 1516 — początek 1520, ściślej zaś zaczyna się od 22 stycznia 1516, a kończy 4 stycznia 1520 r., łącznie obejmuje więc dokładnie 4 lata. Jest to okres niezwykle doniosły w dziejach Prus Królewskich, charakteryzujący się narastającymi, agresywnymi zamiarami wielkiego mistrza Albrechta von Hohenzollern-Ansbach, co znalazło swój wyraz w niepokoju zwłaszcza na Warmii, a w końcu doprowadziło u schyłku 1519 r. do podjęcia decyzji przez Polskę Zygmunta I, wspartą przez stany Prus Królewskich, o wszczęciu wojny z zakonem krzyżackim. Zarazem jest to okres ujawnienia się dążności szlachty pruskiej do zajęcia silniejszej pozycji w życiu stanowym, w atmosferze jej konfliktu z możnym Gdańskiem. Tom ten ma więc duże znaczenie dla wewnętrznej i międzynarodowej roli Prus Królewskich.

Podstawę edycji stanowiły — jak i w poprzednich tomach — recesy gdańskie z Archiwum Państwowego w Gdańsku (sygn. 300, 29/6), ogółem 465 stron, które tym razem nie wymagały istotniejszych uzupełnień z odpisów Stanisława Bornbacha z Biblioteki PAN w Gdańsku (Ms. Uph., fol. 111, t. VI). Te ostatnie odegrały tylko niewielką rolę pomocniczą.

Całość materiału recesowego została uzupełniona obfitą korespondencją, pochodzącą głównie z zasobu Archiwum Państwowego w Gdańsku (dział D), a szczególnie korespondencją rady pruskiej, Zygmunta I, posłów rady gdańskiej, biskupa warmińskiego Fabiana Luzjańskiego

i kapituły oraz biskupa chełmińskiego Jana Konopackiego, miasta Elbląga i Torunia, starosty malborskiego Stanisława Kościeleckiego oraz wojewodów i kasztelanów pomorskich (resp. gdańskich), chełmińskich i malborskich. Uwzględniono także wpisy listów ekspediowanych przez radę m. Gdańska, w dwóch tomach „Libri missivarum” (sygn. 300, 27, nr 8 i 9).

Poważniejsze uzupełnienia dał tym razem zasób Archiwum Państwowego w Toruniu (zwłaszcza korespondencja królewska), jak również zbiory korespondencji Biblioteki Czartoryskich w Krakowie, zawierające listy kierowane do biskupa Luzjańskiego przez czynniki koronne (szczególnie rkp. 1594, 1601 i 1606). Niewielkiej ilości przekazów dostarczył zasób Archiwum Diecezjalnego w Olsztynie (rkp. D 2 i Rep. 128), podobnie jak Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie (Metryka Koronna).

Z archiwów zagranicznych wykorzystano przede wszystkim korespondencję stanów Prus Królewskich z wielkim mistrzem Albrechtem czy przedstawicielami stanów Prus Zakonnych, znajdującą się w „Ordensbriefarchiv”, obecnie w Geheimes Staatsarchiv, Berlin—Dahlem (Berlin Zachodni), skąd uzyskano 7 przekazów z lat 1516—1517. Przejrzano także korespondencję biskupów warmińskich w „Riksarkivet” w Sztokholmie (dział Extranea, Polen, vol. 148), skąd przedrukowano tylko jeden przekaz z 1519 r.

Metoda wydawnicza pozostała bez zmian, wykorzystano założenia przyjęte dla tomów 5 i 6. Zmodernizowano lub uzupełniono z konieczności wykaz skrótów. Nadal pozostawiono podział recesów i korespondencji według tematycznego układu, tj. z zasady zjazdami czy poselstwami stanów (w sumie 15 ze 148 pozycjami). Każdy przekaz został dodatkowo oznaczony alfabetycznie w obrębie poszczególnych działów.

Tematyka, która znajduje odbicie w publikowanych 148 przekazach, jest ważna i złożona, wiąże się — jak już na wstępie zaznaczono — zarówno z kontekstem wewnętrznym, jak i zewnętrznym. W pierwszej połowie 1516 r. przekazy odbijają wzrost napięcia społecznego między szlachtą pruską a Gdańskiem, spowodowanego egzekwowaniem przez radę mandatu królewskiego z r. 1515, zezwalającego jej na ściganie i karanie rozbójników każdego stanu, mandatu bez wątpienia zbyt szeroko egzekwowanego przez rajców gdańskich, o czym świadczy stracenie Jana Krokowskiego i ściganie innych członków tej rodziny oraz dalszych osób podejrzanych z grona szlachty pomorskiej. Stało się to powodem rosnącej opozycji, zwłaszcza szlachty pomorskiej i chełmińskiej, jak i wysyłania przez nią poselstw do Zygmunta I w Wilnie. Zaognienie to znakomicie charakteryzuje relacja sekretarza gdańskiego Jerzego Zimmermanna, świadka owych poselstw na dworze królewskim wiosną 1516 r. Akcja ta doprowadza na polecenie

króla do polubownego uregulowania zatargu na zjeździe stanów pruskich w Elblągu, gdzie Gdańsk zgadza się na zawieszenie mandatu królewskiego, za co uzyskuje obietnicę pomocy szlachty przy ściganiu rozbójników (31 V 1516).

Na plan pierwszy wysuwa się jednak już w tym okresie kwestia ostrego zatargu Warmii z Prusami Krzyżackimi z powodu coraz częstszych stamtąd wypadów rozbójników, popieranych przez urzędników Zakonu. Publikowane materiały ukazują całą złożoność sytuacji, gdy stany pruskie z Gdańskiem na czele, deklarując na wspólnych zjazdach, zwoływanych w latach 1516—1517, swoje poparcie dla biskupa Luzjańskiego i kapituły, obawiały się wysyłania większych zbrojnych posiłków na Warmię, aby nie zaostrzać konfliktu z wielkim mistrzem Albrechtem i nie sprowokować działań wojennych. Miarą rosnącego zagrożenia wojennego są nie tylko popisy sił zbrojnych i lustracje zamków Prus Królewskich, ale i prośba stanów do Zygmunta I o mianowanie doświadczonego dowódcy. W wyniku nominacji królewskiej (21 III 1517) zostaje nim Stanisław Kościelecki, wojewoda inowrocławski i starosta malborski, występujący odąd także z tytułem „hetmana ziem pruskich”. Stany mają się do niego odwoływać w związku z zagrożeniem tak Warmii, jak i regionu Elbląga. Nie likwiduje to jednak wewnętrznego zaniepokojenia w Prusach Królewskich, powiększanego dłuższą nieobecnością Zygmunta I w Koronie i usiłującego tylko przez poselstwa i listy z Litwy likwidować trudności ziem pruskich.

Na przełomie lat 1517—1518 sytuacja ich ulega zaostrzeniu, gdy — po podróży wielkiego mistrza Albrechta do Berlina i uzyskaniu tam obietnicy pomocy militarnej czy finansowej od niektórych książąt Rzeszy — utrwała się wśród stanów pruskich przeświadczenie, iż wojna z nim będzie nieunikniona i że groźba aneksji Prus Królewskich jest realna. Stanowisko takie reprezentuje głównie rada Gdańska, która odąd skłania się wyraźnie do podjęcia akcji militarnej przeciw Zakonowi dla ratowania własnej pozycji gospodarczej i politycznej. Miarą zaostrzenia się sytuacji jest zerwanie stosunków handlowych najpierw przez Prusy Krzyżackie z Warmią, a następnie zakaz handlu z ziemiami Zakonu, wydany w porozumieniu ze stanami pruskimi przez Zygmunta I (24 VI 1518). Stany Prus Królewskich gotowe są już w tym czasie wesprzeć akcję zbrojną przeciw Albrechtowi, choć nadal usiłują podtrzymywać odrębności ustrojowe swego kraju: odrzucają mianowanie przez króla kasztelana rypińskiego i skarbnika (szafarza) malborskiego Jana Balińskiego — przedstawiciela szlachty koronnej — kasztelanem gdańskim oraz postulują mianowanie przez Zygmunta I namiestnika dla Prus z grona krajowców (styczeń 1519). Jednak dalsze przygotowania wojenne Albrechta wpływają na łagodzenie tych partykularnych dążeń: wiosną 1519 r. stany pruskie proszą Zygmunta I o przybycie do Prus oraz przysłanie 200 lekko zbrojnych konnych (Kozaków),

którzy istotnie przebywają przez kilka miesięcy pod Malborkiem pod dowództwem hetmana Stanisława Kościeleckiego. Wieści o zebraniu się armii krzyżackich zaciężnych w Rzeszy u schyłku lata 1519 r. powodują ogłoszenie alarmu wojennego, zwłaszcza przez Gdańsk, i spieszne zwołanie pospolitego ruszenia szlachty pomorskiej dla obrony zachodniej granicy Prus Królewskich, przy jednoczesnym dosyłaniu przez króla dowódców wojskowych dla Gdańska i zaciężnych, którzy mają bronić zamków i miast pruskich.

Zwołanie przez Zygmunta I do Torunia sejmu koronnego, a jednocześnie zjazdu stanów Prus Królewskich na 25 listopada 1519 r., stanowi nowe zjawisko w życiu parlamentarnym tej prowincji: możliwość podjęcia wspólnych obrad obu tych instytucji.

Rada Prus Królewskich akceptuje tę możliwość pod wpływem obaw, iż Prusy Królewskie mogą być pozbawione militarnej pomocy Korony w walce z Zakonem i stać się jego zdobyczą; dlatego też wyraża zgodę na nominację Jana Balińskiego na kasztelana gdańskiego, choć w obu przypadkach z zastrzeżeniem, iż nie oznacza to odstępstw od praw krajowych. W dniach 5—6 grudnia 1519 r. w czasie pierwszych w dziejach Prus Królewskich wspólnych obrad radców pruskich z Zygmuntem I i senatem koronnym w Toruniu zostały podjęte zgodne decyzje o rozpoczęciu walki zbrojnej z wielkim mistrzem Albrechtem oraz uchwały podatkowe na pokrycie kosztów wojny; przy czym uchwała podatkowa stanów pruskich nieco odbiegała swoją treścią od uchwały senatu, później sejmu koronnego.

To wspólne postępowanie zjazdu stanów Prus Królewskich i senatu koronnego, których uchwały zostały także zaakceptowane przez posłów sejmowych, jest najbardziej znamienym rysem w życiu parlamentarnym dzielnicy pruskiej w początkach XVI w., spowodowanym zagrożeniem zewnętrznym przez wspólnego wroga.

Materiały zjazdu toruńskiego ukazują także wzrost dążności szlachty pruskiej do wywalczenia korzystniejszych dla niej warunków gospodarczych i społecznych oraz politycznych. Postulaty jej, złożone królowi 24 grudnia 1519 r., dotyczące reformy spadkobrania dla dóbr na prawie chełmińskim (z ograniczeniem praw kobiet) i reform w zakresie sądownictwa ziemskiego, przy ostatecznym odwołaniu mandatu sądowego, udzielonego uprzednio przez Zygmunta I Gdańskowi, stanowiły część programu stanu szlacheckiego, który został niebawem zrealizowany. W województwie pomorskim tamtejsza szlachta stawiała także wytrwały opór przeciw płaceniu dziesięciny biskupom włocławskim.

Publikowane materiały ukazują także narastającą nadal konieczność reformy monetarnej w Prusach Królewskich, postulowaną coraz silniej zwłaszcza przez Gdańsk na skutek masowego psucia monety przez wielkiego mistrza Albrechta. Na zjeździe malborskim z lipca 1517 r. zarysowany zostaje ogólny program reformy, która ma polegać na nie-

przyjmowaniu spodlonej monety krzyżackiej i na wypuszczeniu nowego lepszego pieniądza w Prusach Królewskich, przy jednoczesnym przetapianiu starego. Poglądy te znajdują w tym właśnie czasie swoje teoretyczne uzasadnienie w pierwszych wersjach traktatów monetarnych Mikołaja Kopernika (1517—1519), pod niewątpliwym wpływem sytuacji kształtowanej w Prusach Królewskich.

Materiały tu publikowane ukazują także stałe dążenia do zlikwidowania prawa składu miasta Torunia, przy chwiejności postępowania samego króla w owej sprawie, a przy upartym dążeniu Gdańska i szlachty koronnej do usunięcia tej istotnej przeszkody w swobodnym spławie zboża do portu gdańskiego.

(Wydawnictwo w druku w serii „Fontes” TNT, t. 71).

Markian P e l e c h przedstawił wydawnictwo źródłowe: *Nowa księga rachunkowa Elbląga 1404—1414*.

Rachunki elbląskie za lata 1404—1414 znajdują się w rękopisie w Archiwum Państwowym w Gdańsku, sygnatura 369, 1/1378. Rękopis składa się z 201 kart pergaminowych, oprawionych w twardej pergamin, który prawdopodobnie w okresie oprawiania został przecięty na dwie części. Stara okładka oprawy zawiera współczesny sobie nagłówek: „Dyt is dat nyge rekenbuk van dem iare des Heren CCCC°IIII”, z późniejszą ręczną adnotacją, pochodzącą z XVI w.: „usque ad annum 1414 inclusive”. Na oprawie znajdują się miejsca wymazane przez wcześniejszych użytkowników, co może świadczyć o tym, że oprawy użyto przedtem do innego rękopisu.

Rachunki elbląskie, prowadzone w języku niemieckim, przeważnie w dolnoniemieckim, zawierają spis, za każdy rok, dochodów i wydatków następujących urzędników miejskich:

- 1) dwóch burmistrzów,
- 2) dwóch kamlarzy wewnętrznych (Innenkämmerer),
- 3) dwóch kamlarzy zewnętrznych (Außenkämmerer),
- 4) dwóch (czasami trzech) szafarzy bałgijskich do 1411 r., którzy nadzorowali Cieśninę Bałgijską. Dbali oni o pale znaczące drogę oraz pobierali cło funtowe i cło palowe.

Dołączone są również dochody i wydatki kilku tymczasowych urzędników:

- 5) urzędnika budowlanego (Baumeister) za lata 1404—1406,
- 6) szafarzy do spraw wojskowych (Schäffer zu Reisen und Landwehren),
- 7) Johanna Ubeke, który nadzorował budowę dźwigu w 1407 r.,
- 8) Klause Kustratena, szafarza budowy, odpowiadającego za wzniesienie wałów (Bollwerke), przylegających do murów miasta w 1410 r.

Te rachunki nie dają całkowitego obrazu finansów miasta, ponieważ brak w nich rozliczeń dotyczących szkół, kościołów i szpitali. Mi-

mo to rachunki pozwalają wejrzeć w najbardziej istotne sprawy finansowe miasta.

Podstawą wyżej wymienionych spisów dochodów i wydatków były rachunki prowadzone na bieżąco w ciągu roku przez każdego z urzędników. W trakcie zdawania rachunków były one, jako raporty urzędnicze, przepisywane na karty pergaminu.

Początki rachunków dla lat 1407, 1408, 1410—1414 zawierają nazwiska burmistrzów z poprzedniego roku rachunkowego. W czasie przepisywania burmistrzowskich rachunków do rękopisu pisarz miejski powtarzał oświadczenia burmistrzów o otrzymanych pieniądzach na początku roku fiskalnego, ale włączał je do rachunków zdawanych na koniec tego roku.

Różni urzędnicy zdawali rachunki w tym samym dniu. Tłumaczy to chaotyczność zapisu w niektórych latach, ponieważ rachunki dla każdego roku (poza fragmentem z 1408 r.) były zapisywane przez jedną osobę — pisarza miejskiego. W rękopisie znajduje się osiem różnych charakterów pisma.

Do końca XVIII w. rachunki elbląskie trzymane były z innymi księgami miejskimi w starej kancelarii w ratuszu. Korzystał z nich Peter Himmelreich — sekretarz miejski w latach 1566—1572, późniejszy radny elbląski (1579—1582).

W 1777 r. spalił się ratusz i część archiwum miejskiego. To, co ocalało, częściowo złożono w depozyt do kościołów i miejskich instytucji, ale większość przeszła do rąk prywatnych i stała się obiektem handlu. Rachunki elbląskie były własnością elbląskiego kupca i kolekcjonera Johanna Jakuba Conventa (25 V 1779 — 20 I 1813). W 1810 r. założył on tzw. Industriehaus, w którym powstała Conventshalle, przeznaczona na jego zbiory. Convent pozostawił rękopisy poświęcone historii Elbląga, w których wykorzystał prace Himmelreicha. W 20 lat po pożarze w 1777 r. wraz z odbudową ratusza wzrosło dążenie do odzyskania rozproszonych akt archiwum miejskiego. Dom Conventa okazał się mało przydatny i archiwalia zostały złożone w archiwum miejskim, gdzie były udostępniane współczesnym historykom.

Niewielu uczonych wykorzystało rachunki elbląskie. Na pierwszym miejscu trzeba wymienić Maxa Toeppena, Waltera Ziesemera i Artura Semraua.

Rachunki z lat 1404—1414 są niezwykle cenne dla Elbląga. Stanowią one bowiem całość zestawień wydatków miasta w tych latach. Inne wielkie miasta pruskie nie miały podobnych ksiąg rachunkowych. Skarbowość miasta Elbląga pod tym względem wyróżniała się wśród miast państwa krzyżackiego. Rachunki, znajdujące się w Archiwum Miasta Gdańska, obejmują lata 1379—1382. Są one chaotyczne, nie zawierają zapisów, na co poszczególne kwoty wydatkowano. Rachunki

elbląskie można porównać z istniejącymi rachunkami podskarbiego zakonu krzyżackiego z tego okresu.

Rachunki elbląskie były wykorzystane głównie w studiach nad topografią miasta, mniej natomiast nad badaniami jego administracji i finansów. Mogą one dostarczyć wiele materiału do dalszych studiów. Wymieniają bowiem około 1000 osób, przeważnie mieszkańców Elbląga i okolic, w części podają ich zawody. Te wzmianki mogą pomóc w oznaczaniu dat nie datowanych źródeł. Rachunki dostarczają również kolejnych wiadomości, dotyczących zarządu obiektami miasta i jego terytorium oraz kosztów ich utrzymania. Rachunki zawierają opis wydatków na wyprawy wojenne do Gotlandii w 1404 r., na Żmudź w 1405 r., na wojny z Polską w 1409—1410, 1413, 1414 r. Dane te stanowią uzupełnienie Elbląskiej Księgarni Wojennej za lata 1383—1409, która podaje spisy mieszczan opłacających wojska zaciężne.

W rachunkach znajdujemy też wiadomości o finansowaniu poselstw za granicą. Są to jednak dane marginesowe, ponieważ koszt utrzymania poselstw w tych latach pokrywały dochody płynące z cła funtowego. Wpisy dotyczące kosztów przyjęć posłów innych miast pruskich zawierają wzmianki o kosztach zjazdów w Elblągu. Wiadomości o posłach elbląskich na zjazdy w państwie krzyżackim stanowią dodatkowe informacje do źródeł publikowanych przez Karla Koppmanna i Maxa Toeppena. Dane odnośnie do cen różnych towarów i płac dają możliwość podjęcia dalszych studiów nad tym tematem.

Sumy podane w tekście są często błędne, co świadczy albo o pośpiechu piszącego, albo o nieumiejętnościach arytmetycznych prowadzącego rachunki.

(Przewidziane do druku w serii „Fontes” TNT).

Maksymilian Grzegorz przedstawił pracę własną: *Struktura administracyjno-własnościowa Pomorza Gdańskiego od schyłku XIII w. do 1454 r.*

Ponad stuletni okres badań nad dziejami osadnictwa na Pomorzu Gdańskim nie przyniósł przekonujących ustaleń dotyczących sieci osadniczej, to jest istniejącej na tym obszarze liczby miast i wsi. Podstawowe bowiem dla tych kwestii prace niemieckiego historyka Karla Kasiskego spotkały się z uzasadnionymi zarzutami opuszczenia części osad. Jak znaczne były to luki, wykazał sondaż przeprowadzony dla obszarów objętych administracją byłego komturstwa świeckiego, gdzie stwierdzono pominięcie 39 dóbr rycerskich i wsi czynszowych należących do zakonu krzyżackiego, co stanowiło $\frac{1}{3}$ stanu osad możliwych do całkowitego pewnego ustalenia na podstawie zachowanych źródeł. Braki owe w mniejszym czy większym stopniu odnieść także można do innych regionów Pomorza Gdańskiego. Prace Karla Kasiskego, nie

wchodząc w przyczyny, jakie legły u podłoża licznych opuszczeń i braków, a jednocześnie nie ujmując temu autorowi nic z należnych mu zasług, bo przecież mimo wszystko przeprowadził on ogromną kwerendę archiwalną, nie spełniły oczekiwań.

Z tych zapewne względów, przykładowo biorąc, zespół autorów opracowujących pierwszy tom *Historii Pomorza*, która ukazała się drukiem w 1969 r., był — jak wiadomo — zmuszony sięgnąć do opracowań sieci osadniczej i struktur własności ziemskiej dla drugiej połowy XVI w., by następnie przenieść je na wieki XIV i XV, wychodząc z założenia, że sieć osadnicza Pomorza Gdańskiego do tego czasu została odbudowana po zniszczeniach w latach 1410—1466. Przytoczony przykład świadczy o niedostatecznym zaawansowaniu badań osadniczych dla Pomorza Gdańskiego w okresie panowania zakonu krzyżackiego, a także i w czasach książęcych.

Z tych i innych powodów opracowanie zagadnień związanych ze strukturą administracyjną, a przede wszystkim z podziałem własności ziemskiej Pomorza Gdańskiego w okresie panowania zakonu krzyżackiego wydawało się w pełni uzasadnione. Problematyka ta stała się też głównym celem tej pracy, która — rzecz oczywista — zakładała przede wszystkim możliwie najpełniejsze odtworzenie sieci osadniczej Pomorza Gdańskiego z uwzględnieniem wcześniejszych nabytków terytorialnych zakonu krzyżackiego z okresu schyłkowego XIII w. i początków XIV w. Perspektywicznym celem takiego ujęcia zagadnień osadniczych miało być również stworzenie przesłanek merytorycznych dla potrzeb przyszłych badań osadniczych, m.in. okresu książęcego, a także prac archeologicznych i innych.

Realizacja tak szeroko zakrojonego programu nie byłaby możliwa bez pomocy kartoteki „Słownika historyczno-geograficznego Pomorza Gdańskiego”, w której znajdują się uporządkowane geograficznie odpisy pochodzące ze źródeł drukowanych i literatury przedmiotu. Właśnie na kanwie tych materiałów, poszerzonych następnie kwerendami archiwalnymi w byłym archiwum zakonu krzyżackiego w Getyndze (obecnie w Berlin—Dahlem), które wniosły najwięcej, bo 8 niedrukowanych spisów czynszów i służb rycerskich oraz kilkaset odpisów przywilejów lokacyjnych, a także kwerend w archiwach w Kolonii, Gdańsku, Pelplinie, Szczecinie, Warszawie, Włocławku, Wrocławiu i Poznaniu, stworzono konieczną podstawę do opracowania tego zagadnienia.

Praca składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, spisu osad Pomorza Gdańskiego z lat 1309—1454 w ramach krzyżackich jednostek administracyjnych wraz z podstawową dokumentacją historyczną, spisu alfabetycznego tychże miejscowości z uwzględnieniem przynależności administracyjnej i kościelnej, skrótów rzeczowych i dokumentacyjnych, 13 tabel, spisu treści i map.

Problem genezy koncepcji opanowania Pomorza Gdańskiego przez

Zakon oraz jej realizacji w latach 1253—1309, a także nabytków terytorialnych Krzyżaków na omawianym obszarze sprzed 1308 r. omówiono w rozdziale I. W związku z zastosowanym kryterium dziesięcinnym (obszary ziemi wąskiej — gniewskiej, nadane Zakonowi, zostały zwolnione w 1283 r. z dziesięcin) oraz wykorzystaniem informacji źródłowych z lat trzydziestych XIV w. przyjęto zasadniczo odmienną konfigurację granic ziemi wąskiej i części ziemi tymawskiej, przekazanych w 1282 r. Zakonowi, niż to uczynili K. Ślaski i J. Powierski. Dowodnie — jak się wydaje — dokonano także korekty przebiegu granic ziemi nowskiej oraz uznano za zasadniczo omyłkowy pogląd o włączeniu Osieka z okręgiem po 1309 r. do komturstwa pokrzywińskiego. Również w sposób uzasadniony odrzucono pogląd o przynależności Przechowa (obecnej dzielnicy miasta Świecia) do komturstwa toruńskiego ze względu na to, iż nazwa tej miejscowości jako Schönau (stąd domysł, że mogło to być Przechowo) występuje dopiero w XIX w. Z całą pewnością chodzi tu o Szonowo w komturstwie toruńskim. Podobnie Czaple i Święte położone w komturstwie świeckim oraz Opalenie w okręgu nowskim nie należały nigdy do komturstw w ziemi chełmińskiej.

Natomiast na podstawie sprowadzonego z archiwum z Berlina Zachodniego (Dahlem) niedrukowanego spisu służb rycerskich zaliczono do komturstwa grudziądzkiego wiele innych miejscowości z Pomorza Gdańskiego. Wprowadzono też sporo dalszych modyfikacji.

W rozdziale II dotyczącym początków władztwa zakonu krzyżackiego na Pomorzu Gdańskim po 1308—1309 r. omówiono walkę Krzyżaków o prawne usankcjonowanie zdobytych ziem, ukształtowanie się granic Pomorza Gdańskiego pod rządami zakonu krzyżackiego po 1308 r. oraz tło polityczno-gospodarcze zapoczątkowanych przeobrażeń w strukturze terytorialno-osadniczej i własnościowej Pomorza Gdańskiego.

Ten ostatni problem, odnoszący się do tak drastycznych zagadnień, jak konfiskaty, wykupy, zamiany i komasacje dóbr, które godziły szczególnie w rycerstwo, omówiono pod kątem praktyki dyplomatycznej i kancelaryjnej, gdyż to właśnie całkiem jednoznacznie wskazywało na inicjatora tych działań oraz w sposób oczywisty wyjaśniało liczne sprzeczności odnośnie do datacji. W rozdziale tym poruszono też zagadnienie zjednywania sobie przez Zakon urzędniczego rycerstwa pomorskiego nadaniami dóbr oraz obdarowywania nimi rycerstwa z ziemi chełmińskiej i pozostałych terytoriów państwa krzyżackiego, a także przedstawiono zagadnienie rycerskich uchodźców z Pomorza Gdańskiego.

W rozdziale III podjęto próbę całościowego przedstawienia procesu tworzenia administracji krzyżackiej na Pomorzu Gdańskim, poczynając od momentu pojawienia się w 1310 r. komtura gdańskiego, poprzez powstanie poszczególnych centrów administracyjnych i konwentów

oraz śladów zarysowywania się w terenie pierwszych granic okręgów. Proces ten ukazano w kontekście uwarunkowań zewnętrzno-politycznych, a także dramatycznych walk wewnętrznych w łonie grona dostojników krzyżackich. W ich wyniku wielki mistrz Karol z Trewiru zmuszony był opuścić Prusy. Zabiegi dyplomatyczne Polski w kurii awiniońskiej, zmierzające do wytoczenia Krzyżakom procesu kanonicznego, wpłynęły otrzeźwiająco na Zakon. Z grona osób zdegradowanych niegdyś przez wielkiego mistrza, zapewne opozycjonistów, został wyłoniony w 1320 r. pierwszy komtur świecki, a następnie człuchowski i tucholski Dietrich von Lichtenhain. W rozdziale tym wprowadzono sporo zmian w dotychczasowych ustaleniach, dotyczących na przykład komturstwa, a później prokuratorstwa bytowskiego, ustalono dowodnie nazwisko pierwszego komtura gdańskiego Henryka Hiserstet i innych. Na podstawie np. kopiariusza norbertanek żukowskich, opublikowanego przez prof. A. Czacharowskiego, przesunięto wstecz o kilka lat pojawienie się pierwszego prokuratora mirachowskiego itp.

W obszernym rozdziale IV, dotyczącym przeobrażeń w strukturze własności Pomorza Gdańskiego do 1454 r., przedstawiono główne kierunki przemian w sieci osadniczej i stosunek Zakonu do osad na prawie polskim, problem lokacji miast i regulacji stosunków ustrojowo-prawnych osad wiejskich, dążenia instytucji kościelnych do zachowania swego stanu posiadania oraz zagadnienie niekorzystnych zmian w stanie posiadania rycerstwa. Do ciekawszych i dotąd nie dostrzeżonych w literaturze historycznej zagadnień należy całkowicie pewnie ustalony nowy wyróżnik dóbr rycerskich na prawie polskim, ukryty w zachowanym czynszu, stanowiącym prostą relucję dawnych świadczeń na prawie polskim. Wyróżnik ten pozwolił dowodnie ujawnić kilkadziesiąt dalszych dóbr na prawie polskim. Zakon niechętnie przenosił dobra polskie na prawo niemieckie, a jeśli to czynił, wystawiał kilka zasadniczo różniących się od siebie rodzajem świadczeń przywilejów lokacyjnych, które zapewne stanowiły próbę zjednania sobie rycerstwa pomorskiego i dokonywania w łonie tej grupy znaczniejszych podziałów.

Interesujący wydaje się proces regulacji prawnej osad, niekiedy powiązanej z lokacją nowych wsi, który rozpoczął się po 1320 r. i dotyczył w skali rocznej od jednej do kilku wsi. Pewne jego nasilenie nastąpiło po 1351 r., kiedy to wystawiono od 15 do 20 przywilejów lokacyjnych. Największe natężenie tej akcji przypada na lata 1350—1380, i to szczególnie w regionach przygranicznych.

Jeśli chodzi o kwestie wykupu i wymiany dóbr, to największe straty poniosła kategoria dóbr rycerskich, gdyż sięgające 98 osad, i to w okręgach nadgranicznych. Zakon zyskał tylko na skutek wykupów 100 osad. Instytucje kościelne straciły jedynie w sumie 9 osad, gdyż potrafiły nabywać w zastępstwie inne dobra. Największą odporność

wykazywało drobne rycerstwo kaszubskie z wsi wielodziałowych okręgu lęborskiego, które straciło jedynie 2 osady.

Rozdział V został w pełni poświęcony próbie oceny stanu rozwojowego sieci osadniczej. Na obszarze Pomorza Gdańskiego o powierzchni 14 850 km², a więc zbliżonym do województwa pomorskiego z XVI w. z okręgami bytowskim i lęborskim, zostało udokumentowanych w latach 1309—1454 1387 osad, to jest 21 miast oraz 1366 wsi, gdy w drugiej połowie XVI w. istniało na tym terytorium 1215 osad, to jest o 172 jednostki osadnicze mniej. Prawo polskie posiadały 453 osady (32,7%), prawo chełmińskie 395 osad (28,5%), prawo magdeburskie 109 osad (7,8%), prawo niemieckie (bez bliższego określenia) 157 osad (11,3%), lubeckie — 3 osady (0,2%). Z tego najwięcej dóbr rycerskich na prawie polskim znajdowało się w prokuratorstwie mirachowskim, bo aż 85,4%, a w całym komturstwie gdańskim 80,5%.

Wszelkie tabele i obliczenia zostały opracowane na podstawie załączonego spisu osad Pomorza Gdańskiego z okresu panowania zakonu krzyżackiego, zawierającego podstawową dokumentację historyczną. Zestawienie to pozwoliło w znacznym stopniu odciążyć przypisy.

Ilustrację kartograficzną podziałów administracyjnych i własności ziemskiej przynosi załączona mapa z przełomu XIV i XV w.

Wydaje się, że przyszłe prace nad dziejami osadnictwa na Pomorzu Gdańskim, zwłaszcza dotyczące badań filiacyjnych spisów czynszowych i służb rycerskich, rokują dalsze nadzieje na pogłębienie znajomości szczególnie zasięgu oddziaływania prawa polskiego oraz innych problemów.

(Praca przewidziana do druku w „Rocznikach TNT”).

Posiedzenie naukowe dnia 30 V 1983 r.

Mariusz Ziółkowski: *Kulty religijne żołnierzy rzymskich w Brytanii w okresie wczesnego cesarstwa (I—III w.n.e.)*.

Nowoczesne badania epigraficzne nad religią rzymską przyniosły wiele monografii poświęconych poszczególnym kultom oraz mniejszą liczbę rozpraw o religii starożytnych Rzymian. Ukazanie się pracy F. Bömera, poświęconej wierzeniom niewolników Rzymu i zachodnich prowincji Imperium, otworzyło nowy etap w badaniach nad religiami w cesarstwie rzymskim. Po badaniach nad obrzędowością, doktryną religijną i treścią ideową poszczególnych kultów w sferze dociekań naukowych znalazły się także wierzenia religijne różnych grup społeczeństwa rzymskiego.

Specyficzną grupą społeczno-zawodową w cesarstwie rzymskim było środowisko zawodowych żołnierzy, którego liczebność i struktura wewnętrzna są wyjątkowo dobrze znane w porównaniu z innymi grupami społeczeństwa rzymskiego. Epigraficzne badania nad religią wojsk

rzymskich zapoczątkował A. von Domaszewski, autor fundamentalnej monografii *Die Religion des römischen Heeres*, opublikowanej w 1895 r. Ogromny przyrost materiału archeologicznego, dokumentów papirusowych, a zwłaszcza świadectw epigraficznych skłania do dalszych badań w celu uzupełnienia lub korekty dotychczasowych ustaleń.

Dyslokacja oddziałów armii rzymskiej wzdłuż granic Imperium sprawiła, że żołnierze stanowili jeden ze stałych składników społeczeństw nadgranicznych prowincji. Rzymska Brytania jest klasycznym przykładem silnie zmilitaryzowanej peryferyjnej prowincji cesarstwa rzymskiego, w której żołnierze stanowili jedyną liczną grupę ludności napływowej. Garnizon Brytanii stanowiły początkowo 4, a następnie 3 legiony i 45—90 oddziałów auxyliarnych, tzn. od 50 do 70 tysięcy żołnierzy. W sumie w okresie wczesnego cesarstwa przez wyspę przewinęło się przeszło pół miliona żołnierzy, służących w rzymskich legionach i oddziałach wojsk pomocniczych.

W materiale epigraficznym z Brytanii ślady obecności armii rzymskiej na wyspie są bardzo wyraźne. Co najmniej połowa ogółu napisów łacińskich znalezionych w Brytanii pochodzi od dedykantów wojskowych, tzn. żołnierzy lub oddziałów armii rzymskiej. Dzięki temu możliwa była stosunkowo dokładna i wszechstronna charakterystyka środowiska społecznego, którego wierzenia były przedmiotem właściwych badań. Szczególnie ważne wydają się wyniki analizy około 1200 wojskowych inskrypcji pod kątem aktywności żołnierzy różnych rang na polu fundowania napisów o różnym charakterze. Okazało się, że tylko co dziesiąty napis pochodzący od szeregowych żołnierzy ma charakter sakralny; wszystkie pozostałe to nagrobki. W tej warstwie badanej społeczności zjawisko manifestowania swych uczuć religijnych poprzez wystawianie kamiennych ołtarzy było zatem bardzo rzadkie. Czynniki decydującymi o aktywności epigraficznej poszczególnych żołnierzy były: różnicowanie wysokości żołdu oraz różny stopień ich romanizacji (wystawianie inskrypcji to zwyczaj grecko-rzymski).

Badane środowisko dzieli się więc wyraźnie na dwie warstwy:

- a) szeregowych żołnierzy, stanowiących dziewięćdziesiąt kilka procent badanej populacji,
- b) wąską elitę wojskową, złożoną z ekwickich i senatorskich oficerów oraz centurionów, osiągających swą pozycję w drodze awansu.

Ze względu na masowy charakter źródeł epigraficznych i statystyczne metody ich interpretacji wszelkie rygory naukowe mogą być zachowane jedynie w trakcie badań nad wierzeniami owej wąskiej elity wojskowej. Praktycznie niemożliwe jest natomiast poznanie prywatnych wierzeń szeregowych żołnierzy armii rzymskiej, tej najliczniejszej warstwy badanej grupy społeczno-zawodowej.

Najbardziej szczegółowej analizie poddany został zbiór około 330

inskrypcji sakralnych z Brytanii, pochodzących od wystawców wojskowych. Szczególna wartość inskrypcji w porównaniu z zabytkami archeologicznymi (ruiny świątyni, posąg bóstwa, gemma z wyobrażeniem bóstwa itp.) polega na tym, że tylko dedykacje dostarczają informacji o osobach fundujących napisy. Tylko dzięki temu możliwe jest uchwycenie pewnych socjologicznych aspektów wierzeń religijnych żołnierzy garnizonu rzymskiej Brytanii. Wspomniany zbiór inskrypcji sakralnych rozpada się na dwa mniejsze zespoły:

- 1) świadectwa oficjalnej rzymskiej religii wojskowej,
- 2) dedykacje związane z prywatnymi wierzeniami religijnymi żołnierzy.

Około $\frac{2}{3}$ wojskowych dedykacji z Brytanii wiąże się z oficjalną religią wojsk rzymskich, której głównymi składnikami były: kult cesarski, cześć oddawana głównym bóstwom panteonu państwowego oraz niewielka grupa kultów o charakterze ściśle wojskowym (np. kult znaków wojskowych). W Brytanii szczególnie liczne są świadectwa kultu cesarskiego (w postaci napisów ku czci Numen Augusti lub Numina Augustorum) i dedykacje ku czci Jowisza Najlepszego Największego — głównego protektora państwa rzymskiego.

Inskrypcje tej grupy odzwierciedlają realizację praktyk religijnych, kultywowanych z nakazu władz państwowych w oparciu o urzędowy kalendarz świąt, obowiązujący w całej armii cesarskiego Rzymu. Najlepiej zachowany wojskowy kalendarz świąt (tzw. Feriale Duranum) został odkryty w kwaterze cohors XX Palmyrenorum w Dura Europos nad Eufratem. Wystawcami większości napisów nurtu oficjalnego były oddziały wojskowe oraz przedstawiciele wspomnianej elity oficerskiej i podoficerskiej. Wystawianie kamiennych ołtarzy wotywnych było bowiem obowiązkiem pewnych kategorii oficerów i podoficerów, nadzorujących sprawę kultu na szczeblu swoich oddziałów.

Wszyscy żołnierze byli natomiast zobowiązani do uczestniczenia w ceremoniach kultowych oficjalnej religii, które stanowiły swoistą manifestację lojalności wobec cesarza oraz bóstw opiekuńczych państwa rzymskiego. Oficjalna religia wojskowa zwracała się więc do żołnierzy jako obywateli państwa rzymskiego, a jej trwałość i siła oddziaływania wiązały się m.in. z sakralizacją wielu elementów materialnego środowiska oraz licznych momentów żołnierskiej egzystencji. Cechy świętości miały znaki wojskowe, przestrzeń wewnątrz wałów obozu i plac ćwiczeń, a także wojskowa przysięga corocznie odnawiana. Oficjalna religia wojskowa stanowiła zatem mocno sformalizowany system obowiązkowych praktyk kultowych, będąc fundamentem ideologicznym cesarskiej armii rzymskiej jako instytucji politycznej oraz specyficznej struktury społeczno-zawodowej.

Około $\frac{1}{3}$ ogółu napisów sakralnych w rzymskiej Brytanii wojskowi dedykanci wystawili bóstwom czczonym z własnego wyboru. San-

ktuaria tych bóstw mogły się znajdować w sąsiedztwie obozów wojskowych, lecz koniecznie poza obrębem ich wałów. Dedykacje te są dowodem bogactwa oraz różnorodności prywatnych wierzeń kultywowanych w oddziałach armii rzymskiej w Brytanii. Zdecydowana większość wystawców omawianych dedykacji należała jednak do owej wąskiej elity oficerskiej i podoficerskiej. To zawężenie kręgu dedykantów oraz stosunkowo niewielka ilość napisów związanych z prywatnymi wierzeniami żołnierzy pozwala jedynie na uchwycenie głównych rysów wojskowej religii nieoficjalnej, krzewiącej się w oddziałach rzymskiej armii w Brytanii.

Jednym z tych rysów był animistyczny charakter wielu nieoficjalnych kultów zarówno rzymskich (np. *Genius loci*), jak i miejscowych (lokalne bóstwa i duchy opiekuńcze różnych miejsc). Inną cechą wierzeń prywatnych było przywiązanie żołnierzy rekrutowanych poza Brytanią do ich rodzimych bóstw o charakterze lokalnym lub plemiennym. To przywiązanie do rodzimych kultów było tym silniejsze im niższy był stopień romanizacji ich czcicieli oraz im większe było ich poczucie obcości w nowym otoczeniu. Jeszcze innym, późniejszym rysem wierzeń prywatnych było poszukiwanie bardziej osobistego i ścisłego kontaktu wyznawcy z bóstwem. Potrzebę tę najlepiej zaspokajały pewne religie orientalne, a zwłaszcza kult Mithry i Dolichenusa, najbardziej odpowiadające duchowym potrzebom środowiska żołnierskiego. Archeologiczne i epigraficzne świadectwa obu tych kultów z terenu Brytanii dowodzą, że armia rzymska była ich główną ostoją w tej słabo zurbanizowanej prowincji. Można wreszcie stwierdzić, że nawet w kręgu wierzeń nieoficjalnych większość inskrypcji wystawianych kolektywnie cechował lojalizm polityczny i religijny, który nie uwiadacznia się tak silnie w napisach wystawców indywidualnych.

Przeprowadzone badania wskazują na znaczny stopień sformalizowania oficjalnej religii wojskowej, lecz nie oznacza to skostnienia życia religijnego w oddziałach armii rzymskiej. Pod warunkiem dopełnienia obowiązków kultowych wobec religii oficjalnej żołnierze zachowywali pełną swobodę w zakresie prywatnych praktyk religijnych. Źródła epigraficzne z obszaru Brytanii dowodzą, że oficerowie i centurionowie wojsk rzymskich chętnie korzystali z owej swobody religijnej i przejawiali dużą aktywność w dziedzinie prywatnych praktyk kultowych. Niejednokrotnie źródła sugerują inspiratorską rolę elity oficerskiej i podoficerskiej w propagowaniu i rozprzestrzenianiu wielu bóstw nieoficjalnych. O wierzeniach szeregowych żołnierzy armii rzymskiej nadal wiadomo bardzo niewiele ze względu na ich niewielką aktywność epigraficzną. Nie wydaje się jednak możliwe, aby obraz wierzeń tej warstwy badanego środowiska odbiegał bardzo daleko od wierzeń warstwy lansującej wzory w różnych sferach wojskowej egzystencji, w tym również w dziedzinie religii.

Andrzej Piątkowski przedstawił pracę własną *Miasta Prus Zachodnich w pierwszej połowie XIX wieku. Przemiany demograficzne i społeczno-zawodowe*.

(Praca przewidziana do druku w „Rocznikach TNT”).

Posiedzenie naukowe dnia 28 IX 1983 r.

Mieczysław Wojciechowski (red.): przedstawił pracę zbiorową *Studia z dziejów ziemi dobrzyńskiej XV—XX w.*

(W druku).

Posiedzenie naukowe dnia 19 XII 1983 r.

Jarosław Poraziński przedstawił pracę własną: *Sejm lubelski w 1703 r. i jego miejsce w konfliktach wewnętrznych na początku XVIII w.*

(Praca przewidziana do druku w „Rocznikach TNT”).

POSIEDZENIA KOMISJI HISTORYCZNEJ

Posiedzenie naukowe dnia 7 II 1983 r.

Jacek Hertel: *Pomorze w myśli politycznej dziejopisów Polski piastowskiej (Anonim Galla, Wincenty Kadłubek i kronikarz wielkopolski)*.

We wstępie autor sprecyzował pojęcie „myśl polityczna”, które ciągle jeszcze powoduje wiele zamieszania terminologicznego zarówno wśród historyków, jak i u badaczy doktryn politycznych. Następnie zaproponował i omówił założenia metodyczne porządkujące dobór treści wchodzących w zakres owego pojęcia. W dalszych wywodach uzasadnił konieczność podjęcia przez polską historiografię szerzej zakrojonych badań nad myślą polityczną Polski piastowskiej, zwłaszcza zaś nad programem pomorskim zajmującym w niej poczesne miejsce. Dotąd bowiem problematyka związana z polską myślą polityczną średniowiecza uchodziła praktycznie uwagi badaczy, będąc niesłusznie co najwyżej traktowana marginalnie.

Dlatego też autor podjął próbę rekonstrukcji programu pomorskiego, którego odbicie ukazują kroniki Galla Anonima, Wincentego Kadłubka oraz dziejopisa wielkopolskiego. Z dzieł tych pisarzy wyłania się dość wyraziście zarys koncepcji pomorskiej w polskiej średniowiecznej myśli politycznej. Nie były to jednak wyłącznie zapatrywa-

nia owych trzech kronikarzy, gdyż nie reprezentowali oni tylko siebie, lecz również, a może przede wszystkim, wyrażali myśl polityczną władców piastowskich, możnowładztwa dworskiego, duchowieństwa — słowem szerokich kręgów politycznych średniowiecznej Polski. W ujęciu trzech naszych dziejopisów widoczne są pewne różnice, a także inne nieco rozłożenie akcentów w ideologicznym uzasadnieniu przyczyn i celów ekspansji Polski w kierunku Pomorza.

I tak w koncepcji politycznej Galla polska ekspansja na Pomorze prowadzona była w imię szerzenia wiary chrześcijańskiej. Miała ona prawne uzasadnienie, zwłaszcza od czasu, kiedy Otton III przekazał Bolesławowi Chrobremu w odniesieniu do owego regionu kierownictwo w dziele misyjnym. W Gallowym programie pomorskim uwzględnione zostały również korzyści ekonomiczne, czerpane przez polskie rycerstwo w postaci rozlicznych łupów i jeńców. Zakładano tu także wykorzystanie w przyszłości dla polskich potrzeb rybołówstwa morskiego. Jednak głównym celem twórcy owego programu było oczywiście całkowite podporządkowanie ziemi pomorskiej Polsce.

W myśli politycznej mistrza Wincentego prawa Polaków do ziemi pomorskiej wywodzą się z odległej przeszłości, a całe Pomorze pozostaje jako lenno Polski już co najwyżej od panowania Bolesława Chrobrego. Piastowski podbój pogańskiego Pomorza dokonany został „z woli Bożej”, a także z powodu niedotrzymania wierności układom politycznym, co jest wyraźnym nawiązaniem do współczesnego kronikarzowi stanu stosunków polsko-pomorskich. W ujęciu tego dziejopisa polska ekspansja w kierunku Pomorza cieszyła się widocznym poparciem sił nadprzyrodzonych, co również potwierdza uprawnienia Polaków do ziem pomorskich. W Kadłubkowym programie pomorskim duch krucjaty jako zasadniczy bodziec do ekspansji państwa piastowskiego w stronę Pomorza nie jest już tak silnie akcentowany jak w zamyśle Anonima. U mistrza Wincentego słabo też uwzględniony został element korzyści ekonomicznych. Jest to zgodne z jego ogólniejszą koncepcją, według której rycerze polscy nie zgarniali „świętokradzkich łupów” Pomorzanie, natomiast Pomorzanie rabowali doszczętnie ziemię polską, co było jednym z powodów wypraw piastowskich w odwecie za doznane krzywdy. Ponadto w założeniach myśli politycznej Kadłubka nie mniej istotną przyczyną owych wojen była konieczność ukrócenia buntowniczej zuchwałości Pomorzanie. Zdaniem tego dziejopisa obowiązek walki o Pomorze, który spoczywał na Polakach, wpływał też po prostu z miłości ojczyzny. W zamyśle mistrza Wincentego najlepszym uwieńczeniem programu pomorskiego byłoby zupełne podporządkowanie Pomorza. Jednakże zdawał sobie sprawę, iż takie rozwiązanie w ówczesnej sytuacji wewnętrznej Polski dzielnicowej i międzynarodowych uwarunkowań było nierealne.

Natomiast w koncepcji politycznej kronikarza wielkopolskiego całe

Pomorze stanowiło zawsze integralną część Polski, przynależność jego wywodzi się jeszcze z zamierzchłych czasów. Nawet nazwa Polski wyprowadzona została przez dziejopisa od pomorskiego grodu Polanowa. Toteż wszelkie próby zrzucenia przez Pomorzan polskiego zwierzchnictwa, jakie miały miejsce w przeszłości, były w jego rozumieniu bezprawne i nieważne. Szczególnie samowolnie, bezwstydnie i niegodziwie wobec Polski postąpił „najpodlejszy zdrajca” Świętopęk, który „sam siebie mianował księciem Pomorzan”.

W programie pomorskim dziejopisa wielkopolskiego duch krucjaty jako zasadniczy bodziec wojen polsko-pomorskich, który dominował u Galla, nie jest już akcentowany, a element korzyści ekonomicznych zaledwie został zasygnalizowany. Natomiast jednym z głównych powodów uzasadniających ideowo wojny polsko-pomorskie, które wszczykali najczęściej sami Pomorzanie, były grabieżcze napady na polskie granice, bezprawne wypędzanie polskich namiestników oraz mieszanie się w wewnętrzne sprawy Polaków, a zapominanie o „wiernym posłuszeństwie względem Polski” i składaniu należnych danin. W koncepcji tego kronikarza Pomorze, podobnie jak i inne polskie ziemie, składało się na pojęcie ojczyzny Polaków. Rycerzy polskich jako sprawiedliwie i słusznie walczących w obronie swej ojczyzny wyraźnie wspierały siły niebieskie.

W zamyśle dziejopisa wielkopolskiego najlepszym rozwiązaniem programu pomorskiego, zgodnym z jego odczuciem sprawiedliwości dziejowej, byłoby bezpośrednie i całkowite odzyskanie zdradziecko i bezprawnie utraconego przez Polskę Pomorza. Realizację tej koncepcji zapowiada awansem, informując o zapisie przez Mściwoja II księcia gdańskopomorskiego — Przemysłowi II. W jego dziele dostrzegamy też ślady programu zmierzającego do rewindykacji Pomorza Zachodniego, które przejawiają się w konsekwentnym niedopuszczaniu przez Przemysła I do opanowania przez Brandenburgię lub księcia szczecińskiego Barnima I ważnych strategicznie północno-zachodnich rubieży Wielkopolski i Pomorza. Kontynuację tej koncepcji odzwierciedlają też plany matrymonialne Przemysła II, ukierunkowane właśnie na Pomorze Zachodnie.

Z dzieł trzech dziejopisów Polski piastowskiej wyłania się dość wyraziście zarys koncepcji pomorskiej w polskiej wczesnośredniowiecznej myśli politycznej. Program pomorski pozostawał jedną z generalnych koncepcji formułowanych przez polityczne przedstawicielstwa dwunastowiecznej i trzynastowiecznej Polski nie tylko wtedy, kiedy podbój Pomorza znajdował się jeszcze w sferze zamierzeń politycznych i daleko było do jego zakończenia, ale również i wówczas, kiedy pośrodku epoki feudalnej, w czasach podziałów dzielnicowych, więzi z Pomorzem ponownie ulegały rozluźnieniu i przerwaniu. Program ten stał się dominującą tendencją w myśli politycznej Bolesława Pobożnego, Przemys-

sła I, a przede wszystkim Przemysła II oraz kół rycerskich i duchownych Wielkopolski drugiej połowy XIII w.

Stworzona na użytek uzasadnienia ekspansji piastowskiej koncepcja pomorska, którą rekonstruujemy z dzieła Galla, miała uzbroić ideologicznie wojów Krzywoustego, a także — opierając się na zgodnej z doktryną Kościoła pogardzie do pogaństwa — wytworzyć atmosferę nienawiści do północnego sąsiada. Program pomorski, wyłaniający się z traktatu mistrza Wincentego, miał już za zadanie dostarczyć argumentów motywujących prawo Polski do Pomorza oraz uzasadnić ideologicznie konieczność wysiłków prowadzących do jego odzyskania i ściślejszego zespolenia z Polską dzielnicową. Natomiast celem myśli pomorskiej rekonstruowanej z dzieła autora wielkopolskiego było wciągnięcie w orbitę korony polskiej utraconego Pomorza, zagrożonego podówczas przez agresję Brandenburską i krzyżacką. Zamysł ów wynikał zarówno z dobrze rozumianej wielkopolskiej, jak i ogólnopolskiej racji stanu, mającej swe źródła w ogólnopaństwowej idei zjednoczeniowej.

Posiedzenie naukowe dnia 7 III 1983 r.

Karol Górski: *Przedmieścia Torunia w najnowszych badaniach naukowych.*

Praca T. Jasińskiego *Przedmieścia Torunia i Chelмна* (Poznań 1982) jest opracowaniem sondażowym, opartym na dwóch spisach podatku w Toruniu, niemniej obraz zagospodarowania przedmieść nie budzi większych zastrzeżeń. Autor ustalił, że na Kępie Bazarowej i przy kościele św. Jerzego były osiedla handlowe i rzemieślnicze, trudno jednak przyjąć, by patrycjusze mieszkali tam na stałe. Autor przedstawił też strukturę majątkową, demograficzną i narodowościową miasta i przedmieść, co ilustrują plany i mapki. Na planach miasta rozmieszczone są wzdłuż ulic prostokąty, które czytelnik łatwo będzie uważał za parcele. Porównanie z innymi źródłami wskazuje, że nie są to parcele, lecz dowolnie wrysowane oznaczenia płatników szosu, czyli podatku. Plany te są więc bez wartości naukowej. Lepiej autor poradził sobie na Kępie Bazarowej i przedmieściu portowym, zaznaczając strukturę ludności za pomocą w rozmaity sposób zaszyrowanych kwadratów. Na innych przedmieściach autor w sposób dowolny wrysował hipotetyczny bieg ulic, nie zaznaczając, że to hipotezy, a przy tych ulicach umieścił prostokąty oznaczające płatników podatku. Podstawy do takiej lokalizacji nie ma, mapki mogą wprowadzić w błąd czytelnika, gdyż objaśnień brak. W obrębie Starego Miasta autor oznaczył ulicę Łuki, której w średniowieczu nie ma — jest tylko wiadomość o kramach pod sklepieniami, niewątpliwie bram. Dowolnie ustalona jest nazwa „Dolina marzeń”. Autor zbadał skład narodowościowy, wy-

dzielając grupę imion nieokreślonych. Wysunął on hipotezę, że na przedmieściach w połowie XV w. było do 76% Polaków. Nasuwają się wątpliwości co do sposobu wykorzystania tabliczek woskowych miasta Torunia. W sumie topografia miasta i przedmieść wymaga ponownego opracowania na podstawie planów katastralnych i materiałów z czasów budowy twierdzy.

Posiedzenie naukowe dnia 25 IV 1983 r.
(wspólnie z Polskim Towarzystwem Historycznym, Oddział w Toruniu).

Zbigniew Wójcik (Warszawa): *Sobieski i jego legenda*.

Prelegent na wybranych przykładach przedstawił drogę Sobieskiego do korony, podkreślając z naciskiem, że osiągnął on ją przede wszystkim dzięki wspnianiemu zwycięstwu pod Chocimiem (11 XI 1673). Dyplomacja żony hetmana wielkiego koronnego, Marii Kazimierzy, która pozyskała pod sam koniec walki elekcyjnej dyplomację francuską, odegrała oczywiście również ważną rolę, ale nie decydującą.

Następnie omówione zostały podstawowe założenia wielkich planów królewskich tzw. polityki bałtyckiej i główne przyczyny ich niepowodzenia. Widzi je prelegent przede wszystkim w załamaniu się sojuszu polsko-francuskiego, gdyż z chwilą zakończenia wojny Ludwika XIV z koalicją antyfrancuską (traktat z lat 1678/1679), „król-słońce” przestał być zainteresowany w popieraniu polityki Sobieskiego.

W sytuacji, w jakiej znajdowała się Rzeczpospolita król polski nie miał innego wyjścia, jak powrócić do przymierza z Habsburgami i iść pod Wiedeń.

Po przypomnieniu niepowodzeń ostatnich lat panowania Sobieskiego prelegent scharakteryzował następnie rozwój legendy tego monarchy, legendy historycznej, a nie literackiej, to znaczy legendy polegającej na utrwaleniu określonego obrazu króla-bohatera w świadomości historycznej narodu polskiego. Charakteryzowały tę legendę zwłaszcza dwa elementy: obraz króla, ostatniego przed XX wiekiem zwycięskiego wodza polskiego, i króla — symbolu skrzywdzonego narodu, który ongi uratował Europę przed zalewem tureckim, a spotkała go czarna niewdzięczność — rozbiory.

Pięknym przejawem legendy Sobieskiego były obchody 250 rocznicy odsieczy wiedeńskiej, wspniana rewia 12 pułków kawalerii polskiej przed marszałkiem Piłsudskim, inicjatorem uroczystości na Błoniach krakowskich.

Końcowym wnioskiem referenta było stwierdzenie, że Sobieski należy do tych kilku wybitnych postaci w dziejach Polski, które są symbolami walki o wolność państwa polskiego i jego godne miejsce w świecie, symbolami jakże ważnymi dla narodu, który historia wystawiała i wystawia nadal na najcięższe trudy.

Posiedzenie naukowe dnia 6 VI 1983 r.
(wspólnie z Polskim Towarzystwem Historycznym, Oddział w Toruniu
i Instytutem Historii i Archiwistyki UMK)

Franco Sartori (Padwa): *Theodor Mommsen radié par la Societé des Antiquaires de France.*

Autor przedstawił dokument ręcznie napisany, prawdopodobnie jeszcze w formie prowizorycznej, w którym zawarta jest propozycja skreślenia słynnego historyka niemieckiego Teodora Mommsena z listy członków Societé des Antiquaires de France. Dokument zredagowany przez znanego historyka i numizmatyka Anatola de Barthélemy jest podpisany także przez generała Kazimierza Crenly i bibliotekarza Henryka-Wiktora Michelanta. Może on pochodzić z roku 1871 lub, co jest bardziej prawdopodobne, z 1872. Niepewność co do daty zrodziła się z faktu, że ostatnia cyfra roku wskazanego w dacie końcowej nie jest jasna, gdyż faktycznie może być 1 lub 2. Natomiast dzień jest pewny: 7 lutego. Trzej podpisujący zostali upoważnieni przez Societé des Antiquaires de France do zaproponowania rodzaju konsekwencji wobec niemieckich członków Towarzystwa po ciężkiej klęsce Francji w bitwie pod Sedanem z 2 IX 1870 r. Jednakże trzej, którym powierzono to zadanie, ograniczyli propozycję tylko do Mommsena, ponieważ napisał on trzy listy do Włochów, opublikowane w sierpniu 1870 r. W listach tych niemiecki uczoney wzywał do niepopierania Francji. Ponadto były one obraźliwe wobec kraju, skąd Mommsen otrzymał same grzeczności i honory. Ponadto wobec Mommsena były jeszcze inne słowa krytyki. Uznany został za osobę sprzedajną na polu naukowym. Jeżeli można polegać na „Bulletin de la Societé des Antiquaires de France” z 1872 r., to propozycja skreślenia Mommsena została przyjęta. Odmiennie zachowała się Académie de Inscriptions et Belles Lettres, która ograniczyła się do odroczenia na wiele lat swojej promocji zagranicznego członka.

Posiedzenie naukowe dnia 16 VI 1983 r.

Maciej Gołębowski: *Jakiej informacji archiwalnej oczekuje historyk?*

Od wielu już lat archiwiści prowadzą ożywioną dyskusję na temat kształtu informacji o archiwaliach, nie biorą w niej jednak udziału historycy, stanowiący podstawową grupę użytkowników informacji archiwalnej. Potrzeby informacyjne historyków bądź są w rozważaniach archiwistów lekceważone, bądź opisywane w sposób intuicyjny, zapewne dlatego, że większość archiwistów uważa się za historyków, uznając tym samym za doskonale sobie znane wymagania historyków co do

informacji o archiwach. Jednakże wydaje się, że środowisko historyków winno czynnie włączyć się do tej dyskusji, gdyż może się w przyszłości okazać, że poczyniono pewne zmiany w systemie informacji archiwalnej w kierunku najmniej im odpowiadającym. Chodzi tu przede wszystkim o stosunek badaczy historii do dwóch podstawowych koncepcji systemu informacji archiwalnej, z których pierwsza oparta jest na kryteriach historyczno-ustrojowych, druga zaś bierze za podstawę kryteria tematyczno-rzeczowe (przedmiotowe).

Wszelkie rozważania nad jakimkolwiek systemem informacyjnym muszą być poprzedzone analizą charakteru zbiorów informacyjnych oraz charakteru potrzeb informacyjnych podstawowych grup użytkowników informacji. Pozostawimy na uboczu zagadnienie zbiorów archiwalnych, z których specyfiki historyk zdaje sobie wyśmienicie sprawę. Należy jednak zasygnalizować pewne cechy historyków jako użytkowników archiwów. Jedną z nich jest fakt, że historyk nie tylko poszukuje nowych źródeł, ale także tworzy nowe, zadając znanym już tekstom nowe pytania. Inna sprawa to pożądana przez historyków pewna ilość informacji nierelevantnej. Ponadto, jak się wydaje, tylko badacz jest w pełni kompetentny, aby decydować o relewantności dokumentów. Nadmiar informacji odgrywa także rolę czynnika pozwalającego lepiej poznać epokę oraz inspirującego nowe tematy badawcze.

System informacji archiwalnej winien, jak się wydaje, być oparty na kryteriach historyczno-ustrojowych. Tak przynajmniej powinien być zorganizowany podstawowy aktywny zbiór wyszukiwawczy. Należałoby zatem zachować zasadniczo tradycyjny kształt systemu. Ujęcia rzeczowe można uzyskać (w przyszłości także zapewne techniką komputerową) przez inwersję zbioru podstawowego, to znaczy przez opracowanie indeksów do tradycyjnych pomocy archiwalnych.

Tradycyjny system winien ulec też pewnej modyfikacji, zarówno w całości, jak i w poszczególnych jego elementach. Należy uznać, że elementami, o których archiwa informują, mogą być: zasoby archiwów, zespoły archiwalne, jednostki archiwalne, komunikaty (a więc jednostki informacyjne mniejsze niż jednostki archiwalne). Każdy z tych elementów może być w postaci: opisu prostego, opisu adnotowanego lub opisu analitycznego. Z takich opisów mogą się składać narzędzia informacji o różnym zakresie informowania: narodowego zasobu archiwalnego, państwowego zasobu archiwalnego, zasobu jednego archiwum lub ich grupy, zespołu archiwalnego lub ich grupy, a nawet jednostki archiwalnej. Trzeba też pamiętać, że zakres narzędzi informacji może w rzeczywistości odbiegać od przytoczonych tu wariantów.

Dalsze prace nad systemem informacji archiwalnej winny też uściślić metodykę opracowywania poszczególnych typów charakterystyk wyszukiwawczych (opisu, adnotacji, analizy). Właściwie opracowane charakterystyki mogą być podstawą indeksów archiwalnych. Trzeba też

wspomnieć, że na system informacji archiwalnej składać się mogą także opracowania o charakterze analityczno-syntetycznym.

Kończąc należy podkreślić, że historyczno-ustrojowe ujęcie zapewnia systemowi stabilność i tak historykowi potrzebny obiektywizm informacji, gdy tymczasem wszelkie ujęcia rzeczowe ulegają dezaktualizacji. Trzeba jednak pamiętać, że te ostatnie zapewniają użytkownikowi szybsze dotarcie do informacji. Tak więc dążyć należy do stałego uzupełniania systemu zbudowanego ustrojowo elementami systemu rzeczowego.

Posiedzenie naukowe dnia 6 X 1983 r.

(wspólnie z Zakładem Historii Średniowiecznej Instytutu Historii i Archiwistyki UMK).

Heinrich Schmidt (RFN): *Die Freiheit der Friesen im hohen Mittelalter.*

Die Friesen: dieser germanische Stamm siedelt schon um Christi Geburt und in den Jahrhunderten der Römischen Kaiserzeit in den Küstenregionen der nördlichen Niederlande, mit dem Kerngebiet in der heutigen niederländischen Provinz Friesland und mit Expansionstendenzen zum Mündungsgebiet des Rheines hin. Nach der Völkerwanderungszeit, seit dem 7. Jahrhundert, kommt eine friesische Siedlungsbewegung in östlicher Richtung in Gang; sie greift am Ende bis über die Wesermündung hinaus. Nach Südwesten zu überschreitet der friesische Einfluß um 700 die Schelde; noch Anfang des 9. Jahrhunderts gilt hier das Flößchen Sinkfal als Grenze des friesischen Stammesraumes. Schon im Laufe des 8. Jahrhunderts gelingt es den karolingischen Herrschern des Frankenreiches, die Friesen nach und nach ihrer Herrschaft zu unterwerfen. Seit der Wende zum 10. Jahrhundert entwickelt sich in den südwestlichen Teilen des frühmittelalterlichen Friesland die Territorialbildung der Grafen von Holland. In Wechselbeziehung zu ihr und in ihrer Folge verliert hier der Name der Friesen und zugleich das Bedürfnis, sich mit ihm zu identifizieren, allmählich an Bedeutung. Seit dem 13. Jahrhundert werden nur noch die Küstenregionen von der Zuiderzee im Westen bis zur Wesermündung im Osten als Friesland und ihre Bewohner als Friesen bezeichnet (Nordfriesland nördlich der Eider bleibt hier außer Betracht).

Zu jener Zeit, während des hohen Mittelalters, traten in den Landschaften an der nordniederländischen und der deutschen Nordseeküsten genossenschaftlich strukturierte Gemeindeverbände, „universitates“ oder „communitates“ — modern gesprochen: „Landesgemeinden“ — freier Bauern als die vorherrschende politische Organisationsform, als Träger des Landfriedens und der Rechtswahrung in Erscheinung. Es gab sie auch in der vorwiegend sächsisch besiedelten Küstenregion

beiderseits der Elbmündung; insbesondere aber prägten sie die politische Struktur des friesischen Gebietes zwischen Zuidersee und Weser. Sie waren die politischen Organisationsgebilde der bäuerlichen Freiheit, die das soziale Bild des hochmittelalterlichen Friesland bestimmte. Die friesischen Bauern waren damals völlig oder weitgehend frei von feudaler Herrschaft; sie konnten autonom über sich selbst und ihren Besitz verfügen, ohne sich am Willen eines Herrn orientieren zu müssen. Sie waren nur an das gemeinsame Recht und die genossenschaftliche Verfassung des Gemeindegewebes gebunden, in dem sie lebten: ihres Dorfes, ihres Kirchspiels, ihrer Landesgemeinde. Ihre Freiheit erschien als der auffälligste gesellschaftliche Charakterzug Frieslands im 12., im 13. Jahrhundert und zum Teil auch noch im späten Mittelalter. Die Friesen selbst begriffen sie als ein spezifisch friesisches, ihrem Wesen besonders angemessenes Phänomen, ein friesisches Identitätsmerkmal; entsprechend konnten sie mit den Adjektiven „friesisch“ und „frei“ wie mit synonymen Begriffen umgehen.

Bestimmte Voraussetzungen der bäuerlichen Freiheit an der Nordseeküste waren bereits in der Beschaffenheit des Landes und der von ihr bedingten Wirtschaftsweise angelegt. Der friesische Siedlungsraum bestand zu einem großen Teil aus Marschenland, mit einem fruchtbaren, schweren Boden, der — bei dem Stande der mittelalterlichen Agrartechnik — als Weideland, für Viehzucht, Viehwirtschaft sehr viel besser geeignet war als für den Ackerbau. Schon in der Römischen Kaiserzeit, aber dann auch in der Karolingerzeit, im frühen Mittelalter, beruhte die bäuerliche Existenz in der Marsch vor allem auf der Viehwirtschaft. Die mehr oder weniger einseitige Produktionsweise nötigte die Bauern zu Warentausch und Handel; sie öffnete ihnen damit zugleich aber auch einen größeren ökonomischen und sozialen Bewegungsraum und sicherte ihnen so — im Vergleich zur Situation der meisten Ackerbauern — eine gewisse Eigenständigkeit im Verhältnis zur feudalen Herrschaft. Die Wirtschaftsform in den Marschgebieten bot der Entwicklung und der strafferen Konzentration grundherrschaftlicher Strukturen keine besonders günstigen Ansatzmöglichkeiten. Daher konnten sich schon im frühmittelalterlichen, karolingischen Friesland freie Bauern besser behaupten als in den meisten anderen, stärker von der Ackerwirtschaft bestimmten Teilen des Frankenreiches, und wo es an der friesischen Küste Grundherrschaften gab, waren sie offensichtlich nur locker strukturiert. Die Feudalisierungsprozesse, welche die west- und mitteleuropäische Sozialgeschichte im 8., 9., 10. Jahrhundert kennzeichnen, haben nur vereinzelt und ohne dauerhafte Wirkung auf Friesland übergegriffen.

Es entspricht dieser Situation, daß sich in den friesischen Gebieten zwischen Zuidersee und Weser keine einheimischen Adelsherrschaften von größerer, überörtlicher Dimension entwickeln konnten. Die frie-

sischen Grafschaften und die mit ihnen verbundenen Herrschaftsrechte bzw. Herrschaftsansprüche sind im 10., im 11. Jahrhundert in den Händen auswärtiger, vor allem sächsischer Adelsfamilien. Das friesische Selbstgefühl betont schon damals die Unmittelbarkeit des Verhältnisses der Friesen zum Königtum; die Grafen werden daher in Friesland nurmehr als Vertreter, als Sachwalter der königlichen Herrschaftskompetenzen, nicht aber als Herren aus eigenem Recht angesehen. Die Grafen selbst bemühen sich — seit der Mitte des 11. Jahrhunderts deutlich aus den Quellen erkennbar — ihre Herrschaftsansprüche in Friesland nachhaltiger zu realisieren. Aber die Anmarschwege für ihre Ritterheere sind lang, und das friesische Siedlungsgebiete ist nach Süden, zum Stammesraum der Sachsen hin, weitgehend durch unwegsame, schwer zu durchdringende Moore geschützt. So können friesische Verbände den gräflichen Angriffen auf die Dauer erfolgreich widerstehen. Im 12. Jahrhundert setzt sich der gräfliche Autoritätsverfall in den meisten Gebieten Frieslands fort, während sich gleichzeitig die lokalen und regionalen Organisationsformen einer autonomen, mehr und mehr genossenschaftlich strukturierten friesischen Friedens- und Interessenwahrung ausbilden. Die hochmittelalterlichen „universitates“, die Landesgemeinden entstehen — geführt von jährlich zu wählenden „consules“, friesisch: „redjeven“ (= Ratgebern).

Zu den unmittelbaren Voraussetzungen der landesgemeindlichen Autonomie gehören die allgemeineren ökonomischen und sozialen Entwicklungen des Zeitalters. Seit dem 11. Jahrhundert beschleunigt sich auch in Friesland die Zunahme der Bevölkerung. Zur gleichen Zeit kommt — zunächst in lokalen Begrenzungen, dann in regionaler Dimension — der Bau der Deiche in Gang. Er verbessert und erweitert die Siedlungsmöglichkeiten in der Marsch. Zudem wird ein Teil der friesischen Moorgebiete kultiviert, entsteht eine Reihe neuer Siedlungen durch Moorkolonisation. Die Erschließung neuen Kulturlandes trägt dazu bei, das Bevölkerungswachstum aufzufangen. Vorherrschende Wirtschaftsform bleibt weiterhin die Viehzucht; sie wird während des hohen Mittelalters mit offensichtlich großem wirtschaftlichen Erfolg betrieben. Zeugnisse eines anhaltenden und wachsenden Wohlstands sind die zum Teil großartigen Kirchen, die im 12. und mehr noch im 13. Jahrhundert in den friesischen Dörfern gebaut und von den bäuerlichen Dorfgemeinschaften finanziert werden können. Das Wachstum ihres Wohlstandes steigerte das Selbstgefühl der friesischen Bauern: eine wesentliche Antriebskraft für ihre Tendenz zur genossenschaftlichen Autonomie. Die Freiheit der Friesen modifizierte sich in dieser Entwicklung zu einer grundsätzlichen Freiheit bäuerlicher Landesgemeinden von feudaler und dabei zugleich landfremder Herrschaft.

Die einzelnen Landesgemeinden waren von unterschiedlicher, alles in allem aber begrenzter räumlicher Ausdehnung. Sie dienten dem

Schutz des Landfriedens, des Rechtsfriedens; sie hatten also — nach außen hin — primär defensiven Charakter. Dies entsprach ebenso wie ihre relative Kleinräumigkeit den Bedürfnissen und Interessen der meisten, mit ihrer Existenz an die Notwendigkeiten des dörflichen Alltags gebundenen Bauern. Für politische Ambitionen, die über den unmittelbaren bäuerlichen Lebens- und Interessenhorizont hinausreichten, war hier nur wenig Raum. Gewiß, man wußte in den Landesgemeinden, daß die Freiheit, der man sich rühmte, eine auf ganz Friesland bezogene, für „alle“ Friesen — nämlich alle hofbesitzenden Bauern — geltende Erscheinung war. Aber ein solches Bewußtsein setzte sich nicht in dauerhafte politische und institutionelle Konsequenzen um. Zwar gab es — offensichtlich schon im 11. Jahrhundert — Bemühungen um eine gesamtfriesische, für ganz Friesland geltende Gesetzgebung, und sie waren, allem Anschein nach, von vornherein verbunden mit dem Bestreben, den wechselseitigen Beistand der einzelnen Landesgemeinden oder Länder, „terrae“, gegen Angriffe auswärtiger Feinde zu organisieren. Doch ist nicht zu erkennen, daß sie eine politische Einheit Frieslands von anhaltender Dauer bewirkt hätten. Versuche zur Organisation und Behauptung einer gesamtfriesischen Landfriedenswahrung, Rechtsautorität und Bündnishilfe lassen sich auch für die erste Hälfte des 13. Jahrhunderts und dann wieder für die Jahre um 1325 beobachten — aber ein kontinuierlicher Erfolg war ihnen nicht beschieden. Die Egoisten der einzelnen, räumlich begrenzten Landesgemeinden blieben stärker als die hochmittelalterliche Idee von einer „tota Frisia“; das „ganze Friesland“ als ein geschlossener staatlicher Verband lag wohl auch jenseits der bäuerlichen Bedürfnisse und Möglichkeiten.

Auf die Dauer waren die bäuerlichen Hofbesitzer nicht einmal in der Lage, die genossenschaftliche Verfassung der Landesgemeinden gegen einzelne Mächtige zu bewahren. Differenzierungen des Besitzes, der sozialen Stellung, des Einflusses und der Macht hatte es im Bereich der „friesischen Freiheit“ seit je gegeben, vor allem in den unmittelbar küstennahen Gebieten der Marsch, wo sich aus Teilhabe an Handel und Schifffahrt zusätzlicher Gewinn erzielen ließ. Hier ragten einzelne Familien — die „divites“ oder „potentes“ — über die Mehrheit der Bauern hinaus. Während des 13. Jahrhunderts ließen sie sich wenigstens vorübergehend in die genossenschaftlichen Ordnungszusammenhänge einbinden. Als aber um die Wende zum 14. Jahrhundert die wirtschaftliche Wachstumsentwicklung aufhörte und eine Phase der Rezession begann, gelang es den Mächtigen, die genossenschaftlichen Ordnungen zu durchbrechen und als sogenannte „Häuptlinge“ („capitales“) Herrschaften zu begründen, die sich in dynastischer Erbfolge behaupteten. Sie beließen die Bauern im Eigentum ihrer Höfe, konzentrierten aber die öffentlichen Funktionen der Rechtswahrung und

des Friedensschutzes auf sich. Die Häuptlinge orientierten ihr politisches Verhalten nicht mehr an genossenschaftlichen, landesgemeindlichen Interessen und Bedürfnissen, sondern an ihrer jeweiligen Familienehre: sie bemühten sich, das Ansehen ihrer Familien durch offensive Besitz- und Machtausweitung zu erhöhen. Zwar kam ihre Herrschaft in den meisten Fällen nicht über eine lokale Dimension hinaus. Doch glückte es einigen Familien östlich der Ems seit der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts, die Reichweite ihrer Macht über mehrere Landesgemeinden hinweg in die Dimension echter Landesherrschaft hinein auszudehnen. Daraus entwickelte sich im Laufe des 15. Jahrhunderts die Grafschaft Ostfriesland. Zwischen den Flüssen Ems und Lauwers konnte zur gleichen Zeit die Stadt Groningen eine politische Autorität über die umliegenden Landesgemeinden etablieren. Westlich der Lauwers blieben die Häuptlingsherrschaften kleinräumiger; aber auch die spätere Provinz Friesland gewann damals ein deutliches regionales Eigenprofil. Die Erinnerung an die „tota Frisia“ des hohen Mittelalters verlor in diesen Entwicklungen vollends an Aktualität und Bedeutung.

Posiedzenie naukowe dnia 24 X 1983 r.

Teresa B o r a w s k a: *Mikołaj Kopernik w nauce i kulturze szwedzkiej.*

Określenie miejsca Kopernika w nauce i kulturze szwedzkiej łączy się ściśle z szerokim zagadnieniem kopernikanizmu oraz kopernikologią, wciąż jeszcze budzącymi zainteresowanie cywilizowanego świata. Sam problem wymaga wyjaśnienia: 1) początków znajomości Kopernika i sporów o heliocentryzm, zakończonych jego zwycięstwem w kręgach specjalistów i intelektualistów oraz 2) procesu przenikania nowego obrazu wszechświata do potocznej świadomości społecznej oraz funkcjonowania obrazu Kopernika w dzisiejszej kulturze szwedzkiej.

Pierwszą oznaką zainteresowania Kopernikiem było wydanie w 1588 r. *Calendarium duplex*, pióra uppsalczyka Georgiusa Olaus, który w astronomicznym wstępie informował m.in. o obliczaniu biegu planet według metody Kopernika i sporządzonych według niej „Tablicach pruskich” Erazma Reinholda. Ten stosunkowo późny ślad znajomości imienia Kopernika tłumaczy się ogólnym upadkiem kultury i szkolnictwa po wprowadzeniu reformacji. Założony w 1477 r. pierwszy uniwersytet w Uppsali cierpiał dotkliwie na brak fachowych sił, toteż młodzież szwedzka udawała się najchętniej na uniwersytety niemieckie, co oczywiście odbiło się na charakterze recepcji heliocentryzmu w Szwecji. Studenci szwedzcy pobierający nauki głównie w Rostocku, Marburgu, Helmstedt czy Greifswaldzie zapoznawali się najczęściej ze schematycznym przedstawianiem systemu Kopernika, przyj-

mując go jako matematyczną hipotezę, wyjaśniającą w szczególności sposób ruch ciał niebieskich. Jednym z nich był Laurentius Paulinus Gothus (1565—1646), pierwszy wykładowca teorii kopernikańskiej w Uppsali. Jako profesor astronomii i matematyki w latach dziewięćdziesiątych XVI w. analizował trzy obiegowe hipotezy o planetach, tj. ptolemejską, kopernikańską i tychońską, ale w praktyce, jak większość mu współczesnych, opowiedział się za kompromisowym rozwiązaniem Tychona Brahego. W Szwecji, podobnie jak w większości krajów protestanckich, *De revolutionibus* znalazło się na niepisanym indeksie, ale jego krytyka ograniczała się głównie do wykazania niezgodności wniosków Kopernika z tradycyjnymi dogmatami *Biblij*, mówiącymi o nieruchomości Ziemi i ruchomym Słońcu.

Całkowicie spoza środowiska uniwersyteckiego pochodził jedyny w owych czasach prawdziwy kopernikanista, znany polihistor Johannes Thomae Bureus (1568—1652) oraz jego uczeń Georg Stiernhielm (1598—1672), wybitny poeta, lingwista, filozof i polihistor szwedzki. Obaj pozostawali pod silnym wpływem metafizycznej kosmologii Giordana Bruna, ale obawiając się reakcji skupionych na uniwersytetach filozofów-arystotelików nigdy nie odważyli się opublikować swoich pism. W praktyce więc ich poglądy miały dość ograniczone znaczenie dla recepcji kopernikanizmu.

Ostatecznie zatem, jak konkluduje badacz historii kopernikanizmu H. Sandblad (*Det copernikanska världssystemet i Sverige*, Lychnos 1943, s. 150—188; Lychnos 1944—1945, s. 79—127), to właśnie dzięki wyższym szkołom, pomimo ich konserwatyzmu, nowy obraz wszechświata mógł wśwacać się do świadomości Szwedów. Stało się to możliwe wskutek przeprowadzonej na początku XVII w. na większą skalę reorganizacji uniwersytetu uppsalskiego, a w czasach późniejszych dzięki zakładaniu wyższych uczelni w Dorpacie (1632), Åbo (1640) i Lund (1668).

W dziejach szwedzkiej astronomii rozpoczyna się nowy okres charakteryzujący się powstawaniem wielu dysertacji naukowych, ale nie zdobyły one międzynarodowego rozgłosu. Na ogół rozwój szwedzkiej astronomii odbija ogólnoeuropejskie tendencje, chociaż w dyskusjach rzadko porusza się aktualne kosmologiczne kwestie, żywo omawiane w krajach wiodących w tej dziedzinie. Brak było wciąż rzeczowej analizy teorii Kopernika i prawdziwie astronomicznych kontrargumentów i odnosi się wrażenie, że miały one raczej charakter psychologiczny. Znano wprawdzie nazwiska Keplera i Galileusza, ale w praktyce jakby nie dostrzegano znaczenia ich ustaleń i opowiadano się za systemem Tychona Brahego lub semitychońskim.

Nieocenione usługi dla recepcji heliocentryzmu oddał zwycięski pochod kartezjańskiej mechaniki nieba i zbudowanego na niej systemu planetarnego. Związki kulturalne z Niderlandami, drugą ojczyzną

Kartezjusza, wizyta twórcy „teorii wirów” na dworze królowej Krystyny czy założenie w 1649 r. pierwszego obserwatorium astronomicznego w Uppsali wpłynęły niewątpliwie na ożywienie w badaniach astronomicznych. Nowy obraz świata był tak przekonujący, iż argumenty fizyki arystotelesowskiej powoli traciły swoją moc. Wciąż jeszcze jednak silni byli ortodoksyjni teolodzy, którzy w 1679 r. zmusili do milczenia młodego studenta Nilsa Celsiusa, przekonanego o słuszności teorii heliocentrycznej. Było to już niemal jedno z ostatnich zwycięstw przeciwników Kopernika, odwołujących się niezmiennie do litery *Pisma Świętego*. Długotrwały proces recepcji heliocentryzmu miał się ku końcowi, aczkolwiek warto zaznaczyć, iż właśnie kartezjanizm początkowo stanowił główną przeszkodę w akceptacji teorii grawitacji I. Newtona. Niemal już symboliczną kropką nad i było przyjęcie w Szwecji w 1753 r. opartego na obliczeniach Mikołaja Kopernika kalendarza gregoriańskiego, obowiązującego w krajach katolickich od 1582 r.

Mniej więcej na lata czterdzieste XVIII w. datuje się również początki przenikania pojęć heliocentrycznych do programów szkolnych, publicystyki i literatury popularnej, ale jak dotąd, podobnie jak w większości krajów, zagadnienie to nie doczekało się żadnego opracowania. W tej sytuacji trudno określić charakter recepcji heliocentryzmu i stanu świadomości społeczeństwa szwedzkiego niemal do końca XIX w.

Dopiero literatura lat osiemdziesiątych XIX stulecia potwierdza zainteresowanie postacią Kopernika, co uwarunkowane zostało przede wszystkim publikacją wyników najnowszych badań kopernikańskich prowadzonych równoległe przez Niemców i Polaków oraz faktem, iż właśnie w szwedzkich bibliotekach i archiwach spoczywa do dziś najwięcej pamiątek związanych z Kopernikiem, wywiezionych z Polski przez wojska szwedzkie w XVII i XVIII w.

Szwedzi chętnie udostępniali swoje kopernikana licznym badaczom i ekspedycjom naukowym (np. L. Prowego, M. Curtego czy L. A. Birkenmajera) i skrzętnie odnotowywali osiągnięcia nauki niemieckiej, z której korzystali w pierwszej kolejności. Nieprzypadkowo też A. Lindhagen odnalazł w sztokholmskim obserwatorium i opublikował w 1881 r. kopię *Komentarzyka*, należącego niegdyś do Heweliusza.

Zainteresowanie Kopernikiem stało się szczególnie widoczne na łamach powstających po I wojnie światowej naukowych i popularno-naukowych czasopism, a głównie „Populär Astronomiska Tidskrift”, „Lychnos” czy „Cassiopei”, które krążyły po całej Skandynawii. Z tych właśnie środowisk wywodzili się autorzy prac o Koperniku, np. Knut Lundmark, Nils Nordenmark czy Henrik Sandblad. Ten ostatni zresztą położył największe zasługi dla spopularyzowania imienia Kopernika, a ukoronowaniem jego badań była wydana w 1962 r. biografia astrono-

ma (*Nicolaus Copernicus*), szybko zauważona i pozytywnie oceniona przez specjalistów oraz codzienną prasę.

Notujemy też wiele innych ogólniejszych prac z historii astronomii, w których Kopernik zawsze zaliczany jest do rzędu największych astronomów ludzkości, przy czym rzecz charakterystyczna, że ich autorzy z reguły opierają się na publikacjach angielskich, niemieckich, a w mniejszym stopniu polskich, co zazwyczaj tłumaczy trudnościami językowymi. Wprawdzie od początku lat siedemdziesiątych naszego stulecia obserwujemy coraz więcej notatek i recenzji na temat ukazujących się, głównie w serii „*Studia Copernicana*”, fachowych prac w języku polskim, ale w konkretnych wypadkach Szwedzi odwołują się najwyżej do publikacji Polaków drukujących po angielsku. Do wyjątków należy przetłumaczona w 1973 r. książka M. Rusinka (*Copernicus*), chwalona za trafny dobór materiału fotograficznego. Aplauz czytelnika szwedzkiego wzbudziła biograficzna powieść H. Kestena *Copernicus* (1949), ale skrytykowana została książka A. Koestlera *Sömn-gångarna* (tłumaczona z angielskiego), która usiłowała przekonać czytelnika, iż Kopernik był nieukiem i godnym pożałowania, drżącym katonikiem, obawiającym się opublikować swoje dzieło. Szwedzcy badacze i popularyzatorzy zawsze doceniają zasługi Kopernika na polu astronomii, podkreślając wszechstronność jego działalności oraz pozytywne cechy charakteru, a głównie pracowitość, cierpliwość i skromność.

Ze zrozumiałych względów dość duże zainteresowanie czytelników budziła kwestia stosunku Lutra do Kopernika, mniejsze natomiast problem narodowości tego astronoma. Szwedzi na ogół informowali o niezgodności nauki polskiej i niemieckiej w tej drugiej sprawie, ale unikali wchodzenia w szczegóły i przekonywali, iż w zasadzie nie można przypisać Kopernikowi określonej narodowości, co wynikało z faktu, że wychowany on został w 3 kulturach, a jego osiągnięcia należą do całej ludzkości. Żywszą reakcję wywołały natomiast próby przywłaszczenia Kopernika przez nacjonalistów niemieckich z okazji planowanego na rok 1943 jubileuszu kopernikańskiego.

Nie ulega wątpliwości, że druga wojna światowa wywołała wiele sympatii dla Polaków i polskości Kopernika. Potwierdzają to zresztą coraz to bliższe kontakty naukowe polsko-szwedzkie (odczyty, publikacje, recenzje, ekspedycje), ukoronowane w 1973 r. wieloma wystawami w Szwecji i Polsce.

Nawet jednak i wówczas, gdy opadły emocje rocznicowe, zainteresowanie Kopernikiem w Szwecji nie słabnie, a dowodem może być wydrukowana na łamach „*Svenska Dagbladet*” (15 XII 1982) relacja z posiedzenia naukowego odbytego w Stanach Zjednoczonych w dniu 15 XII 1982 r. Anonimowy autor, odwołując się do ustaleń prof. dra O. J. Gingericha, informuje czytelników, iż wbrew dotychczasowym

poglądom naukowców, *De revolutionibus* było pilnie czytane przez wszystkie stulecia. Gingerichowi, jak dotąd, udało się odnaleźć 251 egzemplarzy pierwszego wydania dzieła, co stanowić może mniej więcej połowę nakładu. Tymczasem, jak przypomina anonimowy autor niniejszej relacji, H. Sandblad przyjmował, iż nakład *De revolutionibus* z 1543 r. sięgał 1000 egzemplarzy, z których miało się zachować zaledwie 70 sztuk.

Posiedzenie naukowe dnia 21 XI 1983 r.

Kazimierz Jasiński: *Chronologia kościołów gdańskich XII i XIII w.* (na marginesie książki H. Lingenberga, *Die Anfänge des Klosters Oliva und die Entstehung der deutschen Stadt Danzig*, Stuttgart 1982).

Historiografia, zarówno polska jak i niemiecka, od dawna interesuje się zagadnieniem powstania miasta na prawie lubeckim w Gdańsku. Do najbardziej spornych należą w tej dziedzinie chronologia powstania oraz topografia tego miasta. Zwłaszcza lokalizacja założonego przez Świętopełka, księcia Pomorza Gdańskiego, miasta na prawie lubeckim, wywołała jak dotychczas najwięcej kontrowersji i polemik. Zarysowały się tu dwa podstawowe poglądy: 1) lokacja Świętopełka objęła tereny około kościoła św. Katarzyny na Starym Mieście oraz 2) miasto na prawie lubeckim zostało założone w rejonie Długiego Targu, na terenie Głównego Miasta (terminy Stare i Główne Miasto pochodzą dopiero z XIV w.). Ten ostatni pogląd pojawił się w 1911 r. z chwilą ukazania się rozprawy W. Stephana pt. *Die Strassennamen Danzigs*. Najgorętszym rzecznikiem tego poglądu stał się E. Keyser. W polskiej nauce historycznej opowiedział się za powstaniem miasta na prawie lubeckim w okolicy Długiego Targu przede wszystkim archeolog A. Zbierski. Stan badań w tym zakresie przedstawiłem w moim wcześniejszym artykule, opublikowanym w 1974 r. (*Z problematyki trzynastowiecznego Gdańska*, Zap. Hist., t. 39, z. 3), opowiadając się przy tym za pierwszym z poglądów, tzn. za powstaniem miasta lokowanego przez Świętopełka w rejonie kościoła św. Katarzyny. Stanowisko moje w tej sprawie powtórzyłem w znacznym skrócie w t. 1 *Historii Gdańska*, pod red. E. Cieślaka, opublikowanym w 1978 r. W tymże tomie zaprezentowany został, i to bardzo obszernie, przez A. Zbierskiego pogląd przeciwny. W ostatnim czasie pojawiły się trzy prace poświęcone interesującemu nas zagadnieniu, mianowicie rozprawa G. Labudy pt. *Geneza miasta na „prawie lubeckim” w Gdańsku* (Kwartalnik Historii i Kultury Materialnej 1981, nr 1), J. Sporsa *Lokalizacja miasta lokacyjnego na prawie lubeckim w Gdańsku w drugiej połowie XIII i początkach XIV w.* (Rocznik Gdański, t. 42, 1982, z. 1) oraz książka H. Lingenberga, wymieniona w tytule niniejszego streszczenia.

Z przytoczonych prac jedynie rozprawa J. Sporsa akceptuje i bliżej uzasadnia tezę o założeniu miasta na prawie lubeckim na terenach Starego Miasta. G. Labuda i H. Lingenberg zajęli odmienne stanowisko, różniąc się jednak między sobą w niektórych szczegółach. Najogólniej można stwierdzić, że w ostatnim czasie pogląd o dokonaniu przez Świętopełka lokacji miasta samorządowego w rejonie Długiego Targu znalazł dość powszechne, jakkolwiek nie wyłączne, uznanie w nauce historycznej. Pogląd ten został najpełniej uzasadniony właśnie w książce H. Lingenberga, który w równym stopniu wykorzystał źródła sensu stricto historyczne, jak i archeologiczne, czerpiąc obficie z wyników badań A. Zbierskiego. Po bliższym zapoznaniu się z argumentacją H. Lingenberga podtrzymuję jednak nadal wyrażony już przeze mnie wcześniej pogląd, co w pełni tłumaczy polemiczny charakter niniejszych uwag. Obszerna praca H. Lingenberga, licząca ponad 500 stron, składa się z dwóch części, z których pierwsza została poświęcona założeniu i początkom klasztoru oliwskiego (do s. 259 włącznie), druga natomiast zajmuje się Gdańskiem, zwłaszcza powstaniem miasta na prawie lubeckim. Obie części doprowadzone są do około 1310 r. Zastrzeżenia moje dotyczą wyłącznie części drugiej. Chciałbym jednak zaznaczyć, że część poświęcona klasztorowi oliwskiemu, wymagająca osobnego omówienia, zasługuje na wysoką ocenę. Autor przeprowadził bardzo dokładne studia dyplomatyczne, poddając drobiazgowej analizie całość materiału dokumentowego do początku XIV w. Obie części wykazują dobrą znajomość literatury przedmiotu, w tym również polskiej. Na części drugiej zaciążył jednak ujemnie, jak przypuszczam, patriotyzm lokalny autora, związanego pochodzeniem z Gdańskiem.

W ustaleniu chronologii, którą tym razem bliżej się nie zajmuję, a zwłaszcza topografii miasta lokacyjnego w trzynastowiecznym Gdańsku, dużą rolę odgrywają dzieje tamtejszych kościołów. Chodzi tu o następujące obiekty sakralne: 1) kościół grodowy, 2) kościół św. Mikołaja, przekazany w 1227 r. dominikanom, 3) kościół Panny Marii (Mariacki) na Głównym Mieście. Z wyjątkiem kościoła grodowego, który powstał z całą pewnością w XII w. (prawdopodobnie jeszcze w pierwszej połowie XII w., po 1124 r.), pozostałe kościoły istnieją w Gdańsku po dzień dzisiejszy. Zwolennicy (nie wszyscy jednak) poglądu o założeniu miasta lokacyjnego w rejonie Długiego Targu przyjmują, że kościół św. Katarzyny powstał w 1185 r. Opowiadają się również, tym razem wszyscy bez wyjątku, za trzynastowiecznym pochodzeniem kościoła Mariackiego na Głównym Mieście. Niektórzy z nich, jak np. E. Keyser i H. Lingenberg, podają nawet dokładną datę roczną założenia tego kościoła, mianowicie rok 1243. Obaj wymienieni historycy kładą również założenie kościoła św. Katarzyny na 1185 r. Obie daty zostały przekazane przez późną, bo pochodzącą z XVI—XVIII w.,

historiografię gdańską, bardzo bałamutną w odniesieniu do okresu sprzed XIV w. Kościoły gdańskie z XII i XIII w., podobnie jak i ogromna większość pozostałych kościołów polskich z tego okresu, nie dysponują autentycznymi datami swego założenia. Przekazana przez późne dziejopisarstwo data 1185 jako rok założenia kościoła św. Katarzyny nie wzbudza najmniejszego zaufania, i to nie tylko dlatego, że późne relacje źródłowe są często nieścisłe, lecz przede wszystkim z tego powodu, że w XII w. nie było w Gdańsku ośrodka ani kościelnego, ani świeckiego, który by notował współczesne wydarzenia, m.in. fundacje kościołów. Jest rzeczą wręcz zdumiewającą, że H. Lingenberg, wykazujący dużo krytycyzmu przy opracowaniu pierwszej części swej książki, przy tym słusznie podkreślający znaczne („erheblich”) opóźnienie Pomorza Gdańskiego w stosunku do Pomorza Zachodniego i Wielkopolski w dziedzinie kościelnej i kulturalnej (s. 15), zaakceptował bez wahania datę 1185, zamieszczoną w nader bałamutnej lokalnej historiografii gdańskiej. Nie dostrzegł on również trafnego stwierdzenia M. Perlbacha (*Preussisch-polnische Studien*, z. 2, 1886, s. 1) o braku rodzimych informacji kronikarskich odnośnie do Pomorza Gdańskiego przed XIV w. Sam fakt, że późna historiografia gdańska przypisuje chrystianizację Pomorza Gdańskiego Subisławowi, działającemu w 2. połowie XII w. i nie wie w ogóle nic o istnieniu kościoła grodowego, uważając kościół św. Katarzyny za najwcześniejszy kościół w Gdańsku, dowodzi, że nie dysponowała ona autentycznymi, nie dochowanymi do naszych czasów wiadomościami źródłowymi, pochodzącymi z XII w. Genezę tej niewątpliwie mylnej datacji założenia kościoła św. Katarzyny wykazuje (zob. następne streszczenie) dr J. Wenta, zajmujący się od dłuższego już czasu dziejopisarstwem gdańskim XV—XVIII w. Datę założenia kościoła św. Katarzyny należy zatem ustalić na innej podstawie, w sposób pośredni. Decydującą rolę powinno tu odegrać wezwanie kościoła. Uwzględnił je już E. Keyser, który w sposób na ogół trafny przedstawił rozpowszechnienie się patrocinium św. Katarzyny Aleksandryjskiej. Niestety z faktu, że patrocinium to pojawiło się w północnych i wschodnich Niemczech dopiero w pierwszej ćwierci XIII w., wyciągnął on wniosek, że kościół św. Katarzyny mógł otrzymać to wezwanie, zaczerpnięte z Niemiec w... 1185 r.! Na podstawie obecnego stanu badań w sprawie rozpowszechnienia się patrocinium św. Katarzyny w Europie, a zwłaszcza w Niemczech i Polsce, należy przyjąć, że kościół św. Katarzyny w Gdańsku powstał nie wcześniej niż około 1230 r. Termin ad quem powstania tego kościoła stanowi rok 1263 (pierwsza wzmianka w źródłach). Nie ulega jednak wątpliwości, że powstał on już wcześniej, najprawdopodobniej w latach trzydziestych lub czterdziestych XIII w. Decyzję o założeniu kościoła św. Katarzyny powziął Świętopełk zapewne z chwilą przekazania kościoła św. Mikołaja, obsługującego gminę niemiecką w Gdańsku,

dominikanom. Jeżeli uwzględnimy przypuszczalny czas powstania kościoła św. Katarzyny i towarzyszące temu okoliczności (przekazanie kościoła św. Mikołaja dominikanom) oraz fakt rozpowszechnienia patronium św. Katarzyny w kręgu hanzeatyckim, to trudno nie widzieć w nim kościoła parafialnego przeznaczonego dla mieszczan niemieckich w Gdańsku. W konsekwencji dwukrotne wymienienie kościoła św. Katarzyny jako położonego w mieście Gdańsku (in civitate Gedanck) w 1268 i 1273 r. stawia niejako kropkę nad „i” w wykazaniu słuszności tezy, że miasto na prawie lubeckim znajdowało się w okolicy tego kościoła.

Czy istniał już w XIII w. kościół Mariacki? Źródła wymieniają dla tego okresu tylko trzy kościoły: grodowy, św. Mikołaja i św. Katarzyny. Pogląd o założeniu kościoła Mariackiego w 1243 r., oparty na relacji B. Meissnera z 1723 r., a uzasadniany przez H. Lingenberga (z nieznaczną korektą na rok 1239), polega na nieporozumieniu. Data 1243 zamiast poprawnej — 1343 powstała wskutek pomyłki, wykazanej w sposób oczywisty przez dra Wentę (zob. niżej). Wbrew mniemaniom dość licznych historyków kościoła Mariacki nie jest wymieniony w liście Mściwoja II do margrabiów brandenburskich, pochodzącym prawdopodobnie z 1271 r. Należy z naciskiem podkreślić, że we wspomnianym liście nie ma *expressis verbis* w ogóle mowy o kościołach, występują natomiast patroni kościołów gdańskich, mianowicie św. Katarzyna, Panna Maria i św. Mikołaj. Ponieważ list nie mówi wprost o kościołach, lecz tylko o świętych, którzy użyczyli swych wezwań kościołom gdańskim, należy przydany św. Katarzynie termin *matrona* tłumaczyć nie jako „matka” czy „macierz”, lecz jako patronka (to, że *matrona* = *patrona* zob. Du Cange, *Glossarium*, t. 4, s. 326). Wyciąganie z terminu *matrona* jakichkolwiek wniosków w sprawie hierarchii i wieku poszczególnych kościołów gdańskich jest całkowicie bezpodstawne. Wymienienie św. Katarzyny na pierwszym miejscu jest następstwem szczególnego wyeksponowania w liście Mściwoja mieszczan i miasta na prawie lubeckim. Św. Katarzyna była patronką tego miasta, którego kościół nosił jej wezwanie. Wymienienie Panny Marii nie nawiązuje — moim zdaniem — do wezwania kościoła Mariackiego na Głównym Mieście, lecz jak przypuszczał to już K. Jażdżewski, do wezwania kościoła grodowego. Trudno wprost przypuścić, aby w liście spisany przez któregoś z duchownych kościoła grodowego opuszczono patronkę grodu, której wezwanie nosił tamtejszy kościół. Wezwanie maryjne było typowe nie tylko dla miast lokacyjnych, lecz również, a może nawet przede wszystkim, dla kościołów grodowych. Nie widzę również miejsca dla kościoła Mariackiego wśród kościołów wymienionych w opisie pogrzebu Świętopełka, pochodzącym z XVI w., lecz opierającym się zapewne na współczesnej (trzynastowiecznej) relacji. Niemal z całą pewnością zarówno w liście, jak i w opisie po-

grzebu wymienione zostały wszystkie ówczesne kościoły gdańskie. Przypominam, że źródła znają dla tego okresu tylko trzy kościoły, mianowicie grodowy, św. Mikołaja i św. Katarzyny. Rzecz znamienita, że wymienione źródła (list Mściwoja i opis pogrzebu Świętopelka) zgodnie wymieniają trzy kościoły lub wezwania tylko trzech kościołów. Jeżeli chodzi o kościół św. Mikołaja, wzbudzający najmniej kontrowersji, to jego powstanie przypada prawdopodobnie na ostatnią ćwierć XII w., chociaż nie można wykluczyć jego założenia już z początkiem XIII w.

W zakończeniu moich uwag wypada jeszcze raz zaakcentować zawodność przesłanek, na których opierają się poglądy o powstaniu kościoła św. Katarzyny w 1185 r. oraz kościoła Mariackiego w 1243 r. czy w ogóle w XIII w. Rozwiązanie spornych kwestii chronologii i topografii trzynastowiecznego miasta na prawie lubeckim w Gdańsku wymaga jeszcze dalszych badań, i to badań interdyscyplinarnych. Niemniej jednak wydaje się, że informacje źródeł pisanych, dotyczące kościoła św. Katarzyny w Gdańsku, zdają się przesądzać dotychczasowe spory na korzyść poglądu o założeniu miasta lokacyjnego przez Świętopelka na terenie Starego Miasta. Więcej wątpliwości wiąże się z ustaleniem datacji powstania tegoż miasta.

Jarosław Wenta: *Datacje kościołów św. Katarzyny i NP Marii w historiografii gdańskiej XVI—XVIII wieku.*

Niniejszy komunikat ma za zadanie przedstawienie problemu dat 1185 i 1243 funkcjonujących w literaturze jako lata budowy kościołów św. Katarzyny i NP Marii w Gdańsku. Za poglądem o budowie kościoła św. Katarzyny w 1185 r. opowiedzieli się w swych pracach Stephan, Keyser, a ostatnio Lingenberg. Podstawą tego poglądu są informacje pochodzące z dzieł XVIII-wiecznego historyka gdańskiego Meisnera. Prace te są obecnie uznane za zaginione. Na tej samej podstawie opiera się pogląd o budowie w 1243 r. kościoła NP Marii. Zwolennikami tego poglądu są wyżej wymienieni historycy niemieccy. Z polskich badaczy popiera ten pogląd A. Zbierski.

W takim przypadku jak powyżej należy się spodziewać albo pomyłki dziejopisa, albo zaginionego źródła. Jak niżej zostało wykazane, w grę może tu wchodzić tylko i wyłącznie pomyłka.

Należy tu jeszcze zauważyć, że data 1185 funkcjonuje w literaturze w trojakim charakterze. Odnosi się ona bowiem prócz budowy kościoła św. Katarzyny jeszcze do budowy kościoła św. Mikołaja i budowy całego miasta Gdańska. W przypadku kościoła św. Mikołaja uczeni opierają się na inskrypcji powstałej w 1758 r. i mówiącej o budowie kościoła św. Mikołaja przez Subisława w 1185 r. Zwolennikiem tego poglądu jest m.in. Zbierski. Tradycja o założeniu w tym roku miasta wywodzi się z gdańskich XVII—XVIII-wiecznych zabytków dziejopi-

sarskich. Wykorzystywanie tak późnych źródeł jest tu niewątpliwie efektem braku dostatecznej ilości informacji pochodzących ze średnio-wiecznego materiału.

Na temat gdańskiej historiografii mieszczańskiej mamy już dość obfitą literaturę. Gdańskiej historiografii XVI w. dotyczy monografia Jolanty Dworzaczkowej. Późniejszej poświęcił parę prac Mokrzycki. Dla celów prowadzonych tutaj dociekań najistotniejsza jest rozprawa Dworzaczkowej ze względu na dokonaną przez nią systematykę gdańskich zabytków renesansowego dziejopisarstwa. Do jej ustaleń należy klasyfikacja zabytków wywodzących się od tzw. Księgi Ferbera. Podzieliła ona te rękopisy na trzy podstawowe grupy: A — bez rocznikarskich wstawek lub z rocznikami poza właściwym tekstem (z tej redakcji interesuje nas kodeks Rosenberga, obecnie w bibliotece gdańskiej PAN, Ms. 1266), B — z wstawkami rocznikarskimi, C — z zapiskami rocznikarskimi wkomponowanymi już w tekst. Najbliższa oryginałowi, czyli Księdze Ferbera, ma być seria A. Nas interesują najbardziej ustalenia dokonane na tej podstawie, dotyczące roczników gdańskich, z których wywodzą się wyżej wspomniane daty. Uczona oparła się w tej kwestii na wyżej wspomnianym rękopisie Rosenberga, rękopisie Stegmana (Ms. 1265) i innych o mniejszym znaczeniu (AP w Gdańsku 300 R, LI/65, 300 R/LI 88, Biblioteka Gdańska PAN, Ms. 1275). Ustaliła ona, iż pierwotnie zapiski rocznikarskie dzieliły się na serie. Pierwszą z nich możemy nazwać oliwską. Jest ona bowiem wyciągiem z kroniki oliwskiej i nekrologu oliwskiego. Drugą z tych serii stanowią zapiski o zakładaniu miast w Prusach, wywodzące się z Roczników Pruskich Najstarszych. Trzecia grupa zdradza kolońskie pochodzenie. Czwarta jest związana z Gdańskiem i dotyczy głównie wydarzeń lokalnych, gdańskich, z XV i XVI w. Zaczyna się ona od założenia klasztoru dominikanów w 1227 r. i budowy kościoła NP Marii w roku 1343. Należy się zgodzić z uczoną, że zapiski funkcjonowały pierwotnie w oddzielnych seriach. Dowodzą tego najstarsze rękopisy gdańskie, wywodzące się od tzw. Księgi Ferbera, tj. Kodeksy Stegmana i Rosenberga. Seria zapisek o zakładaniu miast w Prusach, pochodząca z Roczników Pruskich Najstarszych, ma tu szczególne znaczenie. Funkcjonowała ona prawie we wszystkich ważniejszych zabytkach dziejopisarskich, powstałych na Pomorzu Gdańskim i w Prusach, a przede wszystkim była podstawą tradycji znanej z renesansowych kronik gdańskich. Jest rzeczą naturalną, że do tego wykazu dołączono także lokację Gdańska. Zapiska o budowie murów gdańskich i kościoła NP Marii z datą 1343 funkcjonowała pierwotnie w dwóch wersjach. Możemy to zauważyć w kodeksie Rosenberga, w którym znajdowała się ona w pierwszej serii gdańsko-oliwskiej i w drugiej, będącej wyciągiem z Roczników Pruskich Najstarszych. Obydwie zapiski różnią się datą dzienną, podając identyczną datę roczną. W XVI-wiecznym ręk-

rkopis Rosenberga możemy także zauważyć silne przemieszanie zapisek pod względem chronologicznym. Jest to zjawisko typowe dla roczników gdańskich. Seria zapisek z Roczników Pruskich Najstarszych, zakończona datą 1343 jako datą budowy kościoła NP Marii i murów miejskich, funkcjonuje także w rękopisie AP w Gdańsku 300 R/LI 88. Bez zapisek o zakładaniu miast pojawia się ona w rękopisie Biblioteki PAN w Gdańsku Ms. 55 i rękopisie biblioteki naukowej w Gotha Cod. Chart. A. 810. Trzeba tu zaznaczyć, że oba rękopisy pochodzą z XVII i XVIII w. W przypadku rękopisu z Gotha należy zauważyć, że pod datą 1343 mówi się już o dwóch wydarzeniach. Pierwsze to lokacja miasta przez Ludolpha Königa, drugie to budowa kościoła Mariackiego. Seria zapisek wywodząca się z Roczników Pruskich Najstarszych z datą 1343 funkcjonowała także samodzielnie. Przykładem może być rocznik znajdujący się w rękopisie przechowywanym obecnie w Bibliotece Uniwersyteckiej i Krajowej Sachsen-Anhalt w Halle. Podobna seria zapisek, jak to wynika z zestawień z wyżej wymienionymi rękopisami, była podstawą najstarszej kroniki toruńskiej opublikowanej przez Maxa Töppena. Podobnie jak w wyżej wymienionych rękopisach rocznik wywodzący się z Roczników Pruskich Najstarszych zakończony jest lokacją Gdańska. Najważniejsze jest tutaj to, że mamy tam datę 1243 zamiast 1343. Jest to niewątpliwie data „zepsuta” z 1343. Dowodzi tego powyższe zestawienie i fakt, że kończy ona wykaz zakładanych miast. Występuje po lokacji Chełmży z datą 1251. Należy tu zauważyć, że jest to dowód na istnienie „zepsutej” redakcji gdańskiego rocznika z błędną datą 1243. Data ta nie występuje wcześniej w dziejopisarstwie, tj. przed powstaniem najstarszej kroniki toruńskiej. W XVIII wieku funkcjonowały już dwie daty lokacji Gdańska, tj. 1343 i 1243. Datę „zepsutą” wykorzystał Meisner, a następnie za nim powtarzali ją Keyser i Lingenberg w swoich pracach o średniowiecznym Gdańsku.

Podobnym problemem jest data 1185. Znana jest ona dopiero z rękopisów wywodzących się z XVIII i XVII w. Zawiera ją wyżej wspomniany Ms. 55, gdzie figurują dwie zapiski dotyczące XII-wiecznych dziejów Gdańska. Pierwsza to 1170 — założenie klasztoru w Oliwie (informacja pochodzi najprawdopodobniej z Kroniki oliwskiej), a druga 1185 — budowa Gdańska. Trzeba tu pamiętać, że rękopis pochodzi z końca XVII w. Wspomniany wyżej tekst rocznikarski z Gotha zawiera także tę informację, lecz bardziej rozbudowaną: „Anno 1185 hat Subislaus Pomerischer Furst stadt Dantzig zu bauen angeordnet und dieselbe erstlich mit graben und blancken befestiget”. W Książnicy Miejskiej w Toruniu znajduje się ponadto rękopis, w którym istnieje zapiska: „Anno 1285 ist Danssig zum ersten mal gebauet auf die Stelle welche man itzunt die Jungesbodt heist” (nr 104, f 61 v.). Ważne jest, że zapiska ta ma datę 1285, a nie 1185. Ponadto rękopis nr 104 jest bardzo silnie spokrewniony z gdańskimi kronikami. Jest to naj-

starszy ze znanych nam rękopisów z podobną zapiską. Pochodzi on z XVI w. Wydaje się w tym kontekście, że powinno decydować prawo starszeństwa. Data 1185 jest więc datą „zepsutą” i pojawia się dopiero w XVII w. Między wyżej analizowanymi informacjami a inskrypcją z kościoła św. Mikołaja zachodzi wyraźny związek. Dowodzi tego komentarz znajdujący się przy dacie 1185 w rękopisie AP w Gdańsku 300 R/LI 88. Znajdujący się tam rocznik zawiera informację, że w Prusach za najstarsze uważane są Toruń i Elbląg, ale największy i najstarszy jest jednak Gdańsk. Ten komentarz pozwala nam zrozumieć przyczynę utrwalenia się tej fałszywej informacji. Był nią lokalny gdański patriotyzm. Z daty 1185 wydedukowano z pewnością daty założenia kościołów św. Mikołaja i św. Katarzyny. Rozumowanie to poparte jest sformułowaniem, że Subisław miał zbudować Gdańsk „ze wszystkim”. Dodatkowo popiera ten wniosek fakt powstania inskrypcji w kościele św. Mikołaja w 1758 r. i identyczność zawartej tam daty z datą w rocznikach gdańskich. Jest to niewątpliwie data fantastyczna z tego względu, że nie miał tego kto w XII-wiecznym Gdańsku zapisać.

WYDZIAŁ II

FILOLOGICZNO-FILOZOFICZNY

Posiedzenie naukowe dnia 25 IV 1983 r.

Janusz Skuczyński przedstawił pracę własną: *Przestrzeń teatralna w dramatach Juliusza Słowackiego*.

(Rozprawa w druku w serii „Prace Wydziału Filologiczno-Filozoficznego TNT” t. 30, z. 3).

Posiedzenie naukowe dnia 26 X 1983 r.

Zygmunt Kruszelnicki przedstawił materiały do tomu 7 „Teki Komisji Historii Sztuki”.

(Tom opublikowany zostanie pt. *Sztuka Torunia i ziemi chełmińskiej 1233—1815* i będzie zawierał materiały z sesji zorganizowanej w dniach 18—20 IV 1983 r.).

POSIEDZENIA KOMISJI FILOLOGICZNEJ

Posiedzenie naukowe dnia 6 VI 1983 r.

Leszek Moszyński: *Grecko-słowiański indeks wyrazów cyrylometodejskiego przekładu Czterech Ewangelii*.

Od wielu lat autor pracuje nad pełnym grecko-słowiańskim indeksem cyrylometodejskiego przekładu Tetraevangelium. Będzie to rze-

czywiście indeks, nie słownik. Pominięty więc będzie problem znaczenia wyrazów. Jedynym kryterium będzie tu kryterium formalne: wyraz grecki i odpowiadający mu w tekście staro-cerkiewno-słowiańskim wyraz słowiański. Przy ustalaniu hasła greckiego autor wykorzystuje przede wszystkim grecko-niemiecki słownik do *Nowego Testamentu* W. Bauera. Hasła scs. podane będą w znormalizowanej postaci transliterowanej łacinką. Uwzględnione będą wszystkie warianty tekstowe rękopisów greckich i wszystkie teksty ewangelijne scs. zaliczane do tzw. kanonu scs.

W części szczegółowej autor omówił problemy wynikające z różnic systemowych języka greckiego i słowiańskiego. Zwrócił uwagę na różne sposoby tłumaczenia greckich konstrukcji z rodzajnikiem, na różnice w funkcjonowaniu greckich i słowiańskich rzeczowników, przymiotników, i czasowników. Tu ujawnił się też problem zaimków osobowych.

Autor zademonstrował też próbne opracowania kilku haseł należących do różnych części mowy.

Celem przygotowywanego indeksu jest danie pełnego, obiektywnego materiału umożliwiającego przyszłym badaczom ustalenie zarówno greckiego wariantu, stanowiącego podstawę cyrylometodejskiego tłumaczenia, jak i pierwotnej postaci tekstu scs. Dlatego zasygnalizowane będą również wypadki, gdy dla wyrazu greckiego nie ma choćby w jednym rękopisie scs. odpowiednika leksykalnego, a także dodany będzie rejestr wyrazów staro-cerkiewno-słowiańskich nie mających odpowiedników greckich.

Pragnieniem autora jest uczczenie tą pracą przypadającego w r. 1985 jubileuszu 1100 rocznicy śmierci jednego z dwóch tłumaczy scs. tetraewangelium, nauczyciela i pierwszego arcybiskupa Słowian — św. Metodego, chociaż, być może, ostateczne wykończenie publikacji nieco się opóźni.

Posiedzenie naukowe dnia 18 XI 1983 r.

Bronisław Nadolski: *Traktat o stylach pisarskich rektora Gimnazjum Toruńskiego Ernesta Königa*.

W rękopisie Książnicy Miejskiej w Toruniu (R 4^o16) przechowało się kilka wykładów rektora Gimnazjum Toruńskiego Ernesta Königa, dotąd nie badanych, zachowanych i zapisanych przez ucznia jego Jana Gotfreda Rösnera, tego samego, który później jako burmistrz Torunia położył głowę w pamiętnym tumulcie toruńskim. Interesują nas przede wszystkim trzy wykłady: *Commentatio rhetorica de stylo* (k. 63—84), *Diatribesynoptica de eumathia* (k. 3—38) i *Praecognita philosophica* (k. 40—55). Pierwszy dotyczy nauki o kilkudziesięciu stylach pisarskich, drugi jest pewnego rodzaju przewodnikiem dydaktyczno-

-bibliograficznym w zakresie nauk dawanych w gimnazjach akademickich, trzeci jest rodzajem wstępu do filozofii.

Ernest König przybył do Torunia na stanowisko rektora Gimnazjum w 1667 r. jako dotychczasowy profesor wymowy i konrektor Pedagogium Szczecińskiego i autor dwóch podręczników szkolnych: jednego z logiki — *Idea praeceptorum logices*, drugiego z retoryki — *Institutiones oratoriae methodicae*, do których nawiązywał w czasie swego pobytu w Toruniu, kiedy ogłosił w 1676 r. *Elementa rhetorica* i wrócił do wykładów o bogactwie stylów oratorskich w *Commentatio rhetorica de stylo*. Zaraz po przybyciu do Torunia ogłosił nowy rektor w r. 1668 *Catalogus lectionum publicarum in Gymnasio Thorunensi*, w latach 1668—1670 oddał do druku kilka zbiorów semestralnych *Exercitationes publicae*, w r. 1671 dał dla potrzeb gimnazjum wydrukować pracę swego profesora z Lipska Jakuba Thomasiusa *Summarium doctrinae ethicae*. Rok 1676 zaznaczył się w jego działalności naukowej szczególnie wielkim rozmachem, o czym świadczyły zapisane przez Rösnera wykłady oraz wydane dla potrzeb Gimnazjum Toruńskiego w Toruniu cztery księgi Jerzego Stefana Stephaniusa *Colloquiorum familiarium*, podtrzymujące jeszcze odrodzeniowe tradycje szkolnej literatury kolokwialnej. Do tej pozycji, co ciekawe, dołączył rektor wybór *Adagiów* Erazma z Rotterdamu i swe *Elementa rhetorica*.

Commentatio rhetorica de stylo wtajemniczała adeptów studium retoryki w całe bogactwo stylów oratorskich. Z trzech stylów, powszechnie uznanych za klasyczne, zaczął König od stylu niskiego (*stylus humilis*), by przejść do stylu umiarkowanego (*stylus mediocris*), a od niego do stylu wspaniałego (*stylus gravis*). Taka była, jego zdaniem, naturalna droga uczniów w zdobywaniu umiejętności stylistycznych. Był jednak za koniecznością zaznajomienia uczniów z całym bogactwem stylów, których stosowanie uzależniał od doboru treści i jakości posługiwania się językiem. W tej sprawie pisał: „*Styli seu orationis bonitas a duobus potissimum dependet, quae omni orationi insunt: Verbis nimirum et rebus*”. I widział tu trzy możliwości tych związków, wpływających na rodzaj stylu. Mogą więc powstawać zalety i wady stylu wypływające: a) ex dictione seu vocibus, b) ex rebus, tj. treści, c) ex rebus pariter et verbis, a więc z treści i języka.

W zależności od języka omówił: styl czysty (*stylus purus*), styl kwiecisty (*stylus floridus*), styl klauzulowy (*stylus numerosus*) oraz im przeciwstawne: *stylus impurus*, *stylus allegoricus seu poeticus*, *stylus numeris carens*. W grupie drugiej, gdzie w rachubę wchodziła treść (res), rozróżnił styl zimny (*stylus frigidus*), styl ociężały (*stylus languidus*), styl surowy (*stylus auster*) i style w opozycji do nich stojące: styl rozwlekły (*stylus lentus*), styl bezkształtny (*stylus deformis*), styl dziki (*stylus agrestis*).

W grupie trzeciej, gdy w rachubę brano i język, i treść, rodzajów

stylu było najwięcej: styl przejrzysty (*stylus perspicuus*), przeciwstawny mu styl ciemny (*stylus obscurus*); styl poważny (*stylus gravis*), przeciwstawny mu styl słaby (*stylus levis*); styl skomponowany (*stylus compositus*) i przeciwny mu styl bezładny (*stylus dissolutus*); wyróżniało się styl słodki (*stylus suavis*) i styl delikatny (*stylus delicatus*); stylowi bogatemu (*stylus uber*) przeciwstawiano styl lichy (*stylus ieiunus*); mówiono o stylu przykrym (*stylus asper*), stylu ostrym (*stylus acutus*), stylu błyszczącym (*stylus splendidus*), o stylu niechlujnym (*stylus sorditus* lub *spercus*), o stylu dowcipnym i żartobliwym (*stylus facetus, iucularis*), o stylu chłopięcym (*stylus puerilis*).

To tylko wyliczanie całego bogactwa stylów. Rektor podał też pełniejszą ich charakterystykę, dał jeszcze inne określenie, np. styl niski (*stylus humilis*) nazywał się również *stylus submissus, grucilis*, ubogi, niewyszukany, jałowy, bez stylistycznych ozdób, pozbawiony figur retorycznych i tropów, spotykany w codziennych rozmowach, w dialogach, listach, nawet u znanych pisarzy, w dialogach komediowych u Terencjusza, w dziele *Colloquia* Erazma z Rotterdamu, w niektórych pismach filozoficznych Cicerona. W podobny sposób omawiał König wiele innych stylów, rozpatrywał ich zalety i wady. Mówiąc o poprawności języka pokazywał ją w ortografii, etymologii, prozodii. W zakresie leksyki zwalczał barbaryzmy, selecyzmy, pokazywał archaizmy, neoteryzmy, zalecał sięgać do zasobnego słownika Jana Gerharda Vossiusa *De vitiis sermonis et glossematis latinobarbaris* (1640), by się upewnić o poprawności językowej. Z entuzjazmem pisał König o stylu kwiecistym (*stylus floridus*), który powstaje wtedy, gdy do zwykłej, codziennej łaciny zaczynają przenikać elementy zdobnicze, artystyczne, liczniejsze figury i tropy, liczniejsze sentencje. Dowiadujemy się, że ten styl zyskał sobie w XVII w. pewien rozgłos, że powstała wtedy *huiusmodi styli laus, ingens penes plerosque amor*. Powoływał się też König na pochwałę tego stylu u teoretyka francuskiego Mikołaja Caussina, równocześnie jednak przestrzegał przed łatwym w takich przypadkach popadnięciem w styl napuszony i zmanierowany, co się przytrafiło Apulejuszowi w jego *De asino aureo*.

W wypadku *stylus numerosus* chodzi tu o klazule w prozie rytmicznej, którego twórcę upatrywano w Trasymachu, za kontynuatora zaś, współczesnego mu retora Isokratesa. Warto tu przypomnieć, że na naszym terenie stosowanie klauzul w prozie rytmicznej zalecał jako wielką ozdobę stylu gdański filozof Bartłomiej Keckermann w swym *Systema rhetorices* (1606). Szczególnie ciekawymi uwagami opatrzył König omawianie stylu zimnego (*stylus frigidus*) jako stylu ociężałego. O stylu gwałtownym (*stylus vehemens*) powiadał, że powstaje u mówcy przy wielkim wzburzeniu umysłowym, że wtedy roi się w nim od argumentów i sentencji. Styl rozwlekły (*stylus lentus*) uważał za styl bez gustu, bez siły, miał go za znamię mówcy bez talentu. Styl suchy

(*stylus siccus*) miał wiele innych jeszcze określeń, był to *stylus rudis, enervis, ieiunus, tepidus, horridus, incultus, impolitus, inconditus, iniformis, fractus*. Mówiło się także o stylu wzdętym (*stylus tumidus*), o stylu plugawym (*stylus spurcus*). Rozróżniano też styl attycki (*stylus Atticus*), styl lakoński (*stylus Laconicus*), styl aziański (*stylus Asiaticus*). Ten ostatni, jak i życie aziańskie, był stylem bogatym, z licznymi peryfrazami, amplifikacjami. Przeciwnym mu był styl lakoński jako styl zwięzły, *stylus pressus, concisus*, ścieśniony, bez ozdób. Pośrednim między oboma był styl attycki, właściwy Ateńczykom. Pisał nim Pliniusz Młodszy, Cicero w *Filippikach*, uczeni belgijscy w XVII w.

Wiedzę swą o bogactwie stylów pisarskich czerpał König szczególnie z Vossiusa *Commentariorum rhetoricorum sive oratoriarum institutionum* 1. VI (Leida 1606, wiele wznowień, wyd. IV 1643), jednego z najznakomitszych źródeł retorycznych tamtych czasów.

Posiedzenie naukowe dnia 13 XII 1983 r.

Janusz K r y s z a k: „Zdyszana mowa codzienności”. *Konkret* zwięzłego dnia we współczesnej poezji emigracyjnej.

(Druk w: Znak, 1984, nr 354/355).

POSIEDZENIA KOMISJI FILOZOFICZNEJ

Posiedzenie naukowe dnia 18 I 1983 r.

Ryszard Wiśniewski: *Teoria i doświadczenie w filozofii i etyce Tadeusza Czeżowskiego*.

Posiedzenie naukowe dnia 28 II 1983 r.

Henryk M o e s e: *Dzieje logiki w ujęciu Tadeusza Czeżowskiego*.

Posiedzenie naukowe dnia 24 XI 1983 r.

Andrzej M a s ł o w s k i: *S. Hessen wobec marksizmu i religii*.

POSIEDZENIA KOMISJI HISTORII SZTUKI I KONSERWATORSTWA

Posiedzenie naukowe dnia 30 III 1983 r.

Jerzy D o m a s ł o w s k i: *Ukrzyżowanie pelplińskie z XV w.*

Posiedzenie naukowe dnia 14 XII 1983 r.

Janina K r u s z e l n i c k a: *Dwie panoramy miast z ziemi chełmińskiej z XVII i XVIII w.*

Posiedzenie naukowe dnia 29 XI 1983 r.

Bronisław Nadolski: „*Diatribę synoptica de eumathia*” (1678) jako zapomniany przewodnik bibliograficzno-dydaktyczny rektora Gimnazjum Toruńskiego Ernesta Königa.

Podana w tytule *Diatribę synoptica de eumathia*, czyli *Zwięzłe rozważanie o dobrej nauce*, przedmiot wykładów rektora Königa w Toruniu w 1678 r., dotąd nie badanych, dochowanych w rękopisie Książnicy Kopernika (R4°16) — jest w swym charakterze przewodnikiem bibliograficzno-dydaktycznym organizowania nauki w szkołach typu gimnazjów akademickich i z tego względu zasługuje na szczególną uwagę. Na jej temat pisał König pod koniec swej *Diatribę* w § 206: „Chciałem tu mówić o zorganizowaniu nauk wyzwolonych, dla jasności wykładu to i owo pominąłem, ale zachowałem co się odnosiło do zdobywania wiedzy na kierunku filologii, filozofii, prawa, teologii. Zwracałem tu uwagę na poglądy: Jana Ludwika Vivesa, Erazma z Rotterdamu, Jana Gerharda Vossiusa, Hugona Grotiusa, Kaspra Schioppa, Franciszka Bacona, Marka Boxhorna, Kaspra Barlaeusa i innych uczonych. Oparłem się także na własnym doświadczeniu z lat ponad dwudziestu. Dla większego pożytku postanowiłem na końcu tego rozważania zebrać skrót z kilku owych złotych ksiąg XII *De causis corruptarum artium ac tradendis disciplinis* Jana Ludwika Vivesa, ażeby za autorytetem tak wielkiego uczonego doprowadzić to rozważanie na słuszną drogę”. Któż by pomyślał, że uczony rektor toruński pod koniec XVII w. zdobędzie się na tak głęboki skłon w stronę tyłu uczonych doby renesansu i okresu podrodzeniowego! Jaka szlachetna dążność rektora, by wprowadzać do Gimnazjum Toruńskiego dobre nauki, ową eumathię.

Żeby tego dokonać, napisał *Diatribę de eumathia*. Dochowały się te wykłady dzięki ich spisaniu przez ucznia rektora, Jana Gottfreda Rösnera. Niewielka ta rzecz, raptem stron 70, składa się z dwóch nierównych części. Pierwsza (§§ 1—88), charakteru dydaktycznego, po uwagach wstępnych o celu szkół i nauk zajmuje się głównymi środkami zdobywania wiedzy (*modi parandae eruditionis generales*). Jest tu więc mowa o intelekcie człowieka, jego predyspozycjach umysłowych, potrzebie dobrego zdrowia, o wyborze dobrej szkoły i nauczycieli, a także o potrzebie pewnej pomocy materialnej. O wiele więcej potrafił powiedzieć rektor o samych naukach, o kryteriach ich podziału, statusie ówczesnych uczonych i uczniów. W podrozdziale o ćwiczeniach (§§ 56—88), potraktowanych jako dopełnienie dwóch rozdziałów poprzednich, była mowa o takich ćwiczeniach, jak: egzaminy z przero-

bionego materiału (*examina eorum quae per institutionem accepimus*), uczone rozmowy (*conversations erudita*), odpowiedzi na trudne pytania w szkole, dawane rodzinie, znajomym (*responsiones ad quaestiones arduas*), dysertacje na wyuczone tematy (*dissertationes de iis quae aliis tradere tentamus*), dysputy, pisanie i wygłaszanie mów, pewne naukowe współzawodnictwo według zasad podanych przez Keckermana. Nauk trzeba było udzielać według pewnego porządku, wedle pewnej skali trudności, wychodzić od filologii, przechodzić potem do matematyki, z kolei do filozofii i logiki. Przypomnijmy, że do filologii, inaczej niż dzisiaj, poza filologią łacińską, grecką, hebrajską, poza retoryką i metryką, czyli wersyfikacją, należała wówczas także geografia i historia pragmatyczna. Do nauk matematycznych włączano: arytmetykę, geometrię, geodezję, kosmografię, muzykę, optykę, architektonikę, ale rektor König tak tych nauk szeroko nie rozbudowywał. Sześć potraktował naukę filozofii, widział w jej obrębie: gnostologię, metafizykę, pneumatykę, fizykę, medycynę, politykę, jurisprudence, oratorię, poetykę. Te dwie ostatnie dyscypliny dlatego, że twórczość oratorska i poetycka wypływać winna z rozważań i służyć pożytkowi, co należało do etyki. Logika, sama w sobie stanowiąca przedmiot nauczania, należała do nauki trudnej. Dodajmy, że König był za wprowadzeniem kursu historii filozofii, opracował go nawet w oparciu o dzieło Vossiusa *De philosophorum sectis*.

Całą część pierwszą *Diatryby* charakteryzowała znajomość dydaktyki renesansowej i późniejszej, przede wszystkim dzieł J. L. Vivesa (1492—1540), encyklopedysty — J. H. Alstediusa (1588—1638) i G. J. Vossiusa (1577—1649). Chodzi tu o takie dzieła, jak Vivesa *De disciplinis libri XX* (1532), gdzie rozdziały *De corruptis artibus* ujawniały zepsucie nauk w dziedzinie nauczania gramatyki, dialektyki, retoryki, filozofii, prawa, a w księdze *De tradendis disciplinis* mówiło się o potrzebie znajomości także języka ojczystego, gdzie umieszczono listę autorów szkolnych zalecanych i zakazanych, rozpatrzono potrzebę lektur autorów starożytnych, poruszono sprawę praktycznej znajomości języków w życiu. Również w znacznym stopniu oddziaływał na Königa Alstedius, autor obszernego dzieła *Encyclopoedia VII tomis distincta* (1630), mówiącego o wychowawczych walorach nauki różnych przedmiotów, o różnym stopniu ich trudności, o właściwościach poszczególnych nauk, ich celu i przeszkodach w studiach. Nade wszystko jednak König był wielbicielem holenderskiego polihistora Vossiusa, takich jego dzieł jak: *Dissertationes de studiis bene instituendis* (1658), *Commentariorum rhetoricorum sive oratoriarum institutionum libri VI* (1643), *De arte grammaticae libri II* (1635), *De logices et rhetoricae natura et constitutione libri II* (1658).

Część druga *Diatryby* pt. *De modis parandae eruditionis specialibus* (§§ 89—206), przeważnie charakteru bibliograficznego, choć nie stro-

niąca też od dydaktyki, dawała wskazówki ogólne, jak uczyć poszczególnych przedmiotów i na jakiej się przy tym opierać literaturze. Zdaniem rektora, wykład *Diatryby o dobrej nauce*, dający młodzieży ogólne spojrzenie na konstrukcję planów całej nauki szkolnej, był jej potrzebny, pokazywał jej bowiem jak stroma i trudna jest droga do wiedzy, jak poważnie trzeba się do nauk odnosić, jak niebezpieczne jest płoche zarzucanie pewnych nauk, bo każdą trzeba sobie należyście przyswajać, każda jest progiem do dalszej wiedzy.

W tej części rozważań o dobrej nauce na czołowym miejscu postawiono filologię jako naukę o językach: łacińskim, greckim, hebrajskim. Trzeba od razu powiedzieć, że poświęcano im wiele czasu w nauce szkolnej i domowej. Były to codzienne zajęcia z gramatyki, stylistyki czy retoryki, lektura autorów, ćwiczenia pisemne charakteru analiz gramatycznych, codzienne prace przekładowe z łaciny na język ojczysty i na odwrot, z czasem z próbą stosowania frazeologii i właściwości języka osobowego wybranego autora, prace w charakterze imitacji sposobów pisania pewnych autorów, częste prowadzenie dzienniczków, tzw. efemeryd, dla odnotowywania pewnych realiów historycznych, częściej zjawisk językowych w danych dziełach autorów starożytnych czy nowszych, jak u Mureta czy Pontana. Taka efemerydowa praca wspomnianego Rösnera, szczęśliwie dochowana, wydobywająca ekscerpty z twórczości Mureta, to wartościowa do dziś praca naukowa. Korzystano z podręczników do nauki języka łacińskiego, gramatyk z coraz zasobniejszymi wiadomościami z tej dziedziny, takich jak *Tyrocinium Rheniusa*, *Atrium linguae Latinae* Komeńskiego, *Medulla latinitalis* w nowym wydaniu Wendelina czy gramatyk łacińskich Schmi-da i Bangiusa. Posługiwano się *Rozmówkami (Colloquia)* Erazma z Rotterdamu czy pokrewnym dziełem profesora z Jeny Stephaniusa, wydanym w nowej edycji w Toruniu przez Königa. Do składni łacińskiej miano podręcznik Lossiusa. O sposobie prowadzenia dzienniczków, owych efemeryd, pouczał w *Diatrybie* rektor König, a jako autorów do przebadania ekscerptów podał: Cicerona, Terentiusa, Plauta, Sallustiusa, Tacyta, Senekę, Gelliusa i innych pisarzy, z nowszych pisarzy Mureta, Pontana. Zasadą też było, by ci autorowie wchodzili w skład codziennych lektur szkolnych. Krótko mówiąc, tak szerokie studium łaciny pozwalało uczniom opanować ten język w słowie i piśmie.

Mniej czasu poświęcano nauce greki, tu chodziło po prostu o rozumienie czytanych autorów greckich. Poznanie nowego alfabetu, zasad akcentów — to była sprawa kilku dni. Elementy gramatyki greckiej dawał podręcznik Wellera, zaczynano i tu od nauki deklinacji i koniugacji, wiele pomagała wcześniejsza znajomość gramatyki łacińskiej. O bogactwie leksyki greckiej pisał w *Encyklopedii* Alstedius, szerzej traktował ten temat świeżo wydany *Leksykon* Scapuli, uciekano się też do *Clavis linguae Graecae* Jana Rheniusa i *Janua Graeca* Komeń-

skiego z frazeologią Posseliusa. Czytano tekst grecki *Nowego Testamentu*, była to lektura codzienna. Z autorów klasycznych czytano Plutarcha, Isokratesa, Lukiana, Epikteta, Ksenofonta, posługiwano się *Leksykonem* J. Scapuli, chętnie przerabiano *Colloquia* Posseliusa, po nim *Dialogi* Lukiana.

Gdy chodzi o nauczanie hebrajskiego, liczono, że można go sobie przyswoić w ciągu dwóch, trzech lat i pisać ćwiczenia w tym języku. Czytano po hebrajsku *Stary Testament*, *Psalmy* w przekładzie Eliaza Huttera, poznawano elementy gramatyki hebrajskiej z świeżo wydanego *Horologium*, korzystano ze słownika Buxdorfa.

Przy nauce retoryki, owej ars oratoria, dążono do tego, by się posługiwać językiem czystym, jasnym, ozdobnym, językiem eleganckim, ale pamiętano, że wprawdzie trzeba umieć posługiwać się łaciną grammatycznie poprawną. Zwracano dalej uwagę na to, żeby o tę piękną łacinę dbać także w dziełach naukowych, historycznych, politycznych, by piękną łaciną przemawiać na sejmach, w sądach. Wskazywano prozaików i poetów, wyróżniających się dbałością o język artystyczny żądano, by się naleźycie orientować w zaletach i wadach stylu, postępować tak, jak Kaspar Scioppius, który lubił wytykać pisarzom ich zaniedbania językowe, popełnianie barbaryzmów, solecyzmów. Metryka, czyli wersyfikacja, nastreczyła Königowi niewiele sposobności, by się nad tym dłużej zastanawiać.

Natomiast gdy chodziło o naleźącą do filologii historię, dał König adeptowi studium historycznego szeroką informację o lekturach z historii. Trzeba powiedzieć, że miał dobre pojęcie o historii, uważał ją za naukę o rzeczach pojedynczych, indywidualnych, o ile dają możliwość poznania uniwersaliów. Dawała historia wedle niego możliwość poznawania różnych dziedzin życia, zjawisk z ekonomii, polityki, kościoła, szkolnictwa, kultury. Ucznia skłaniającego się do studium historii przygotowywał do wielkich lektur. Winien on był czytać dzieła historyka żydowskiego Józefa Flawiusza, kronikę Cariona, Pareusa *Medulla historiarum*, Sulpiciusa *Historica synopsis*, rektora Pedagogium Szcześcińskiego Micraeliusa *Syntagma historiae ecclesiasticae*, kardynała Cezara Baroniusa *Annales ecclesiastici*, Horniusa, profesora historii w Lejdzie, *Historia ecclesiastica*, *Orbis inperantium*, *Orbis politicus*, dzieła Sleidana, Thuana. Lista historyków greckich i rzymskich objęła ćwierć setki pisarzy. Po nich szli nowsi pisarze: średniowieczni, po tych nasz Kromer, Bonfinius, Helmond, Aventinus, autorzy miscellaneów historycznych: Macrobius, Athenaios, *Antiquitates Romani* Rosina, Boccaccia *Genealogia deorum*, Aleksandra ab Alexandro *Dii gentium*, Casaubona *Commentarii*, Causina *Hieroglyphica et symbola*, wiele pism Vossiusa.

Nie interesowały Königa bliźej nauki matematyczne (§§ 134—137), wymienił tylko dyscypliny do nich naleźące, po wskazówki metodycz-

ne odesłał słuchaczy do Alstediusa i Vossiusa. Inaczej się rzecz miała przy omawianiu logiki (§§ 138—146), owej *ars ratiocinadi*. Podał tu zasady, jak się jej uczyć, w jakiej kolejności, podkreślił pożytki z niej płynące. I co szczególniejsze, podał spis ważniejszych autorów dzieł z logiki. Byli to: Arystoteles, König (*Idea logica*), Melanchton (*Erotemata dialectica*), padły też nazwiska: Konrada Dieterika, Cornela Martiniego, Keckermanna (*Tractatus tres praecognitorum logicorum*), J. Konrada Dannhauera (*Sylloge canonum logicorum*), dzieła Jakuba Martiniego, Keslera, Gutkiusa.

Do filozofii (§§ 147—148) należało 10 nauk: gnostologia, inteligentia, metafizyka, pneumatyka, fizyka, medycyna, polityka, jurysdykcja, oratoria, poetica. Nauki te uważał König za trudne, kosztowne, wymagające odpowiednich uzdolnień studiującej młodzieży. Z dzieł tu zalecanych wymieniono: Königa *Synopsis gnostologiae*, Eifflera *Compendium intelligentiae*, Schelwiga *Idea metaphysices*, Scheiblera *Opus metaphysicum*. Fizyka uchodziła za przedmiot bardzo obszerny, ponieważ w jej skład wchodziły dzieła przyrodnicze i — jak mówił König — miały ukryte tajemne misteria rzeczy przyrodniczych. Z opracowań naukowych polecał autor *Diatryby*: Daniela Sennerta *Scientia naturalis*, Konrada Horneusa *Compendium naturalis philosophiae*, Marka Fryderyka Wendelina *Contemplationes physicae*, Bartłomieja Keckermanna *Physica*, Joh. Konr. Dannhauera *Colloquium psychologicum*, J. Jonstona, lekarza polskiego pochodzenia szkockiego, *Taumatographia*, Scioppia *Admiranda Physica*.

Do filozofii praktycznej należały następujące nauki: etyka, ekonomia, polityka. Dzieła tu należące miały charakter parenetyczny i przeważnie dogmatyczny. Z dzieł polecanych do studium z tej dziedziny zostały wymienione: *Tabulae* J. Thomasiusa, J. K. Durgiego *Ethica paradigmatica*, J. Feldena *Juris universi pars I—III* (zachwalane przez Königa: nikt dokładniej, subtelniej praw nie omawiał), M. F. Wendelina *Philosophia moralis*, *De principiis actionum humanarum*. Zalecał też rektor König adeptom tego filozoficznego studium lekturę *Starego Testamentu* (*Ecclesiasticus*, *Liber sapientiae*, *Proverbia Salomonis*), *Officia Cicerona*, *Sermones* Horacego, grecką poezję gnomiczną, tragedie Eurypidesa. Wchodził tu w rachubę także Dekalog w wielotomowym opracowaniu Dannhauera. Etyka na skutek wielkiego zepsucia obyczajów w XVII w. uchodziła za *scientia nobilissima*. Autor zalecił tu do studiowania wiele dzieł: *Politica* Cellariusa, też Keckermanna, *Politicorum pars architectonica* Boxhorna, *Enchiridion iuris naturalis* W. Grotiusa, *De iure belli et pacis* H. Grotiusa, S. Puffendorfa *De iure naturali et gentium*, Clapinariusa *Rerum publicarum arcana*, P. Suavisa *Concilii Tridentini historia*. Dołączył do tych lektur dzieła o wojskowości Vegetiusa, Frontina, Aeliana. Była tu też mowa o konieczności posługiwania się w dyplomacji językami obcymi.

W rozdziale o prawie podano dzieła pomocnicze do orientacji w prawach i komentarze do nich takich autorów, jak Wilhelm Grotius, Dionysius Gatkofred, Johan Philippus, Nicolaus Eberhard, Ritterhusius, Oldendorff. Jak widać, były to bardzo wskazane pomoce w praktyce prawniczej, o której wiedzieć warto w czasie studiów.

Zamykająca część *Diatryby*, o teologii (§§ 193—205), mówiła o statusie dobrego duchownego, wyróżniającego się badawczym umysłem (*ingenium indagatrix*), dobrą pamięcią, dostojnego w działaniu, opanowanego w sztuce mówienia, znającego trzy języki biblijne, nauki filozoficzne i teologiczne. Studium teologii obejmowało katechizmy w opracowaniu Huttera, Dieterika, J. F. Königa. Adept teologii poznawał dzieje Kościoła w opracowaniu Horniusa, Micraeliusa, winien był czytać dzieła egzegetyczne, doczekało się bowiem *Pismo Święte* licznych komentarzy autorów protestanckich, m.in. Ossiandra, który pisał adnotacje do całej *Biblii*, podobnie Daniela Cramera, który opracował komentarze do wszystkich ksiąg biblijnych, Flacciusa do *Nowego Testamentu*. Pomocą w tej dziedzinie było dzieło Hülsemanna *Methodus studii theologici*. Po zapoznaniu się z tekstem *Biblii*, czytanej codziennie po 8—10 rozdziałów w języku ojczystym, przystępował student do teologii polemicznej, gdzie pomocą było *Breviarium theologicum* Hülsemanna, Bartłomieja Caranzy *Summa conciliorum*, Mentzera *Exegesis Augustanae Confessionis*, Piotra Suavisa *Historia Concilii Tridentini*; ze strony katolickiej należało się zapoznać ze stanowiskiem Alstediusa i Baroniusa. Obowiązywała na studium teologii także dawniejsza i współczesna homiletyka, a także patrystyka, wówczas już bardzo dobrze znana (doliczono się około 30 Ojców Kościoła). Jako bardzo pożyteczne dzieła zalecano duchownym: J. F. Königa *Theologia positiva*, Dannhauera *Hodosophia christiana*, Glasiusa *Philologia sacra*, Flacciusa *Clavis sanctae Scripturae*, Franciusa *De interpretatione Scripturae*, Dannhauera *De officio boni interpretis*, Frielebiusa *Annotationes in universa biblia*.

WYDZIAŁ III

MATEMATYCZNO-PRZYRODNICZY

Posiedzenie naukowe dnia 25 X 1983 r.

Klemens Kępczyński przedstawił pracę Tomasza Załuskiego: *Roślinność murawowa południowo-zachodniej części Garbu Lubawskiego i terenów przyległych*.

(Praca przewidziana do druku w „*Studia Societatis Scientiarum Torunensis*”, Sectio D (Botanica)).

POSIEDZENIA KOMISJI ASTRONOMICZNEJ

Posiedzenie naukowe dnia 29 IX 1983 r.

Michael A. Hearn (USA): *Międzynarodowy program obserwacji komety Halleya.*

Posiedzenie naukowe dnia 30 IX 1983 r.

Michael A. Hearn (USA): *Obfitość pierwiastków w kometach a mgławice słoneczne.*

Posiedzenie naukowe dnia 7 XI 1983 r.

Titus A. Spoelstra (Holandia): *Obserwacje radiowe gwiazdy Nowej Aquilae.*

POSIEDZENIA KOMISJI GEOGRAFICZNO-GEOLOGICZNEJ

Posiedzenie naukowe dnia 21 XII 1983 r.

Rajmund Galon: *Przedmiot i zakres geografii fizycznej.*

POSIEDZENIA KOMISJI NAUK MEDYCZNYCH

Posiedzenie naukowe dnia 5 III 1983 r.

R. Góral (Poznań): *Intensywne żywienie pozajelitowe.*

Posiedzenie naukowe dnia 26 XI 1983 r.

A. Piskorz (Poznań): *Niedokrwienie kończyn na tle miażdżycy.*

Posiedzenie naukowe dnia 30 XII 1983 r.

J. Nielubowicz (Warszawa): *Rak okolicy brodawki Vatera.*

WYDZIAŁ IV

PRAWNO-SPOŁECZNY

Posiedzenie naukowe dnia 6 VI 1983 r.

Andrzej Gaca: *Trzechsetlecie Kodeksu duńskiego króla Chrystiana V (1683—1983) i jego aktualne obchody w Danii.*

15 kwietnia 1983 r. minęło dokładnie 300 lat od dnia, kiedy Kodeks duński króla Chrystiana V (Danske Lov), rozciągając swą moc obowiązującą na terytorium całego Królestwa Duńskiego z wyjątkiem

Południowej Jutlandii, wprowadził jedność prawną w Danii. Występujący przed 1683 r. partykularyzm prawny poszczególnych dzielnic, znaczna ilość norm prawnych, wydawanych przez królów duńskich od XIII w., rozproszonych w licznych recesach i rozporządzeniach, wreszcie narastające problemy z określeniem zakresu obowiązywania wielu często przestarzałych postanowień prawnych, poważnie utrudniały Duńczykom stosowanie ich prawa.

Dlatego już na początku XVI w. nastąpiły pierwsze znaczące próby unifikacji prawa duńskiego, podejmowane przez Chrystiana II (1513—1523) i Chrystiana III (1534—1559). Próby te jednak, podobnie jak starania Chrystiana IV (1588—1648), zmierzające do opracowania powszechnej księgi praw dla całego państwa, nie przyniosły oczekiwanych rezultatów. Dopiero przewrót absolutystyczny w roku 1660 doprowadził do uwieńczonych sukcesem prac nad stworzeniem powszechnej kodyfikacji dla całego Królestwa Duńskiego. Fryderyk III (1648—1670), przeprowadzając podstawowe zmiany ustroju i ustanawiając odmienne zasady prawne organizacji państwa, zmuszony był podjąć starania w kierunku przekształcenia prawa prywatnego, ograniczając zwłaszcza uprzywilejowane stanowisko szlachty w tej dziedzinie. Rozpoczęte w 1661 r. prace kodyfikacyjne, w których czołową rolę odegrał Rasmus Vinding, trwały ponad dwadzieścia lat. Rezultatem ich był, ogłoszony w 1683 r., kodeks króla Chrystiana V (Danske Lov).

To obszerne dzieło, składające się z sześciu ksiąg, zredagowanych w jasnej, dla wszystkich zrozumiałej formie, nie tylko ujednoliciło obowiązujące dotychczas przepisy prawne, ale wprowadzało wiele nowych, postępowych postanowień, nadając kierunek dalszemu rozwojowi prawa duńskiego. Na czoło wysuwa się zasada równości wszystkich wobec prawa, bez względu na urząd, godność czy urodzenie. Wszyscy poddani króla duńskiego mieli podlegać odtąd jednakowym karom za popełnione przestępstwa. Kodeks gwarantował jednocześnie Duńczykom wolność osobistą.

Biorąc pod uwagę czas powstania Kodeksu należy podkreślić jego humanitarny charakter w porównaniu z innymi ówczesnymi prawami stosowanymi w Europie. Przykładowo, pospolita kradzież, za którą według praw dzielnicowych wymierzana była zazwyczaj kara śmierci, teraz mogła być karana grzywną. Również tortury odgrywały tylko nieznaczną rolę w Danske Lov. Kodeks zawiera postanowienie wykluczające karę w przypadku obrony koniecznej, stanowi również, że dzieci poniżej lat 15 nie powinny być karane, z wyjątkiem zabójstwa. Przy poszczególnych przedstępstwach dozwolone było zwolnienie od kary chorych umysłowo. W wielu przypadkach czyn nieumyślny określany był jako nie podlegający karze. Jednocześnie jednak trzeba zastrzec, że Danske Lov przewidywało surowe kary za przestępstwa przeciw majestatowi królewskiemu i przeciw religii.

Kodeks duński króla Chrystiana V oparty został niemal wyłącznie na rodzimej tradycji prawnej, chociaż w pojedynczych przypadkach można mówić o zapożyczeniach z praw obcych, zwłaszcza z prawa rzymskiego. O wartości Kodeksu świadczyć może fakt, że większość zawartych w nim postanowień zachowała swą moc obowiązującą około dwustu lat, a pewna ich część obowiązuje do dziś i jest stosowana przez sądy duńskie.

O zainteresowaniu i wysokiej ocenie Kodeksu, również poza granicami Danii, świadczyć mogą próby wykorzystania niektórych jego postanowień jako wzorców do opracowania prawa rodzimego, m.in. w Prusach, Rosji i w Polsce.

W związku z uroczystymi obchodami trzechsetnej rocznicy powstania Danske Lov odbyło się m.in. w Kopenhadze w dniach 14—16 IV 1983 r. sympozjum naukowe poświęcone Kodeksowi króla Chrystiana V („Danske Lov i 300 år”). Sympozjum zorganizowane zostało przez Uniwersytet w Kopenhadze przy szczególnym udziale profesora Ditleva Tamma, redaktora książki pamiątkowej poświęconej Kodeksowi (*Danske og Norske Lov i 300 år*), wydanej z okazji jubileuszu przez Wydawnictwo Duńskiego Związku Prawników i Ekonomistów i zaprezentowanej podczas uroczystości 300-lecia Danske Lov.

Jan Galster przedstawił pracę własną: *Pozycja Parlamentu Europejskiego w systemie instytucjonalnym Wspólnot Europejskich*.

Praca stanowi próbę określenia właściwego usytuowania Parlamentu Europejskiego w mechanice ustrojowej Wspólnot Europejskich. Analizą objęto okres od ukonstytuowania się Parlamentu, tj. od 19 III 1958 r. do 1 II 1983 r., ze szczególnym uwzględnieniem ostatniej kadencji, poprzedzonej wyborami bezpośrednimi w czerwcu 1979 r.

Traktaty założycielskie z 25 III 1957 r., a w ślad za nimi układ o wspólnych organach dla Wspólnot Europejskich, powierzyły realizację zadań Wspólnot czterem głównym organom, tj. Radzie, której członkami są ministrowie z poszczególnych państw członkowskich, Komisji — organowi niezależnemu od rządów krajowych, Parlamentowi i niezawisłemu Trybunałowi. Schemat strukturalny przyjęty w traktatach kształtuje się następująco: Rada na podstawie propozycji Komisji i po ewentualnej konsultacji z Parlamentem uchwała akty prawne wiążące w zakresie kompetencji przyznanych Wspólnotom. Komisja wykonuje funkcje zarządzające i kompetencje delegowane jej przez Radę. Trybunał kontroluje legalność prawnie obowiązujących aktów obu wyżej wymienionych organów oraz zgodność działania państw członkowskich z prawem Wspólnot. Parlament, w nomenklaturze traktatowej — Zgromadzenie, sprawuje polityczną kontrolę nad Komisją.

Potrzeba rozwinięcia integracji politycznej poza ramy wyznaczone traktatami spowodowała zmiany w systemie instytucjonalnym Wspól-

not. Modyfikacjom strukturalnym i kodyfikacyjnym uległ również Parlament Europejski — organ usytuowany między Radą Ministrów a Komisją Wspólnot. Ta właśnie pozycja w systemie organizacyjnym, wyznaczająca pomocniczy charakter interesującego nas podmiotu, miała niewątpliwie wpływ na dynamikę przeobrażeń w łonie Zgromadzenia. Wybory bezpośrednie zaważyły na klasyfikacji tego organu w organizacji międzynarodowej, jaką jest Wspólnota. Przyjęte kryterium członków organu, pozwalające do czasu wyborów określać Parlament jako organ międzyparlamentarny Wspólnot, utraciło walor adekwatności. Kwestia odpowiednich dystynkcji terminologicznych stanowiła inspirację do głębszych studiów nad pozycją Parlamentu i jego przedstawicielskim charakterem.

VI Celem opracowania jest ustalenie, na podstawie przyjętych wyznaczników, rzeczywistego znaczenia Zgromadzenia w systemie instytucjonalnym Wspólnot, a także wskazanie tendencji rozwojowych Parlamentu w procesie integracji zachodnioeuropejskiej. Celem dodatkowym jest agregacja wypowiedzi doktryny w przedmiocie pozycji Parlamentu, stanowiąca płaszczyznę informacyjną wywodu. Kompleksowa charakterystyka interesującego nas organu, dokonana przez pryzmat prawa konstytucyjnego, pozwala nadać odpowiedni wymiar zjawisku ponadpaństwowości Parlamentu. Pozwala również na postawienie hipotezy o fetyszyzacji Zgromadzenia. Próba odpowiedzi na pytanie, jakie są przyczyny tego stanu rzeczy, jest kolejnym założeniem teleologicznym przyswiecającym pracy.

Praca składa się z czterech rozdziałów poprzedzonych wstępem oraz z zakończenia. Systematyka jej odbiega od podręcznikowych układów treści. Wydaje się to zrozumiałe przy założeniu, iż wielopłaszczyznowość tematu wyznacza selektywne ujęcie problematyki, niewolne często od subiektywnego wyboru tego, co istotne, i tego, co potraktowane może być *per non est*.

Dwa pierwsze rozdziały dotyczące prawnego charakteru organu mają spełnić, w pewnej mierze, funkcję instrumentalną wobec dalszych rozważań. Rozdział III poświęcony jest wpływowi wyborów bezpośrednich na pozycję Parlamentu. Analiza zmiany modelu desygnacji substratu osobowego i wpływu aktu wyborczego na model instytucjonalny Parlamentu stanowi praktyczną interpretację hipotezy o fetyszyzacji Zgromadzenia.

Rozdział IV traktuje o pozaprawnych mechanizmach ogólnej kwalifikacji Parlamentu i dokumentuje tezę o ponadpaństwowości Zgromadzenia.

Praca niniejsza powstała w przekonaniu, iż możliwa jest kompleksowa analiza pozycji Parlamentu Europejskiego, łącząca rozważania prawnodogmatyczne z charakterystyką doktrynalną oraz wywodami teoretycznymi w przedmiocie normatywnego usytuowania Zgromadze-

nia. Przyjęta technika badawcza wzbogaca płaszczyznę informacyjną opracowania, a także stwarza możliwość oceny prezentowanych informacji i tym samym szerszego zaznaczenia wątku polemicznego rozważań.

(Praca przewidziana do druku w „Studia Iuridica”).

Adam Czarnota przedstawił pracę własną: *John Stuart Mill. Studium z dziejów liberalizmu politycznego*.

Przedmiot przedstawianej pracy stanowi doktryna polityczna jednego z najwybitniejszych przedstawicieli angielskiego liberalizmu żyjącego w latach 1806—1873. Celem jej jest odpowiedź na kluczowe, narosłe wokół tej myśli problemy i pytania. Tak postawiony cel badawczy wyznaczał strukturę pracy. Poza wstępem, gdzie przedstawiono myśl polityczną angielskich „radykalnych filozofów”, a więc nauczycieli J. S. Milla, pozostałe rozdziały poświęcono rozwiązaniu podstawowych problemów interpretacyjnych. Starano się je tak ustalić, aby stanowiły systematyczny wykład myśli politycznej J. S. Milla.

Wolność jednostki jest jedną z podstawowych wartości i pojęć w doktrynie Milla. Jest warunkiem rozwoju jednostek w ich dążeniu do szczęścia. Nie stanowi jednak wartości samoistnej, lecz wartość instrumentalną. J. S. Mill skupiony jest głównie na wolności negatywnej, przenosi jedynie punkt ciężkości swoich rozważań nad niebezpieczeństwami grozącymi wolności z państwa na społeczeństwo. Oprócz tego występują u niego wątki wskazujące na pojmowanie wolności w znaczeniu pozytywnym — jako dążenie do rozwoju osobowości. Koncepcja wolności Milla stanowi stadium przejściowe między pojmowaniem wolności w znaczeniu negatywnym, jako braku zewnętrznego przymusu i niezależności od władzy, społeczeństwa lub innych jednostek, a późniejszą, powstałą w ostatnim ćwierćwieczu XIX w. koncepcją wolności pozytywnej, rozumianej jako samookreślenie, życie zgodne ze świadomymi celami. Elementy pojmowania wolności w znaczeniu pozytywnym związane są z egalitarnym intelektualizmem J. S. Milla, z jego tendencjami moralizatorskimi. Zauważyć można także występujące wyraźnie w myśli politycznej J. S. Milla odejście od ograniczonego, formalnego ujmowania wolności. Zwraca on uwagę na istniejące materialne jej ograniczenia.

Więcej trudności łączy się z rekonstrukcją i interpretacją millowskiej teorii granic wolności jednostki. W eseju *O wolności* wprowadził on podział działań ludzkich na dotyczące siebie (self-regarding) i innych (other-regarding). J. S. Mill, jak wynika z analizy jego twórczości, nie dążył do ustalenia nieprzekraczalnych dla nikogo granic wolności jednostki i dopuszczał interwencję nawet w działania typu self-regarding. Usprawiedliwienia dla interwencji nie stanowi interes jednostki, ale sama zasada użyteczności, która w ujęciu Milla ma wy-

rażnie prospołeczny charakter. Nie pragnął on społeczeństwa izolowanych jednostek, ale społeczeństwa indywidualności spojonych więzią wspólnych zasad moralnych.

Istotny problem w badaniach nad myślą J. S. Milla stanowi ocena jego doktryny ustrojowej. Można go nazwać demokratyzującym liberałem, na co wskazuje jego stanowisko w kwestii praw wyborczych kobiet, postulat, aby objąć prawem wyborczym część klasy robotniczej oraz fakt, że opowiadał się za demokracją jako ideałem przyszłości, gdy społeczeństwo osiągnie odpowiedni poziom moralny i intelektualny. Nie można go jednak nazwać demoliberałem, ponieważ nie akceptował podstawowych, popularnych w XIX w. zasad demokracji formalnej: powszechnego i równego prawa wyborczego i rządów większości.

W istotnej dla dziejów liberalizmu kwestii wzajemnych stosunków między państwem a ekonomiką J. S. Mill akceptował zasadę laissez-faire i za podstawowe uznawał funkcje wymienione przez poprzednie pokolenie liberałów. Wprowadził jednak rewizję w pojmowaniu zasady nieinterwencji, słusznie twierdząc, że działania państwa zawsze daleko wykraczały poza zasadę „force and fraud”. Rozróżniał obligatoryjne i fakultatywne funkcje państwa, w tych ostatnich wprowadzając podział na autorytarny i nieautorytarny sposób działania rządu. Mill doceniał rolę państwa w życiu społecznym i w realizacji zasady użyteczności. Państwu przyznawał prawo prowadzenia szerokiej działalności nieautorytarnej przez odpowiednie oddziaływanie na społeczeństwo. Nowość stanowi fakt, że przyznał on państwu prawo do podejmowania samodzielnych działań produkcyjnych i organizatorskich, przede wszystkim przez redystrybucję w sferze własności.

Podobnie jak wszyscy liberałowie J. S. Mill stał na stanowisku pełnej akceptacji własności prywatnej. Odwołując się do argumentacji utylitarnej twierdził, że ten typ własności przynosi społeczeństwu najwięcej korzyści. Utrzymywał, że po zmianach w jej funkcjonowaniu ma przed sobą przyszłość i pewną misję do spełnienia. W dalekiej przyszłości opowiadał się za uspołecznieniem własności.

Swoim ujęciem własności prywatnej, a także celów, jakim ona powinna służyć, interwencjonizmem ograniczonym do przywrócenia własności jej właściwych funkcji — zgodnych z zasadami moralnymi, swoim stosunkiem do klasy robotniczej oddziałal na twórców koncepcji welfare state. Najbardziej nowatorskim elementem myśli społeczno-politycznej J. S. Milla było dążenie do „uspołecznienia” liberalizmu. Bez żadnych zastrzeżeń można go uznać za przedstawiciela liberalizmu socjalnego.

Reasumując, myśl polityczna J. S. Milla reprezentuje krytyczny etap liberalizmu. Nie był to liberalizm walczący ani triumfujący, liberalizm domagający się wielkich przekształceń w systemie społecz-

nym czy polityczno-prawnym. Myśl Milla odzwierciedla nie rozwiązane problemy swojej epoki, przede wszystkim problemy socjalne. Jest to liberalizm ulegający naciskowi ruchów i doktryn demokratycznych i powstającego socjalizmu. J. S. Mill stworzył swoisty liberalizm intelektualno-socjalny, w którym odnaleźć można wiele przemyśleń i sugestii ciągle inspirujących i żywych mimo zasadniczo zmienionych realiów społecznych, ekonomicznych i politycznych.

(Praca w druku w „Studia Iuridica” t. 17, z. 3).

Posiedzenie naukowe dnia 13 IX 1983 r.

Alessandro Calvi (Włochy): *Tendencje rozwojowe włoskiego prawa karnego.*

Posiedzenie naukowe dnia 22 IX 1983 r.

H. J. Hirsch (RFN): *Bilans reformy prawa karnego w RFN.*

Posiedzenie naukowe dnia 30 XI 1983 r.

Jan Baszkiewicz (Warszawa): *Historia i psychologia społeczna.*

POSIEDZENIA KOMISJI EKONOMICZNEJ

Posiedzenie naukowe dnia 11 V 1983 r.

L. Mikulec (Czechosłowacja): *Teoria organizacji i zarządzania w przemyśle maszynowym.*

III

MATERIAŁY BIO- I BIBLIOGRAFICZNE CZŁONKÓW WYDZIAŁÓW TOWARZYSTWA

(Ciąg dalszy)

Wydział I

BORAWSKA TERESA urodziła się 13 sierpnia 1944 r. w Wityniach (woj. Łomża). Szkołę podstawową ukończyła w Nowicy (woj. Olsztyn), a świadectwo dojrzałości uzyskała w 1963 r. w Liceum Pedagogicznym w Ostródzie. W tym samym roku rozpoczęła studia historyczne na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika, które ukończyła w 1968 r. z dyplomem magisterskim na podstawie pracy pt. „Stosunek Łukasza Watzenrodego do Krzyżaków”, napisanej pod kierunkiem prof. dra Karola Górskiego. Od 1 X 1968 r. została zatrudniona w Zakładzie Historii Średniowiecznej Instytutu Historii i Archiwistyki UMK jako stażystka, a rok później na etacie asystenta i w dniu 1 grudnia awansowała na starszego asystenta. W semestrze letnim 1972 r. odbyła staż naukowy na Uniwersytecie A. Mickiewicza w Poznaniu w Instytucie Historycznym oraz Instytucie Filologii Germańskiej, gdzie pod kierunkiem doc. dra A. Gacy studiowała niemiecką gramatykę historyczną oraz średniowieczny język niemiecki. W maju 1974 r. wyjechała na roczne stypendium do Republiki Federalnej Niemiec, ufundowane przez Deutsche Copernicus Forschungsstelle w Monachium. Dnia 26 V 1977 r. obroniła pracę doktorską na temat: „Działalność publiczna Tiedemanna Giesego, kanonika warmińskiego (1480—1538)” i od lipca tego roku zatrudniona jest w Instytucie Historii i Archiwistyki UMK na etacie adiunkta. W lutym 1981 r. wyjechała na stypendium Centro Incontri e Studi Europei do Rzymu, gdzie rozpoczęła kwerendę do większej rozprawy naukowej na temat środowiska Mikołaja Kopernika. Równocześnie współpracowała z Karoliną Lanckorońską, wydawcą „Elementa ad fontium editiones”, tj. korespondencji księcia Albrechta Hohenzollerna z dworem Zygmunta Starego i Zygmunta Augusta. Od listopada 1981 do maja 1983 r. przebywała w Szwecji, gdzie kontynuowała kwerendę źródłową do problematyki kopernikańskiej oraz współpra-

cowowała z prof. drem Józefem Trypućką, emerytowanym profesorem slawistyki uniwersytetu uppsalskiego, znanym poszukiwaczem poloników w Szwecji. Nawiązała też bliższe kontakty z Instytutem Slawistyki w Uppsali i bierze udział w przygotowaniu większego wydawnictwa „Polska kultura w Szwecji”, pod redakcją dra Andrzeja Nilsa Uggli, pracownika tegoż Instytutu. Od kilku lat współpracuje również z Zakładem Badań Kopernikańskich PAN w Warszawie, m.in. recenzowała przygotowywane do druku pod red. prof. dra Pawła Czartoryskiego materiały do tomu trzeciego *Opera omnia* Mikołaja Kopernika. Bierze także udział w opracowywanym zespołowo słowniku historyczno-geograficznym średniowiecznej Warmii.

Spis prac: a) Prace monograficzne: 1) Tiedemann Giese (1480—1550) w życiu wewnętrznym Warmii i Prus Królewskich, Olsztyn 1984, ss. 398. b) Artykuły i rozprawy: 2) Stronnicy krzyżacy w otoczeniu Łukasza Watzenrodego, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1969, nr 4, s. 421—438. Ten sam artykuł poprawiony i uzupełniony wydrukowany ponownie w: Kopernik na Warmii, Olsztyn 1973, s. 361—384. 3) Bernard Sculteti jako rzecznik interesów warmińskich w Rzymie na przełomie XV i XVI wieku, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1972, nr 2/3, s. 343—361. 4) Rodzina Gieseów w Gdańsku w XV i na początku XVI wieku, Acta Universitatis Nicolai Copernici, Historia, 1973, s. 9, s. 133—144. 5) Bibliografia prac profesora Karola Górskiego do końca 1968 r. oraz Wykaz tytułów prac doktorskich i magisterskich napisanych pod kierunkiem prof. dra Karola Górskiego, ibid. s. 6—18. 6) Archiwalia warmińskie w Staatliches Archivalager w Getyndze, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1976, nr 1, s. 135—141. 7) Tiedeman Giese (1480—1550), biskup chełmiński i warmiński, w: Zasłużeni ludzie Pomorza XVI wieku, Gdańsk 1977, s. 45—51. 8) Łukasz Watzenrode (1447—1512), biskup warmiński, w: Ludzie pomorskiego średniowiecza. Szkice biograficzne, t. 13, Gdańsk 1981, s. 164—169. 9) Wykaz rodów szlachty Prus Królewskich z połowy XVII wieku (Na podstawie herbarza J. K. Dachnowskiego), Acta Universitatis Nicolai Copernici, Historia XVIII, Nauki Humanistyczno-Społeczne, z. 128: 1982, s. 149—168. c) Recenzje: 10) J. Drewnowski, Korespondencja Mikołaja Kopernika, Ossolineum 1978, w: Zapiski Historyczne, t. 45: 1980, z. 1, s. 150—153. 11) J. Sikorski, Monarchia polska i Warmia u schyłku XV wieku, Olsztyn 1978, w: ibid., t. 46: 1981, z. 1, s. 142—146.

OLCZAK JERZY urodził się 31 lipca 1929 r. w Bydgoszczy; szkołę średnią ukończył w 1950 r. w Szczecinku. Przed podjęciem studiów pracował w Ministerstwie Rolnictwa w Warszawie (1950—1951). W latach 1951—1955 studiował historię kultury materialnej w Uniwersytecie A. Mickiewicza w Poznaniu, uzyskując z tego zakresu w 1955 r. tytuł magistra. W czasie studiów pracował jako asystent w Instytucie Historii Kultury Materialnej PAN w Poznaniu. We wrześniu 1955 r. przeszedł do Katedry Archeologii Uniwersytetu Poznańskiego, gdzie w 1965 r. doktoryzował się na podstawie pracy „Produkcja szklarska na ziemiach polskich we wczesnym średniowieczu”, pisanej pod kierunkiem prof. dra Józefa Kostrzewskiego. 28 III 1969 r. został powołany na etat docenta. Na podstawie przeniesienia służbowego od dnia 1 X 1979 r. podejmuje pracę w Uniwersytecie Mikołaja Koperni-

ka w Toruniu na stanowisku dyrektora Instytutu Archeologii i Etnografii oraz kierownika Zakładu Archeologii w tymże Instytucie. Obie te funkcje pełnił do dnia 30 IX 1981 r. Jest członkiem Wydziału Historii i Nauk Społecznych Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Komisji Archeologicznej tegoż Towarzystwa, Komisji Archeologicznej Oddziału Polskiej Akademii Nauk w Poznaniu, Komitetu do Spraw Muzeów i Zbiorów Szkła ICOM, przewodniczącym Komisji do Spraw Rozwoju Muzealnictwa Szkła w Polsce. Jest członkiem PZPR. Za osiągnięcia naukowe otrzymał trzy nagrody (III i II stopnia) Ministra NSzWiT, Złoty Krzyż Zasługi (1975), Gryf Pomorski (1969), Odznakę Honorową „Za zasługi w rozwoju województwa koszalińskiego”.

Spis prac: a) Prace monograficzne: 1) Szklarstwo wczesnośredniowiecznego Wolina, Szczecin 1963, ss. 136 (wspólnie z E. Jasiewiczową). 2) Źródła archeologiczne do studiów nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem grodowym na terenie województwa koszalińskiego, t. 1, Poznań 1966, ss. 254, rycin 163, tablice 23, mapy 3 (wspólnie z K. Siuchnińskim). 3) Wytwórczość szklarska na terenie Polski we wczesnym średniowieczu, Wrocław—Warszawa—Kraków 1968, ss. 254. 4) Źródła archeologiczne do studiów nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem grodowym na terenie województwa koszalińskiego, t. 2, Poznań 1968, ss. 197 (wspólnie z K. Siuchnińskim). 5) Źródła archeologiczne do studiów nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem grodowym na terenie województwa koszalińskiego, t. 3, Poznań 1970, ss. 264, rycin 145, tablic 39, mapa 1 (wspólnie z K. Siuchnińskim). 6) Źródła archeologiczne do studiów nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem grodowym na terenie województwa koszalińskiego, t. 4 (wspólnie z W. Łosińskim i K. Siuchnińskim). 7) Osadnictwo wczesnośredniowieczne na Pobrzeżu i Pojezierzu Wschodniopomorskim, Poznań 1977, ss. 314. b) Rozprawy i artykuły: 8) W sprawie terminologii dotyczącej niektórych zabytków szklanych, Kwartalnik Historii Kultury Materialnej, R. 4, 1956, s. 298—303. 9) Z dziejów szklarstwa na ziemiach polskich, Szkło i Ceramika, R. 8, 1957, nr 5, s. 122—127. 10) Warsztat szklarski z XIII—XIV wieku odkryty przez archeologów w Międzyrzeczu Wielkopolskim, Szkło i Ceramika, R. 8, 1957, nr 9, s. 229—231. 11) Wczesnośredniowieczne szklarstwo polskie w świetle nowych odkryć, Z otchłani wieków, R. 24, 1958, z. 5, s. 318—324. 12) Z badań nad wczesnośredniowieczną techniką szklarską, Szkło i Ceramika, R. 9, 1958, nr 8, s. 211—215. 13) Proizводство stieklannych pierstniej na sławianskoj territorii w sriednije wieka, Sowietzkaja Archieologija, 1959, nr 3, s. 81—90. 14) Tysiąclecie szklarstwa polskiego, Z otchłani wieków, R. 25, 1959, z. 2, s. 98. 15) Wyniki analiz spektrograficznych niektórych wczesnośredniowiecznych zabytków szklanych z terenów Pomorza Zachodniego, Materiały Zachodnio-Pomorskie, t. 5, 1959, s. 277—294. 16) Millenium — także szklarstwa polskiego, Szkło i Ceramika, R. 10, 1959, nr 4, s. 95—98. 17) Zagadnienie produkcji szklarskiej w Międzyrzeczu Wielkopolskim w świetle dotychczasowych badań archeologicznych, Archeologia Polski, t. 5, 1960, s. 125—134. 18) Niektóre zagadnienia wczesnośredniowiecznego szklarstwa polskiego, Szkło i Ceramika, R. 12, 1961, s. 97—103 (wspólnie z M. A. Biezborodowem). 19) Wyniki analiz spektrograficznych wczesnośredniowiecznych zabytków szklanych z Opola — Ostrówka, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. A. Mickiewicza. Seria Archeologia Etnografia, 1961, nr 2, s. 209—231 (wspólnie z J. L. Szczapową). 20) Découvertes archéologiques récentes de verres en Pologne et en U.R.S.S., Bulletin des Journées Internationales du Verre, nr 1, Liège 1962, s. 92—93. 21) Naczynia szklane z wczesnośredniowiecznego Wolina, Szkło i Ceramika, R. 13, 1962, nr 6, s. 174—179. 22) Uwagi o stanie badań nad wczesnośredniowiecznym szklarstwem w Bułgarii i Czechosłowacji, Szkło i Ceramika.

R. 13, 1962, nr 11, s. 348—351. 23) Badania archeologiczne na wczesnośredniowiecznym grodzisku w Radaczu, pow. Szczecinek, *Materiały Zachodnio-Pomorskie*, t. 7, 1962, s. 371—380. 24) *Histoire de la Verrerie en Pologne*, *Bulletin des Journées Internationales du Verre*, nr 2, Liège 1963, s. 61—73 (wspólnie z K. Buczkowskim i S. Gebethnerem). 25) Badania weryfikacyjne osiedli obronnych na terenie pow. Drawsko Pomorskie, województwo koszalińskie, *Materiały Zachodnio-Pomorskie*, t. 7, 1962/1963, s. 91—145 (wspólnie z K. Siuchnińskim i F. Lachowiczem). 26) *Problems of Research on Polish Glass in the Early Middle Ages*, w: *Advances in Glass Technology*, cz. 2, New York 1963, s. 202—203. 27) Chemiczno-technologiczna i petrograficzna charakterystyka domniemanego surowca szklarskiego z wczesnośredniowiecznej Kruszwicy, *Slavia Antiqua*, t. 11, 1964, s. 361—374 (wspólnie z M. A. Biezborodowem). 28) Stan badań nad szklarstwem wczesnośredniowiecznej Słowiańszczyzny, *Slavia Antiqua*, t. 11, 1964, s. 301—349. 29) Szkło w Polsce do połowy XIII wieku, *Szkło i Ceramika*, R. 17, 1966, nr 9, s. 232—240. 30) Uwagi o technologii i pochodzeniu paciorków szklanych z grodziska kultury łużyckiej w Smuszewie, pow. Wągrowiec, *Fontes Archaeologici Posnanienses*, t. 17, 1966, s. 55—64 (wspólnie z D. Durczewskim). 31) Z metodyki badań sondażowo-weryfikacyjnych grodzisk, *Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, nr 1, 1967, 1969, z. 78, s. 53—56 (wspólnie z K. Siuchnińskim). 32) Zagadnienie pochodzenia wytwórczości szklarskiej na ziemiach polskich we wczesnym średniowieczu, w: *I Międzynarodowy Kongres Archeologii Słowiańskiej*, t. 5, Wrocław—Warszawa—Kraków 1970, s. 219—230. 33) Głos w dyskusji, w: *I Międzynarodowy Kongres Archeologii Słowiańskiej*, t. 5, Wrocław—Warszawa—Kraków 1970, s. 253—255. 34) W sprawie grodów kultury łużyckiej na Pomorzu, *Slavia Antiqua*, t. 18, 1971, s. 185—196. 35) Zagadnienie funkcji i pochodzenia przedmiotu szklanego z Dobieszewic, *Slavia Antiqua*, t. 19, 1972, s. 169—182. 36) Z badań nad organizacją rzemiosła wczesnopolskiego, w: *Problemy badań archeologicznych Polski północno-zachodniej*, Poznań 1972, s. 187—194. 37) Niektóre zagadnienia dotyczące wczesnośredniowiecznego szklarstwa wrocławskiego, *Archeologia Polski*, t. 18, 1973, z. 1, s. 235—242. 38) *Bemerkungen zur Technologie der Glasproduktion in Polen im frühen Mittelalter*, *Veröffentlichungen des Museums für Ur- und Frühgeschichte Potsdam*, t. 6, 1971/1973, s. 103—115. 39) *Erkenntnismöglichkeiten technologischer Forschungen in Studien über die Geschichte des Glases*, w: *Actes du VIIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*, t. 2, 1973, Beograd, s. 94—96. 40) Wytwórczość szklarska we wczesnym średniowieczu, w: *Polskie szkło do połowy 19 wieku*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1974, s. 24—37. 41) Niektóre aspekty badań grodzisk stożkowatych na Pomorzu Środkowym, w: *Studia Archaeologica Pomeranica*, Koszalin 1974, s. 255—278. 42) Fragmenty naczynia szklanego z warstwy wczesnośredniowiecznej grodziska w Komorowie w pow. szamotulskim, *Slavia Antiqua*, t. 21, 1974/1975, s. 137—156 (wspólnie z T. Malinowskim). 43) *Rejon forum (?) — odcinek X i XI*, w: *Novae — Sektor Zachodni* 1972, Poznań 1975, s. 97—113. 44) *Öltarz z inskrypcją*. Dane archeologiczne, *ibid.*, s. 205—207. 45) *Typologische Klassifikation der frühmittelalterlichen Burganlagen in Mittelpommern*, *Ethnographisch-Archäologische Zeitschrift*, R. 16, 1975, z. 3, s. 443—474 (wspólnie z K. Siuchnińskim). 46) *Typologia wczesnośredniowiecznych grodzisk Pomorza Środkowego*, *Slavia Antiqua*, t. 23, 1976, s. 111—152 (wspólnie z K. Siuchnińskim). 47) *Piec szklarski*, w: *Novae — Sektor Zachodni* 1974, Poznań 1978, s. 127—137. 48) *Lampy szklane*, *ibid.*, s. 139—165. 49) *Rejon forum — odcinek X*, *ibid.*, s. 41—111 (wspólnie z A. B. Biernackim, J. Koteckim i T. Herbichem). 50) *Analiza naczyń szklanych*, w: *Materiały Sprawozdawcze z Badań Zespołu Pobenedyktyńskiego w Mogilnie*, z. 1. Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków, seria B, t. LII, Warszawa 1978, s. 130—155. 51) *Zakres przydatności archeologicznych badań terenowych dla studiów nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem*, *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna*, nr 25, 1978,

s. 285—291. 52) A roman glass bowl from Komorowo, Poland, *Journal of Glass Studies*, t. 21, 1979, s. 32—34 (wspólnie z T. Malinowskim). 53) Wyroby szklane, w: *Novae — Sektor Zachodni 1976, 1978, Poznań 1981*, s. 55—72. 54) Wytwórczość szklarska we wczesnym średniowieczu, w: *Polskie szkło do połowy 19 wieku*, wyd. II (w druku). 55) Szkło okienne (XVI wiek), w: *Materiały Sprawozdawcze z Badań Zespołu Pobenedyktyńskiego w Mogilnie* (w druku). c) *Sprawozdania naukowe*: 56) Tymczasowe sprawozdanie z prac wykopaliskowych na stanowisku 1a (podgrodzie) w Międzyrzeczu Wlkp. w roku 1958, *Rocznik Lubuski*, t. 2, 1960, s. 253—257. 57) Badania archeologiczne w Radaczu, pow. Szczecinek, *Z otchłani wieków*, R. 28, 1962, z. 2, s. 188—190. 58) Sprawozdanie z prac wykopaliskowych prowadzonych na stanowisku 4 w Biskupinie, pow. Żnin w 1960 roku, *Sprawozdania Archeologiczne*, t. 14, 1962, s. 102—104 (wspólnie z Z. Hilczerówną). 59) Sprawozdanie z badań weryfikacyjnych grodzisk przeprowadzonych na terenie powiatu koszalińskiego w 1966 roku, w: *Sprawozdania z badań archeologicznych prowadzonych na terenie województwa koszalińskiego w 1966 roku*, Koszalin 1967, s. 36—42 (wspólnie z K. Siuchnińskim). 60) Sprawozdanie z badań terenowych, Szczecinek — teren powiatu, w: *Informator Archeologiczny. Badania rok 1967*, Warszawa 1968, s. 288—289 (wspólnie z K. Siuchnińskim). 61) Sprawozdanie z badań terenowych, Bytów — teren powiatu, w: *Informator Archeologiczny. Badania rok 1968*, Warszawa 1969, s. 220—221 (wspólnie z K. Siuchnińskim). 62) Sprawozdanie z badań terenowych, Sławno — teren powiatu, w: *Informator Archeologiczny. Badania rok 1968*, Warszawa 1969, s. 291—292 (wspólnie z K. Siuchnińskim). 63) Sprawozdanie z badań terenowych, Słupsk — teren powiatu, *ibid.*, s. 292—293 (wspólnie z K. Siuchnińskim). 64) Sprawozdanie z badań terenowych, Szczecinek — teren powiatu, *ibid.*, s. 307 (wspólnie z K. Siuchnińskim). 65) Sprawozdanie z badań weryfikacyjnych grodzisk prowadzonych na terenie powiatów szczecineckiego (1967 rok), bytowskiego (1968 rok) i sławieńskiego (1968 rok), w: *Sprawozdania z badań archeologicznych prowadzonych na terenie województwa koszalińskiego w latach 1967—1968*, Koszalin 1969, s. 106—129 (wspólnie z K. Siuchnińskim). 66) Sprawozdanie z badań weryfikacyjnych grodzisk przeprowadzonych na terenie powiatu słupskiego, *Koszalińskie Zeszyty Muzealne*, t. 2, 1972, s. 308—324 (wspólnie z K. Siuchnińskim). 67) Sprawozdanie tymczasowe z wykopalisk Ekspedycji Archeologicznej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, *Archeologia*, t. 25, 1974/1975, s. 132—137 (wspólnie z A. Biernackim, S. Parnickim-Pudełko, S. Skiubińskim i J. Ziemińskim). 68) Bakowe, gm. Zagórów, woj. konińskie, w: *Informator Archeologiczny. Badania rok 1975*, Warszawa 1976, s. 279—280. 69) *Novae — Sektor Zachodni 1974*. Sprawozdanie tymczasowe z wykopalisk Ekspedycji Archeologicznej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, *Archeologia*, t. 27, 1976, 1977, s. 137—170 (wspólnie z innymi). d) *Recenzje i omówienia*: 70) K. Jażdżewski, *Ogólne wyniki badań archeologicznych w Gdańsku w latach 1948—1952*; *Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza*, t. 2, 1956, s. 485—487. 71) J. Kamińska, *Metody badań archeologicznych w Gdańsku w latach 1948—1952*; *ibid.*, s. 487—489. 72) K. Krysiak, *Szczątki zwierzęce z wykopalisk w Gdańsku w latach 1950—1951*; *ibid.*, s. 496—497. 73) E. Byrska, *Budownictwo w gdańskiej dzielnicy rybackiej w Gdańsku w XII i XIII wieku*; *ibid.*, s. 459—460. 74) M. A. Biezborrow, *Stieklodielnija w driewnej Rusi*; *Z otchłani wieków*, R. 24, 1958, z. 1, s. 67. 75) M. A. Biezborrow, *Tiechnologija proizwodstwa stieklannych bus w driewnosti*; *Szkło i Ceramika*, R. 9, 1960, nr 2, s. 52—53. 76) W. Garczyński, *Kurhan z okresu rzymskiego z Nowego Krakowa w pow. sławieńskim*; *Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza*, t. 7, 1962, s. 360. 77) Z. Hołowińska, *Osadnictwo z okresu wczesnożelaznego w Elblągu*; *ibid.*, s. 368. 78) E. Jasiewiczowa, *Wolin — najstarszy ośrodek produkcji szklarskiej w Polsce*; *ibid.*, s. 368—369. 79) B. Kostrzewski, *Materiały do najdawniejszego osadnictwa na terenie Pyszącej w pow. śremskim*; *ibid.*, s. 375—376. 80) M. Kubasiewicz, *Szczątki kostne zwierzęce z osady wczesnośrednio-*

wiecznej Szczecin—Mścięcino (cz. I); *ibid.*, s. 379—380. 81) M. Kubasiewicz, Szczątki kostne zwierzęce z Wolina—Przedmieścia; *ibid.*, s. 380—381. 82) Z. Rajewski i F. Maciejewski, Badania wykopaliskowe źródeł krynicznej wody w Biskupinie, pow. żniński; *ibid.*, s. 397—398. 83) Z. Rajewski, o wczesnośredniowiecznych grobach popielnicowych w Wielkopolsce i na Kujawach; *ibid.*, s. 399—400. 84) H. Różańska, Cmentarzysko łużyckie z młodszego okresu halsztackiego w Spicymierzu, pow. Turek; *ibid.*, s. 404. 85) J. Wielowiejski, Rozmieszczenie znalezisk rzymskich naczyń szklanych pomiędzy środkowym Dunajem a Bałtykiem; *Slavia Antiqua*, t. 18, 1971, s. 385—388. e) Inne: 86) Zberzynek, pow. Konin, Z otchłani wieków, *R.* 23, 1957, s. 219—221. 87) Grzebienisko, pow. Szamotuły; *ibid.*, *R.* 24, 1958, s. 260—261. 88) Huta szkła w miejscowości Bolszoje Buńskowo; *ibid.*, s. 353. 89) Laboratoria przy Katedrze Archeologii Uniwersytetu Moskiewskiego; *ibid.*, *R.* 25, 1959, z. 4, s. 297—298. 90) Produkcja szkła we wczesnośredniowiecznym Choczynie; *ibid.*, z. 5, s. 353. 91) Kijów — największy ruski ośrodek produkcji szkła w XI—XIII wieku; *ibid.*, z. 6, s. 406—407. 92) Powstanie Polskiego Komitetu Narodowego w ramach „Journées Internationales du Verre”; *ibid.*, *R.* 26, 1960, z. 4, s. 359—360. 93) Archeologiczny obóz Szkoleniowy w Biskupinie w 1960 r.; *ibid.*, s. 363. 94) Międzynarodowa współpraca archeologów i technologów; *ibid.*, z. 2, s. 178—179. 95) Rekonstrukcja huty szkła w Kruszwicy; *ibid.*, *R.* 27, 1961, s. 9—10. 96) Seminarium poświęcone zagadnieniu współpracy technologów szkła i historyków szklarstwa, *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, *R.* 9, 1961, s. 177—178. 97) Komunikat o pracach nad rekonstrukcją XII-wiecznej huty szkła w Kruszwicy, *Szkło i Ceramika*, *R.* 12, 1961, nr 7, s. 193—195. 98) *Bibliographie des études archéologiques, historiques et muséales sur la verrerie en Pologne*, *Bulletin des Journées Internationales du Verre*, nr 2, Liège 1963, s. 75—88. 99) Radacz w pow. szczecineckim, w: *Słownik Starożytności Słowiańskich*, t. 4, 1972, cz. 2, s. 445—446. 100) Profesor Jan Zak, w: *Studia Archaeologica Pomeranica*, Koszalin 1974, s. 255—278. 101) Szkło, szklivo, w: *Słownik Starożytności Słowiańskich*, t. 5, 1975, s. 530—533. 102) VIII Spotkania Archeologów Pomorza, *Slavia Antiqua*, t. 27, 1980/1981, s. 334. 103) Brzczno, gm. Szczecinek, woj. Koszalin, w: *Słownik Starożytności Słowiańskich*. Suplement (w druku). 104) Ogólnopolska konferencja historyków szkła, *Szkło i Ceramika* (w druku).

SAMSONOWICZ HENRYK urodził się 23 stycznia 1930 r. w Warszawie, jako syn geologa, Jana, i nauczycielki geografii — Henryki z Korwin-Krukowskich. Uczęszczał do gimnazjum i liceum im. J. Zamoyskiego, następnie kontynuował naukę w okresie okupacji (od 1942 r. na tajnych kompletach), od 1942 r. biorąc udział w małym sabotażu prowadzonym przez podziemne harcerstwo. Po wojnie złożył egzamin maturalny w liceum J. Słowackiego w 1947 r. i wstąpił na Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Warszawskiego, gdzie studiował historię. Podczas studiów uczęszczał m.in. na wykłady i seminaria W. Kuli, T. Manteuffla, A. Gieysztor, S. Herbsta, specjalizując się pod kierunkiem M. Małowista w dziejach społeczno-gospodarczych późnego średniowiecza. Magisterium złożył w 1950 r. i podjął pracę w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego, uzyskując kolejno stopnie doktora (1954), docenta (po habilitacji w 1960 r.), profesora nadzwyczajnego (1971) i zwyczajnego (1980). Jego zainteresowania badawcze szły w kilku kierunkach. Należały do nich: historia produkcji, rzemiosła, wytwórczości domowej — co wiązało się z tematem pracy doktorskiej o rzemiośle wiejskim w Polsce XIV—XVI w.; historia han-

du, jego organizacji i bazy finansowej (praca habilitacyjna o kapitale mieszczańskim Gdańska), dzieje miast, mieszczaństwa, jego struktury społeczno-zawodowe, liczebność, rola patrycjatu w Europie Środkowej; dzieje kultury miejskiej w Polsce i krajach sąsiednich: społeczeństwo polskie XV wieku, jego więzi środowiskowe, polityczne i kulturalne; dzieje Hanzy nadbałtyckiej; wreszcie próby ujęć syntetycznych dotyczących dziejów Polski, a także Europy Środkowo-wschodniej późnego średniowiecza. Brał czynny udział w życiu naukowym w Polsce, NRD, Francji, we Włoszech. Od 1953 r. jest we władzach Polskiego Towarzystwa Historycznego, pełniąc funkcje zastępcy skarbnika, zastępcy sekretarza generalnego, sekretarza generalnego, członka prezydium, wiceprezesa i prezesa (1978—1982). Jest członkiem kilku towarzystw naukowych w Polsce, Deutsche Historiker Gesellschaft (NRD), Istituti Internazionale Di Storia Economica „Francesco Datini”. Brał też żywy udział w życiu szkół wyższych, pełniąc m.in. funkcje dziekana Wydziału Historycznego (1969—1974), dyrektora Instytutu Historycznego (1975—1980) i rektora (1980—1982) Uniwersytetu Warszawskiego. Założył i przez wiele lat prowadził Komisję Mediewistyczną Polskiego Towarzystwa Historycznego.

Spis prac: a) Prace monograficzne: 1) Rzemiosło wiejskie w Polsce XIV—XVI w., Warszawa 1954, s. 350. 2) Historia Polski do 1795 r. Warszawa 1967, II wyd. 1973, III wyd. 1977. 3) Późne średniowiecze miast nadbałtyckich, Warszawa 1968, s. 335. 4) Życie miasta średniowiecznego, Warszawa 1970, s. 170. 5) Złota jesień polskiego średniowiecza, Warszawa 1971, s. 245. 6) Historia Gdańska, t. 2, pod red. E. Cieślaka, rozdz. 2, 3, 4, 7, 8, 9, Gdańsk 1982, s. 280. b) Rozprawy i artykuły: 7) Materiały do historii wytwórczości przemysłowej wiejskiej w Polsce feudalnej, Kwart. Hist. Kult. Mat. 1/2, 1953. 8) Z dziejów rzemiosła w Polsce (razem z A. Mączakiem i B. Zientarą), Warszawa 1957, s. 200. 9) Handel zagraniczny Gdańska w II poł. XV w., Przegl. Hist. 2, 1956, s. 70. 10) Uwagi nad średniowiecznym patrycjatem miejskim w Europie, Przegl. Hist. 3, 1958. 11) Gospodarcze podstawy patrycjatu gdańskiego w XV w., Kwart. Hist. 3, 1959. 12) Studia nad rentą miejską w Prusach w XV w., Zapiski Hist. t. 25, 1960, z. 2, 13) Badania nad kapitałem mieszczańskim Gdańska w II poł. XV w., Warszawa 1960, s. 124. 14) Z zagadnień ustrojowych miasta średniowiecznego, w: Wieki Średnie, księga ku czci T. Manteuffela, Warszawa 1962. 15) Struktura handlu gdańskiego w I poł. XV w., Przegl. Hist. 4, 1962. 16) Zagadnienia demografii historycznej regionu Hanzy, Zapiski Hist. 4, 1963, s. 31. 17) Formy pracy kupca hanzeatyckiego w XIV—XV w., Kwart. HKM, 1964, s. 43. 18) Z zagadnień genezy rynku europejskiego: strefa bałtycka (razem z A. Mączakiem), Przegl. Hist. 2, 1964, s. 25. 19) Tło gospodarcze wydarzeń 1308 r. na Pomorzu Gdańskim, *ibid.*, 2, 1965. 20) Zagadnienia kultury miast nadbałtyckich w XIV—XV w., Rocznik Olsztyński V, 1965. 21) Warunki życia w miastach Prus Królewskich w XV—XVI w., Zapiski Hist., 3, 1966. 22) Untersuchungen über das Danziger Bürgerkapital in der II. Hälfte des 15. Jh. J. Böhlau V., Weimar 1969, s. 154. 23) Die Bedeutung des Großhandel für die Entwicklung der polnischen Kultur bis zu Beginn des XVI Jh. Studia Historiae Oeconomicae, 5, 1970, s. 18. 24) Über Fragen des Landhandels Polens mit Westeuropa im 15/16 Jh., Neue Hansische Studien, Berlin 1970, s. 12. 25) Recherches polonaises sur l'histoire de la Baltique au déclin du Moyen-Age (XIV—XV), Acta Poloniae Historica 23, 1971, s. 14. 26) Les foires en Pologne au XVe et XVIes. Der Aussenhandel Ostmitteleuropas, Köln 1971,

- s. 13. 27) Miasta i wieś na prawie niemieckim w późnym średniowieczu Polski, *Przegl. Hist.* 3, 1972, s. 11. 28) Polska czasów Kopernika, *Kwart. Hist.* 4, 1972, s. 4. 29) Kobiety w miastach późnego średniowiecza, w: *Polska w świecie*, Warszawa 1972, s. 10. 30) Polska w gospodarce europejskiej XIV—XV w., w: *Konfrontacje historyczne*, Warszawa 1972, s. 30. 31) *Relations entre la Baltique et la Méditerranée aux XVe et XVIIes.*, Paris 1973, *Mélanges F. Braudel*, s. 10. 32) Samorząd miejski w dobie rozdrobnienia feudalnego w Polsce, w: *Polska w okresie rozdrobnienia feudalnego*, Wrocław 1973, s. 26. 33) Handel dalekosiężny na ziemiach polskich w świetle najstarszych taryf celnych, w: *Społeczeństwo, gospodarka, kultura*, Warszawa 1974, s. 13. 34) Przemiany wsi drożnych w Polsce późnego średniowiecza, *Przegl. Hist.* 4, 1973, s. 21. 35) Ideologia mieszczańska w Polsce w XIII w., w: *Sztuka i ideologia XIII w.*, Wrocław 1974, s. 12. 36) Nowe wartości w kulturze średniowiecznych miast polskich, *Zap. Hist.* 2, 1974, s. 13. 37) *Gorodskoe samoupravlenje v istorii Polšy perieda feodalnej rozdrobennosti*, w: *Polša i Ruś*, Moskwa 1974, s. 23. 38) *Le commerce maritime de Gdańsk dans la 1e moitié du XVIes.* *Studia Historicae Oeconomicae*, 9, 1974, s. 19. 39) Warszawa w handlu średniowiecznym, w: *Warszawa średniowieczna*, z. 2, Warszawa 1975, s. 25. 40) Więzi rodzinne w średniowieczu, *Kw. Hist.* 2, 1975, s. 3. 41) Czynniki integracyjne w kulturze w XIV w., w: *Sztuka i ideologia XIV w.*, Warszawa 1975, s. 10. 42) *Formen der Wirkung des Handelskapitalen Polen und Preussen vom 14. bis zum 16. Jh.* *Hansische Studien III*, Weimar 1975, s. 11. 43) *Piastowskie Mazowsze a Królestwo Polskie w XIV—XVI w.*, w: *Piastowie w dziejach Polski*, Wrocław 1975, s. 20. 44) *Le commerce de draps aux foires de Pologne et des pays limitrophes du XIVe au XVIes.*, w: *Produzione, commercio e consumo dei panni di lana*, Firenze 1976, s. 9. 45) *Changes in the Baltic Zone in the XIII—XVI c.*, *The Journal of European History*, 4, 1975, s. 17. 46) Próba ustalenia wskaźnika gospodarczego rozwoju Polski w czasach Władysława Jagiełły, *Ekonomia*, 16, 1976, s. 12. 47) Przemiany strefy bałtyckiej w XIII—XVI w., *Rocz. Dziejów Społ. i Gosp.* 37, 1976, s. 16. 48) *La conception de l'espace dans la cité médiévale*, *Quaestiones Mediaevalium*, 1, 1977. 49) Rola Gdańska w stosunkach polsko-skandynawskich w średniowieczu, *Komunikaty Instytutu Bałt.* 24/25, 1977. 50) *La famille noble et la famille bourgeoise en Pologne aux XIIIe—XIVes.*, w: *Famille et Parents dans l'Occident Médiéval*, Rome 1977. 51) *Les Biens culturels entre les bourgeois du littoral baltique dans le bas Moyen-Age.* *Studia Maritima I*, 1978. 52) Miasta wobec zjednoczenia Polski w XIII/XIV w., *Ars Historica*, Poznań 1976, s. 11. 53) Mieszczańska dobroczynność prywatna w Polsce późnego średniowiecza, w: *Cultus et cognitio*, Warszawa 1976, s. 6. 54) Europa Jagiellońska — czy jednością gospodarczą?, *Kw. Hist.* 1, 1977, s. 8. 55) W sprawie układu przestrzennego polskich miast przedlokacyjnych, *Zapiski Hist.* t. 43, 1978, z. 1, s. 10. 56) Z zagadnień stosunków społecznych w Polsce XV w., w: *Badania nad historią gospodarczo-społeczną w Polsce*, *Problemy i Metody*, Warszawa—Poznań 1978, s. 8. 57) *Relations Commerciales Polono-Italiennes dans le bas Moyen-Age*, *Studi in memoria di Federigo Melis*, vol. 2, II, Napoli 1978, s. 15. 58) *Prace geograficzno-historyczne Instytutu Historii PAN*, *Kw. Hist.* 3/78, s. 3. 59) Warszawa jako węzeł komunikacyjny w dawnej Polsce, *Kronika Warszawy* 3/35, 1978, s. 8. 60) *Kultura Warszawy średniowiecznej*, w: *Kultura Warszawy*, Warszawa 1979, s. 14. 61) *Społeczeństwo polskie XV w. Kręgi kulturowe i ich wzajemne przenikanie*, w: *Sztuka i ideologia XV w.*, Warszawa 1978, s. 10. 62) *Le „suburbium” en Pologne vers la fin du Moyen-Age. L'importance économique et sociale des faubourgs au XIVe—XVe s.*, *Studia Hist. Oecon.* 13, 1978, s. 10. 63) *Drogi awansu majątkowego w Polsce średniowiecznej*, w: *Pamiętnik XII Zjazdu Powszechnego Hist. Pol.*, t. 2, Katowice 1979. 64) *Soziale und Wirtschaftliche Funktionen der Kleinstädte im Polen des 15. Jhs.*, *Jahrbuch für Geschichte des Feudalismus*, Bd. 2, Berlin 1979, s. 14. 65) *Beziehungen zwischen den polnischen Kleinstädten und ihrem Hinterland im 15. Jh.*, *Hansische Studien IV*, Weimar 1979, s. 9. 66) *Deux formes d'activité commercia-*

le: les Anglaises et les Ecosaises en Pologne et dans les pays limitrophes au XVe — première moitié du XVIe s., *Studia Maritima* II, 1980, s. 13. 67) Liczba i wielkość miast późnego średniowiecza Polski, *Kw. Hist.* 86, 4/79, s. 16. 68) La culture urbaine en Pologne au bas Moyen-Age, w: *La Pologne au XVe Congres International des Sciences Historiques a Bucarest*, Wrocław 1980, s. 26. 69) *War Jagiellonisches Ostmitteleuropa eine Wirtschaftseinheit*, *Acta Poloniae Historica* 41, 1980, s. 13. 70) *Un reflet du Commerce baltique: Les structures sociales a Gdańsk, XVe—XVIIe s. Seamen in society*, Paris 1980, s. 15 (razem z M. Bogucką). 71) *Der Deutsche Orden und die Hanse. Die Geistliche Ritterorden Europa*, Sigmaringen 1980, s. 12. 72) *Przemiany gospodarcze w Polsce w I poł. XV w.*, w: *Długossiana*, Kraków 1980, s. 12. 73) *Engländer und Schotten in Danzig im Spätmittelalter. Zwei Formen der Handelstätigkeit*, w: *Seehandel und Wirtschaftswege Nordeuropas im 17. und 18. Jh.*, *Ostfi den* 1981, s. 11. 74) *Stände und zwischenständische Beziehungen in Polen im 15. Jh.*, *Jahrbuch für Geschichte*, Bd. 23, 1981, s. 20. 75) *Początki banków prywatnych w Polsce*, *Sobótka* 1981, 1, s. 11. 76) „Suburbium” in the Late Middle Ages, *The Economic and Sozial Importance of Suburbs in East-Central Europe*, *Review* V, 2, Fall 1981, N. York. 77) *Dwie formy działalności handlowej: Włosi i Polacy w Krakowie w XV w.*, w: *Gospodarcze przesłanki historii społecznej*, Poznań 1982, s. 6. 78) *Tendencje rozwoju sieci miejskiej w Polsce późnośredniowiecznej*, *Kw. Hist.* 11, 28, 1980, nr 3, s. 8. 79) *L'Europe de l'Est, aire de convergence des civilisations — Intervention aux débats*, w: *Actes du Comité International des sciences historiques, XVe Congrès*, Bucarest 1982. 80) *Polish politics and society under the Jagiellonian monarchy*, w: *A Republic of nobles*, Cambridge 1982, s. 21. 81) *Relacje międzystanowe w Polsce XV w.*, w: *Społeczeństwo Polski średniowiecznej*, t. 2, Warszawa 1982, s. 21. 82) *Polska a Hanza w XIII—XVI w.*, *Zapiski Hist.* 47, 1982, z. 4, s. 12. 83) *Deux formes d'activité commerciale: Les Italiens et les Polonais à Cracovie au XVe s.*, w: *L'Histoire de Nice, Actes du Colloque II*, Nice 1983. 84) *Początki i dorobek średniowiecza w Europie*, *Zeszyty Studium społecznej nauki Kościoła*, 1, Warszawa 1983, s. 12. c) *Prace popularnonaukowe*: 85) *Hanza*, Warszawa, Warszawa 1958, s. 270. 86) *Europa i Polska w epoce Kopernika*, *Ekonomista*, 4, 1973, s. 13. 87) *Zarys historii Polski*, w: *Polska, przyroda, gospodarka, człowiek*, Warszawa 1974, s. 27. 88) *Kazimierz Wielki*, *Kultura*, nr 680, 1976. 89) *Leszek Czarny*, *ibid.*, nr 50, 1977. 90) *Leszek Biały*, *ibid.*, nr 11, 1978. 91) *Konrad I Mazowiecki*, *ibid.*, nr 722, 1977. 92) *Polska monarchia Jagiellonów: kraj, społeczeństwo, polityka*, *Przegl. Humanistyczny* 7, 1979, s. 15. 93) *Kazimierz Wielki. Życiorysy literackie*, Warszawa 1980, s. 25. 94) *Spytko z Melsztyna*, *Kultura* nr 51/52 (914—915) z 21—28 XII 1980. 95) *Bitwa grunwaldzka w świadomości dawnych pokoleń Polaków*, w: *Grunwald w świadomości Polaków*, Warszawa 1981, s. 10. 96) *Karol Córski, badacz historii powszechnej*, *Fakty* nr 22 (881), 1983. 97) *Dwa modele władcy — Władysław Łokietek i Kazimierz Wielki*, *Miesięcznik Literacki* 4, 1983. 98) *Koło fortuny czy postęp historii?*, *Więź*, 5, 1983. d) *Wydawnictwa źródłowe*: 99) *Dwa fragmenty gdańskich rachunków kupieckich*, w: *Prace z dziejów Polski feudalnej*, Księga R. Grodeckiego, Kraków 1960. 100) *Materiały do dziejów żeglugi morskiej w XVII w.*, *Kwart. HKM* 3, 1960. e) *Hasła*: 101) *Encyklopedia gospodarcza Polski — 40 haseł — Drogi, Hanza, jarmarki, Mazowsze*, Warszawa 1981.

SZILING JAN urodził się 15 grudnia 1939 r. w Więcborku w rodzinie chłopskiej. Do szkoły uczęszczał w Więcborku, a w latach 1953—1957 do Collegium Marianum w Pelplinie. Świadectwo dojrzałości uzyskał w 1958 r. w Liceum Ogólnokształcącym w Więcborku. W tymże roku rozpoczął studia historyczne na UMK w Toruniu. Dyplom magisterski uzyskał za pracę pt. „Hitlerowska polityka osadnicza w re-

jencji bydgoskiej" pisaną pod kierunkiem prof. W. Łukaszewicza. Od 1963 r. podjął pracę — najpierw jako stażysta — w Katedrze Historii Polski i Powszechnej XIX/XX w. na UMK w Toruniu. W styczniu 1971 r. uzyskał stopień doktora nauk humanistycznych na podstawie rozprawy pt.: „Polityka okupanta hitlerowskiego wobec Kościoła katolickiego na ziemiach polskich wcielonych do Rzeszy w latach 1939—1945”. W 1971 r. powołany został na stanowisko adiunkta. W 1979 r. przeszedł do nowo utworzonego Zakładu Historii PRL w Instytucie Historii i Archiwistyki UMK.

Spis prac: a) Prace monograficzne: 1) Polityka okupanta hitlerowskiego wobec Kościoła katolickiego 1939—1945, Poznań 1970, ss. 307. 2) Okupacja hitlerowska na Pomorzu Gdańskim w latach 1939—1945, Gdańsk 1979, ss. 343 (współautor W. Jastrzębski). b) Skrypty — wydawnictwa źródłowe: 3) Historia polskiego rewolucyjnego ruchu robotniczego. Część I: 1878—1944, Bydgoszcz 1974, ss. 486 (wspólnie z J. Kuttą). 4) Historia PRL 1944—1950, Toruń 1978, ss. 311 (wspólnie z R. Kozłowskim). 5) Wybrane teksty źródłowe do historii powszechnej po 1945 roku, Toruń 1978, ss. 219 (wspólnie z R. Kozłowskim). 6) Historia PRL 1950—1954, Toruń 1979, ss. 211 (wspólnie z R. Kozłowskim). 7) Historia PRL 1955—1959, Toruń 1982, ss. 227 (wspólnie z R. Kozłowskim). c) Rozprawy i artykuły: 8) Hitlerowska polityka osadnicza w regencji bydgoskiej w latach 1939—1945, w: Prace Komisji Historii, t. II, Bydgoszcz 1964, s. 127—156. 9) Wysiedlanie ludności polskiej z Pomorza w okresie okupacji hitlerowskiej, Zeszyty Naukowe UMK, Historia I, Toruń 1965, s. 5—24. 10) Okupacja hitlerowska w Kruszwicy w latach 1939—1945, w: Dzieje Kruszwicy, Toruń 1965, s. 81—85. 11) Z działalności organizacji studenckich na UMK w Toruniu w latach 1945—1948, w: Materiały ogólnopolskiego seminarium poświęconego historii ruchu młodzieżowego w woj. pomorskim (bydgoskim) w latach 1945—1948, Toruń 1963, s. 43—53 (z W. Jastrzębskim). 12) Dzieje Chełmna i powiatu w okresie okupacji hitlerowskiej (1939—1945), w: Dzieje Chełmna i jego regionu, Toruń 1968, s. 313—339. 13) Z dziejów ruchu robotniczego na Pomorzu i Kujawach w latach 1939—1945, w: Pod czerwonym sztandarem, Bydgoszcz 1968, s. 187—198. 14) Eksterminacja polskiego duchowieństwa katolickiego w Bydgoszczy i powiecie bydgoskim w latach 1939—1945, w: Prace Komisji Historii, t. 9, Bydgoszcz 1969, s. 143—151. 15) Niektóre problemy okupacji hitlerowskiej w Grudziądzu (1939—1945), Rocznik Grudziądzki, Grudziądz 1970, t. V—VI, s. 447—460. 16) Watykan wobec polityki kościelnej władz hitlerowskich na ziemiach polskich wcielonych do Rzeszy (1939—1945), Euhemer, nr 3/1971, s. 105—117. 17) Stan badań nad dziejami najnowszymi Torunia (1920—1945), Rocznik Toruński, nr 6/1971, s. 169—185 (współautor M. Wojciechowski). 18) Struktura organizacyjna NSDAP w tzw. Okręgu Rzeszy Gdańsk—Prusy Zachodnie w latach 1939—1945, Zeszyty Naukowe UMK. Historia VII, Toruń 1972, s. 75—94. 19) Straty w dziedzinie kultury polskiej poniesione na obszarze woj. bydgoskiego w okresie II wojny światowej, Rocznik Kulturalny Kujaw i Pomorza, Bydgoszcz 1972, t. VII, s. 83—95. 20) Historia najnowsza — osiągnięcia i niedomagania, Dzieje Najnowsze, nr 2/1973, s. 115—118 (współautor M. Wojciechowski). 21) Hierarchia Kościoła rzymskokatolickiego na ziemiach polskich wcielonych do Rzeszy w latach 1939—1945, AUNC, Historia IX, Toruń 1973, s. 179—189. 22) Hitlerowska polityka wobec wyznań religijnych na ziemiach polskich, w: Materiały konferencji poświęconej XXX-leciu działalności GKBZHwP, Warszawa 1975, ss. 19. 23) Die Politik des Hitlerokkupanten gegenüber den Konfessionen in Polen, w: Das katholische Leben in Polen, Warszawa 1975. 24) Ludność żydowska Torunia w pierwszych tygodniach okupacji hitlerowskiej, Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycz-

nego, nr 3/1976, s. 19—25. 25) Hitlerowska administracja cywilna w Toruniu w okresie zarządu wojskowego, AUNC, Historia XI, Toruń 1977, s. 177—184. 26) Przyczynki do położenia ludności polskiej Torunia w latach okupacji hitlerowskiej, Rocznik Toruński, nr 12/1978, s. 85—94. 27) Stan badań nad dziejami najnowszymi Grudziądza (1920—1945), w: Prace Komisji Historii, Bydgoszcz 1978, t. XIII, s. 123—144 (współautor M. Wojciechowski). 28) Instytut Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu w latach 1945—1975, AUNC, Historia XII, Toruń 1978, s. 7—35. 29) Hitlerowskie władze okupacyjne wobec wyznań chrześcijańskich w Generalnym Gubernatorstwie (1939—1945), w: Rozprawy z dziejów XIX i XX w., Toruń 1978, s. 167—176. 30) Lata okupacji hitlerowskiej (1939—1945), w: Dzieje Świecia nad Wisłą, Warszawa—Poznań—Toruń 1980, t. 2, s. 57—71. 31) Hitlerowska polityka wobec wyznań religijnych na ziemiach polskich (z uwzględnieniem problemu eksterminacji), w: Zbrodnie i sprawcy, Warszawa 1980, s. 201—221. 32) Polski ruch rewolucyjny na Pomorzu Gdańskim i Kujawach w okresie okupacji hitlerowskiej (1939—1945), w: PPR i PZPR w województwie bydgoskim w latach 1942—1975, Toruń 1982, s. 6—14. 33) W latach okupacji hitlerowskiej (1939—1945), w: Dzieje Inowrocławia, Warszawa—Poznań—Toruń 1982, t. 2, s. 95—158. 34) Przyczynki do pierwszych dni okupacji hitlerowskiej na Pomorzu Gdańskim w 1939 r., w: Biuletyn Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce, Warszawa 1982, t. XXXI, s. 295—307. 35) Ludność żydowska w rejencji bydgoskiej i kwidzyńskiej (eksterminacja i wysiedlenia), w: Materiały międzynarodowej sesji naukowej, Warszawa 1983, ss. 13. 36) Życie religijne w tak zwanym Okręgu Rzeszy Gdańsk—Prusy Zachodnie i Rejencji Katowickiej, w: Życie religijne w Polsce pod okupacją hitlerowską 1939—1945, Warszawa 1983, s. 76—85.

Ponadto kilkadziesiąt recenzji, omówień i artykułów w prasie tygodniowej.

Wydział II

GROCHOWSKI MACIEJ urodził się 14 lipca 1948 r. w Warszawie w rodzinie pracowników naukowych. Po ukończeniu VI Liceum Ogólnokształcącego im. T. Reytana w Warszawie studiował w latach 1966—1971 filologię polską na Uniwersytecie Warszawskim, dyplom magisterski uzyskał 22 V 1971 r. na podstawie pracy „Analiza semantyczna jednomiejscowych czasowników ruchu współczesnego języka polskiego”, wykonanej pod kierunkiem prof. dr H. Kurkowskiej. Stopień doktora nauk humanistycznych nadała mu Rada Naukowa Instytutu Badań Literackich PAN 29 III 1974 r. na podstawie rozprawy „Środek czynności (narzędzie, substancja, materiał) w strukturze zdania”; promotorem była prof. dr hab. Z. Topolińska. Stopień doktora habilitowanego nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa ogólnego uzyskał na mocy uchwały Rady Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu 19 II 1980 r. na podstawie rozprawy „Pojęcie celu. Studia semantyczne”. Był zatrudniony w Zakładzie Języka Polskiego Instytutu Badań Literackich PAN, a po reorganizacji IBL-u w Zakładzie Współczesnego Języka Polskiego Instytutu Języka Polskiego PAN: od 1 VIII 1970 r. — w ramach prac zleconych, od 2 XI 1971 r. — na stanowisku asystenta, od 1 XII 1973 r. — star-

szego asystenta, od 1 VIII 1974 r. — adiunkta, a od 1 III 1981 r. zajmuje stanowisko docenta. Prowadzi zajęcia dydaktyczne na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika od 1 X 1975 r., a od 1 X 1978 r. jest zatrudniony w Instytucie Filologii Polskiej UMK w wymiarze 1/2 etatu: początkowo na stanowisku adiunkta, a od 1 III 1981 na stanowisku docenta. Od 1 X 1978 r. jest kierownikiem Zakładu Językoznawstwa Ogólnego IFP UMK, a od 1 VII 1983 r. jest także kierownikiem Podyplomowego Studium Filologii Polskiej UMK. Zajmuje się badaniami w zakresie teorii i metodologii semantyki, semantyki leksykalnej, filozofii języka, składni współczesnego języka polskiego, nauki o tekście i leksykologii. Uczestniczył w wielu międzynarodowych konferencjach teoretyczno-językoznawczych i slawistycznych organizowanych w kraju i za granicą, wygłaszając referaty m.in. w Czechosłowacji, NRD, Jugosławii i Szwecji. Jest członkiem Rady Naukowej Instytutu Języka Polskiego PAN, Polskiego Towarzystwa Językoznawczego, Polskiego Towarzystwa Semiotycznego, Towarzystwa Naukowego w Toruniu, Komitetu Głównego Olimpiady Literatury i Języka Polskiego.

Spis prac: a) Prace monograficzne: 1) Środek czynności w strukturze zdania (narzędzie, substancja, materiał), Wrocław 1975, ss. 107. 2) Pojęcie celu. Studia semantyczne, Wrocław 1980, ss. 128. b) Podręczniki: 3) Zarys leksykologii i leksykografii. Zagadnienia synchroniczne, Toruń 1982, ss. 147. 4) Składnia wyrażenń polipredykatywnych (Zarys problematyki), w: Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia, Warszawa 1984, s. 213—299. c) Rozprawy i artykuły: 5) Znaczenia polskiego czasownika: aktualne, potencjalne, habitualne, uniwersalne — w świetle kategoryjnego znaczenia form czasu teraźniejszego, Studia semiotyczne, t. 3: 1972, s. 161—168. 6) Eksplicacje znaczeń czasowników ruchu, w: Semiotyka i struktura tekstu, red. M. R. Mayenowa, Wrocław 1973, s. 189—199. 7) Propozycja interpretacji semantycznej zdań zawierających narzędzie jako składnik treściowy, Biuletyn PTJ, t. 31: 1973, s. 107—122. 8) Semantyczne pojęcie narzędzia — próba interpretacji, Język Polski, 1973, z. 1, s. 16—22. 9) Tekstowa realizacja semantycznego pojęcia narzędzia, Język Polski, 1973, z. 5, s. 324—330. 10) Formalne a semantyczne składniki tekstu (w świetle analizy polskiej frazy nominalnej), w: Referati sa zasedanija Miedunarodne Komisije za Izuczawanje Gramaticzke Strukture Słowienskich Jezika, red. M. Stevanović, Beograd 1974, s. 109—113. 11) Klasyfikacja semantyczna jednorodnych czasowników ruchu współczesnego języka polskiego, Prace Filologiczne t. 24: 1974, s. 99—116. 12) Narzędzie jako obligatoryjny lub fakultatywny składnik struktury semantycznej czasownika, Język Polski, 1974, z. 1, s. 31—35. 13) Nazwy części ciała jako argumenty predykatu, Studia semiotyczne, t. 5: 1974, s. 159—171. 14) Rola semantyczna a predykat jako sposoby charakterystyki subiectum, w: O predykcji, red. A. Orzechowska, R. Laskowski, Wrocław 1974, s. 25—38. 15) Treść i zakres pojęcia „środek czynności" (Z badań składniowo-semantycznych współczesnego języka polskiego), Studia z filologii polskiej i słowiańskiej, t. 14: 1974, s. 43—55. 16) Grundlagen der Klassifikation semantischer Verknüpfungen zwischen prädikativen Ausdrücken (Abriss der Problematik), Zeitschrift für Slawistik, t. 20: 1975, s. 673—681. 17) Zależności semantyczne między czasownikiem i wyrażeniem lokatywnym, Polonica, t. I: 1975, s. 113—131. 18) Znaczenia czasownika „ciąć" i innych czasowników bliskich semantycznie, w: Słownik i semantyka. Definicje semantyczne, red. E. Janus, Wrocław 1975, s. 111—120. 19) Elipsa, kondensacja a interpretacja semantyczna, Sborník Prací Filozofické Fakulty Brněnské Uni-

verzity, t. A 24: 1976, s. 67—71. 20) Model opisu struktur polipredykatywnych (uwagi wstępne), w: Podstawy opisu gramatycznego języka polskiego (Konferencja naukowa, Jaszowiec, 2—4 IV 1975 r.), Kraków 1976, s. 35—43, 54—55. 21) O pojęciu elipsy, Pamiętnik Literacki t. 67/1: 1976, s. 121—136. 22) O strukturze semantycznej przyzwolenia, w: Semantyka tekstu i języka, red. M. R. Mayenowa, Wrocław 1976, s. 225—237. 23) O wpływie elipsy argumentu na znaczenie form czasu teraźniejszego, *Studia z filologii polskiej i słowiańskiej*, t. 15: 1976, s. 43—48. 24) O zakresie i hierarchii problematyki semantyczno-syntaktycznej w przyszłym podręczniku gramatyki języka polskiego (refleksje i propozycje), *Prace Filologiczne*, t. 26: 1976, s. 89—102. 25) Przyimek jako wykładnik relacji semantycznych między wyrażeniami predykatywnymi, *Polonica*, t. 2: 1976, s. 73—91. 26) Negacja w strukturze treści wyrażen przyimkowych, *Studia z filologii polskiej i słowiańskiej*, t. 16: 1977, s. 53—59. 27) O pojęciu celu (rozważania semantyczne), *Studia gramatyczne*, t. I: 1977, s. 45—73. 28) O właściwościach syntaktycznych polskich spójników, *Polonica*, t. 3: 1977, s. 17—25. 29) Pozycja linearna polskich spójników dwusegmentowych, *Slavica Slovaca*, t. 12/3: 1977, s. 261—264. 30) W poszukiwaniu semantycznego pojęcia celu (streszczenie), *Sprawozdania Towarzystwa Naukowego w Toruniu*, t. 29: 1977, s. 62—63. 31) Charakterystyka semantyczna wyrażen wolitywnych, *Polonica*, t. 4: 1978, s. 83—116. 32) Czy zjawisko elipsy istnieje?, w: *Tekst. Język. Poetyka*, red. M. R. Mayenowa, Wrocław 1978, s. 73—85. 33) Predykaty wyższego rzędu komunikujące cel, *Z polskich studiów slawistycznych*, seria V: 1978, s. 369—374. 34) Relacja semantyczna: akcja — wola, *Przegląd Humanistyczny*, 1978, z. 6, s. 77—87. 35) Wprowadzenie do opisu wyliczenia jako zasady budowy tekstu, *Pamiętnik Literacki*, t. 69/3: 1978, s. 131—147. 36) Przewidywanie (propozycja eksplikacji semantycznej), *Meddelanden från institutionen för slaviska och baltiska språk*, t. 18: 1979, Stockholm, s. 27—37. 37) O tzw. kondensacji (na przykładzie konstrukcji wyrażających cel), w: *Referati od X zasjedanie na meĝunarodnata Komisija za izučuvanje na gramatičkata struktura na slovenskite literaturni jazici*, Skopje 1979, s. 159—164. 38) Semantyczna interpretacja przeznaczenia, *Polonica*, t. 5: 1979, s. 161—170. 39) Struktura semantyczna decyzji — próba interpretacji, *Otázky slovanské syntaxe*, t. 4/1: 1979, Brno, s. 47—51. 40) Założenia opisu polskich partykuł (uwagi wstępne), *Slavica Lundensia*, t. 7: 1979, s. 93—100. 41) O polskich zdaniach złożonych *p. żeby q* — z semantycznego punktu widzenia, *Studia gramatyczne*, t. 3: 1980, s. 19—31. 42) O wyróżnianiu jednostek opisu semantyki leksykalnej, *Sborník Prací Filozofické Fakulty Brněnské Univerzity*, t. A 29: 1981, s. 31—37. 43) Problem rozróżniania znaczeń czasowników polisemicznych, *Studia z filologii rosyjskiej i słowiańskiej*, t. 10: 1981, s. 33—39. 44) O spójnikach nieciągłych (obserwacje faktów a argumentowanie hipotez), *Język Polski*, 1982, z. 4—5, s. 308—312. 45) O strukturze semantycznej zdań z partykułą „choć”, *Polonica*, t. 8: 1982, s. 73—83. 46) Partykuły implikujące negację, *Acta Universitatis Nicolai Copernici, Filologia Polska*, t. 20: 1982, s. 15—29. 47) Semantyka a językoznawstwo i inne dziedziny humanistyki, *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*, t. 39: 1982, s. 45—52. 48) Słownik języka naturalnego a sztuczny metajęzyk w opisie generatywnym, *Studia semiotyczne*, t. 12: 1982, s. 71—78. 49) Zarys analizy semantycznej grupy jednostek wyrażających negatywne etycznie relacje osobowe (kpina, zniewaga, upokorzenie), *Polonica*, t. 8: 1982, s. 57—72. 50) Metatekstowa interpretacja parentezy, w: *Tekst i zdanie*, red. T. Dobrzyńska, E. Janus, Wrocław 1983, s. 247—258. 51) O partykułach restryktywnych (rozważania semantyczne), *Acta Universitatis Nicolai Copernici, Filologia Polska*, t. 23: 1983, s. 27—52. 52) Wpływ partykuły „nawet” na strukturę tematyczno-rematyczną zdania, *Z polskich studiów slawistycznych*, seria 6, Warszawa 1983, s. 121—130. 53) Próba kwalifikacji syntaktycznej i analizy semantycznej wyrazu „przecież”, *Acta Universitatis Nicolai Copernici, Filologia Polska*, t. 25: 1984, s. 3—18. d) *Sprawozdania naukowe*: 54) V Ogólnopolski Zjazd Studenckich Kół Językoznawczych (Gdańsk, 6—8 V 1971), *Porad-*

nik Językowy, 1972, z. 3, s. 176—178. 55) Konferencja „System morfologiczny i syntaktyczny współczesnego języka polskiego” (Zawoja, 16—18 XII 1971), Język Polski, 1972, z. 4, s. 307—310 (wspólnie z K. Kowalikówną i A. Orzechowską). 56) Referacyjny kod problemowy do bibliografii składni polskiej: Słownik polskich terminów składniowych (Komunikat o badaniach Zespołu Syntaktycznego Pracowni Budowy Gramatycznej Współczesnego Języka Polskiego IBL PAN), w: Konferencja naukowa: System morfologiczny i syntaktyczny współczesnego języka polskiego (Zawoja, 16—18 XII 1971), Kraków 1972, s. 167—171. 57) Konferencja o kategorii liczby (ilości) miary, Język Polski, 1973, z. 1, s. 77—79. 58) Konferencja naukowa Międzynarodowej Komisji Budowy Gramatycznej Języków Słowiańskich, Język Polski, 1973, z. 5, s. 385—386. 59) Problematyka składniowa i semantyczna na VIII Międzynarodowym Kongresie Sławistów w Zagrzebiu, Biuletyn Sławistyczny, t. 4: 1979, s. 35—38. e) Inne prace: 60) Materiały do bibliografii słotwórstwa języków słowiańskich (1966—1971), z. 4, red. J. Puzyrnia, Warszawa 1973, ss. 122 (wspólnie z A. Budzyńską). 61) Życie to być ludziom potrzebnym (Wspomnienie o Matce — Profesor Irene Rejment-Grochowskiej, Człowieku i Przyjacielu), Przegląd Humanistyczny, 1980, z. 3, s. 135—137.

JAKOWSKA KRYSZYNA urodziła się 24 czerwca 1938 r. w Wilnie. Od 1945 r. mieszkała w Toruniu, gdzie w r. 1956 ukończyła szkołę średnią — I Liceum Ogólnokształcące im M. Kopernika. Studia na filologii polskiej UMK ukończyła w r. 1961 na podstawie pracy magisterskiej „Struktura artystyczna Pałuby K. Irzykowskiego”, pisanej pod kierunkiem prof. dra Artura Hutnikiewicza. Podstawą doktoratu (1969) stała się praca „Sól ziemi Józefa Wittlina. Z dziejów ekspresjonizmu w Polsce”, a habilitacji (1982) rozprawa „Powrót autora. Renesans narracji auktorialnej w polskiej powieści międzywojennej”. Od r. 1961 jest zatrudniona w Instytucie Filologii Polskiej UMK.

Spis prac: a) Prace monograficzne: 1) Z dziejów ekspresjonizmu w Polsce. Wokół *Soli ziemi*, Wrocław 1977. 2) Powrót autora. Renesans narracji auktorialnej w polskiej powieści międzywojennej, Wrocław 1983. b) Artykuły i rozprawy: 3) Struktura artystyczna Pałuby Irzykowskiego, Zesz. Nauk. UMK 1961. 4) Pałuba-Gombrowicz-Sartre, Twórczość 1962, nr 11. 5) Z zagadnień techniki ekspresjonizmu. Wizja i narrator, Zesz. Nauk. UMK, Toruń 1967. 6) W sprawie psychopaty, Ruch Lit. 1969, z. 2. 7) Język i narracja w *Soli ziemi* Wittlina, w: O prozie polskiej XX wieku, Wrocław 1971, 8) *Sól ziemi* a ekspresjonistyczna literatura o wojnie, Pam. Lit. 1972, z. 2. 9) Pierwiastki baśniowe w międzywojennej powieści rodzinnej, Pam. Lit. 1975, z. 1. 10) Ewolucja narracji w międzywojennych powieściach Zofii Nałkowskiej, Zesz. Nauk. UMK, Toruń 1975. 11) Juliusz Kaden-Bandrowski wobec narracji młodopolskiej, Pam. Lit. 1978, z. 3. 12) Autor kreowany w polskiej powieści międzywojennej, w: Autor — podmiot literacki — bohater. Studia pod red. A. Martuszelewskiej i J. Sławińskiego, Warszawa 1983. 13) Oblicza realizmu w powieści polskiej lat trzydziestych XX wieku (w druku — w tomie zbiorowym Współczesne techniki powieściowe, Wyd. Lub.). 14) Piotr Choynowski (hasło oddane do Obrazu literatury polskiej). 15) Ferdynand Goetel (tamże). 16) Literatura i wojny światowe (hasło do Słownika Literatury Polskiej XX wieku). c) Recenzje: 17) Kadena życie i twórczość, Teksty 1973, nr 2. 18) Powieść międzywojenna w nowej perspektywie, Pam. Lit. (w druku). d) Inne: kilkadziesiąt recenzji beletrystyki współczesnej w Twórczości, Pomorzu, Kulturze i Więzi w latach 1962—1967.

KRYSZAK JANUSZ urodził się 22 listopada 1945 r. w Bydgoszczy. Po uzyskaniu świadectwa dojrzałości w Liceum Ogólnokształcącym im. M. Kopernika w Bydgoszczy w roku 1963 podjął studia na Wydziale Humanistycznym UMK w Toruniu w zakresie filologii polskiej. Stopień magistra ze specjalizacją historycznoliteracką otrzymał w roku 1968 na podstawie pracy „Liryka Józefa Czechowicza”. Od 1 X 1968 r. zatrudniony w charakterze stażysty w Zakładzie Literatury Polskiej XX wieku, a następnie jako asystent i starszy asystent w Zakładzie Historii Literatury Instytutu Filologii Polskiej UMK. W czerwcu 1976 r. uzyskał doktorat na podstawie rozprawy „Katastrofizm ocalający. Z problematyki poezji tzw. drugiej awangardy”. Od roku 1969 jest członkiem zwyczajnym Towarzystwa Naukowego w Toruniu, a w latach 1976—1983 także członkiem Związku Literatów Polskich. Habilitował się w marcu 1983 r., przedstawiając rozprawę „Poezja ziemi. Międzywojenna twórczość poetycka Mariana Czuchnowskiego”. W maju 1984 r. wybrany został na prodziekana Wydziału Humanistycznego UMK.

Spis prac: a) Prace monograficzne: 1) Katastrofizm ocalający. Z problematyki poezji tzw. drugiej awangardy, Warszawa—Poznań—Toruń 1978, ss. 146 (wyd. II rozszerzone 1984, ss. 211). 2) Urojona perspektywa. Szkice literackie, Łódź 1981, ss. 209. 3) Poezja ziemi. Międzywojenna twórczość poetycka Mariana Czuchnowskiego, Warszawa 1984 (w druku). b) Rozprawy i artykuły: 4) Literatura 1969, Rocznik Kulturalny Kujaw i Pomorza, t. VI, Bydgoszcz, 1972, s. 137—142. 5) Wobec Awangardy. Zeszyty Naukowe UMK, Nauki Humanistyczno-Społeczne, z. 48, Fil. Pol. IX, s. 107—122. 6) Kres poetyckich doświadczeń Tadeusza Peipera. Wokół „Kroniki dnia”. Ruch Literacki 1972, z. 4, s. 201—211. 7) Toruńskie czasopisma studenckie 1945—1970, w: Czasopisma studenckie w Polsce 1945—1970, Warszawa 1975, s. 123—132. 8) Bydgosko-toruńskie czasopisma studenckie 1971—1975, w: Czasopisma studenckie w Polsce 1971—1976, Warszawa 1977, s. 27—31. 9) Tadeusz Peiper — poeta „urojonej perspektywy”, w: Poeci dwudziestolecia międzywojennego, Warszawa 1982, t. 2, s. 57—93. 10) Urzeczeni biologią i historią. Rzecz o Marianie Czuchnowskim i Józefie Łobodowskim, w: Polska Literatura Emigracyjna, Lublin 1983, s. 87—98. 11) Poeci grupy Wiatraki, Fakty i Myśli, 12: 1969. 12) O poezji Józefa Czechowicza, Litery, 9: 1969. 13) Ostatni tom Czechowicza, Fakty i Myśli, 19: 1969. 14) Słownik pisarzy ziemi bydgoskiej: Edmund Puzdrowski, Pomorze, 2: 1971. 15) Próbować wciąż być. O poezji M. Czuchnowskiego. Twórczość, 5: 1972. 16) Wierzyński, Fakty i Myśli, 20: 1972. 17) „Przemawia do gromad ludzkich...”, Nowy Wyraz, 6: 1972. 18) Yeży Yankowski — tragiczny zwiastun futuryzmu. Twórczość, 5: 1973. 19) Powtórna śmierć krajobrazu. O nowych wierszach Jalu Kurka, Poezja, 12: 1973. 20) Pod szarym pomnikiem nudy. Debiuty poetyckie 1973, Nowy Medyk, 8: 1974. 21) „Ból mój, mój demon”. O wierszach Aleksandra Wata, Poezja, 7/8: 1974. 22) Legenda, autorytet i triumf awangardy, Poezja, 9: 1974. 23) Poezja Krzysztofa Nowickiego, Fakty, 49: 1976. 24) Świat pisarza, Kujawy, 15: 1977. 25) O młodej literaturze, Kujawy, 19: 1977. 26) Polski Rimbaud, Życie Literackie, 6: 1978. 27) Miejsce Peipera, w: Toruń Literacki. Almanach, Poznań 1978, s. 202—211. 28) Powrót do źródeł, Nowe Książki, 3: 1980. 29) „Mogę jedno: wskazywać na czas”, Życie Literackie, 9: 1980. 30) Tytus Czyżewski — poeta zapomniany, Nowe Książki, 5: 1980. 31) Ciemne wiersze Lechonia, Nowe Książki, 6: 1980. 32) Naga jako oko świadomość, Fakty, 44: 1980. 33) Poeta grozy i szczęścia. Rzecz o Józefie Łobodowskim, Kie-

runki, 51: 1980. 34) Poszukiwanie rzeczywistości. O Czesławie Miłoszu, Polish Review — Przegląd Polski (Nowy Jork), 27: 1981. 35) Dokumenty mowy pośród milczenia. O poezji emigracyjnej, Fakty, 49: 1981. 36) Tradycja i nowatorstwo w poezji emigracyjnej, Życie Literackie, 50: 1981. c) Prace edytorskie: 37) Tytus Czyżewski: Harfiarz uliczny. Wybór wierszy. „Generacje”, seria III, t. 1, Warszawa 1973. 38) Marian Czuchnowski: Reporter róż. Wybór wierszy. „Generacje”, seria IV, t. 1, Warszawa 1974. 39) Marian Czuchnowski: Cynk. Pieniądz, Warszawa 1976 (wstęp i oprac.). 40) Marian Czuchnowski: Poezje wybrane, Kraków 1978 (wybór, oprac. i posłowie). 41) Marian Czuchnowski: Trudny życiorys. Powódź i śmierć, Warszawa 1980 (wstęp i oprac.). 42) Czesław Miłosz: Moja wierna mowa. Wybór wierszy. Toruń 1981 (wybór i wstęp). 43) Listy Józefa Czechowicza do Mariana Czuchnowskiego. Do druku podał i komentarzem opatrzył..., Poezja, 1: 1981. 44) Listy Tadeusza Peipera do Mariana Czuchnowskiego. Do druku podał i komentarzem opatrzył..., Tematy. III Toruński Almanach Literacki, Łódź 1982.

Wykaz niniejszy nie uwzględnia prac przedrukowanych bez zmian w tomie „Urojona perspektywa” oraz bieżących recenzji teatralnych i literackich.

Wydział III

BIELSKI ANDRZEJ urodził się 12 stycznia 1943 r. w Równem na Wołyniu. Studia fizyczne na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika ukończył w roku 1960. W roku 1968 uzyskał stopień doktora nauk fizycznych, a w roku 1979 stopień doktora habilitowanego. Od roku 1980 jest zatrudniony w Instytucie Fizyki UMK na stanowisku docenta.

Spis prac: a) Rozprawy i artykuły: 1) Breakdown probability in xenon flash lamps, Acta Phys. Polon. 1964, 26, 1237 (współautor J. Strzelewicz). 2) Semi-empirical formula for the cross-section for excitation of atoms by electronic collisions. Optically allowed transitions, ibid. 1965, 28, 555 (wspólnie z T. Łoś-Kozłowski). 3) The influence of the trigger electrode on the breakdown voltage in linear flashtube, ibid. 1966, 29, 571 (współautor T. Król). 4) Temperature dependence of spectral lines intensity emitted by thermal plasma, ibid. 1966, 30, 375. 5) On the determination of the radial intensity distribution of radiation in the cylindrical plasma, ibid. 1968, 33, 701 (współautorzy W. Kaczmarek, J. Kubrycht, J. Wolnikowski). 6) O metodzie kompensacyjnej wyznaczania rozkładu potencjału w polach elektrycznych. Prace Przemysłowego Instytutu Elektroniki 1969, 10, 117 (współautorzy J. Wolnikowski i W. Kaczmarek). 7) On the influence of the trigger electrode on the breakdown voltage in a linear flashtube, Acta Phys. Polon. 1971, A40, 101 (wspólnie z J. Wolnikowskim). 8) The spectrophotometer with a Fabry-Perot etalon, ibid. 1972, A42, 295 (współautorzy S. A. Kandela, J. Wolnikowski i Z. Turło). 9) The WKB approximation in the moment analysis of atomic line shape, ibid. 1974, A45, 761 (wspólnie z J. Szudym i J. Wolnikowskim). 10) A semiempirical estimate of Stark shifts in CuI, J. Quant. Spectrosc. Radiat. Transfer 1974, 14, 965 (wspólnie z J. Szudym). 11) A critical survey of atomic transition probabilities for CuI, ibid. 1975, 15, 463. 12) Van der Waals forces between copper and noble-gas atoms, Z. Naturforsch. 1975, 30a 1203 (wspólnie z J. Szudym). 13) A numerical method for separation of overlapping components of a spectral line, Opt. Communications 1977, 23, 362 (wspólnie z J. Karwowskim i J. Wolnikowskim). 14) Selfbroadening of the $2p^53p-2p^54d$ spectral line of neon, Acta Phys. Polon. 1978, A54, 601 (wspólnie z J. Wolnikowskim). 15) Broadening of the $2p^53p-2p^54d$ neon spectral line by helium, ibid. 1978,

A54, 611 (wspólnie z E. Lisickim, M. Nesterowem i J. Wolnikowskim). 16) On the numerical analysis of the Fabry-Perot interferograms, *Opt. Appl.* 1979, 9, 201 (wspólnie z W. Dokurno, J. Wasilewskim i J. Wolnikowskim). 17) Broadening effects of the 632.8 nm NeI line, *Z. Naturforsch.* 1979, 34a, 519 (wspólnie z H. Darowickim i J. Szudym). 18) Pressure broadening of the $2p^53p-2p^55s$ neon spectral lines, *Physica* 1979, C97, 249 (współautorzy S. Bierza, K. Bystra i W. Dokurno). 19) Low pressure broadening and shift of the 540.0 nm neon spectral line, *ibid.* 1980, C101, 113 (wspólnie z W. Dokurno, J. Szudym i J. Wolnikowskim). 20) Hartree-Fock calculations of the interaction potential parameters for noble-gas atoms, *Z. Naturforsch.* 1980, 35a, 1112 (wspólnie z J. Wasilewskim). 21) Collision Broadening and shift at the 535.0 nm Tl line accompanying the photodissociation of thalium iodide perturbed by noble gases. Part I: Effects due to Kr and Xe, *ibid.*, 35a, 1249 (wspólnie z E. Lisickim i J. Szudym). 22) Low pressure shift at the $2p^53p-2p^54d$ spectral line of neon perturbed by neon and helium, *Acta Phys. Pol.* 1981, A59, 107 (wspólnie z R. Bobkowskim, W. Dokurno i J. Szudym). 23) On the role of the instrumental function of an entrance monochromator in the interferometric line profile analysis, *Opt. Appl.* 1981, 11, 87 (wspólnie z W. Dokurno). 24) A Digital Fabry-Perot spectrometer for use in studies of pressure broadening and shift of spectral lines, *ibid.* 1981, 11, 151 (wspólnie z W. Dokurno, E. Lisickim i Z. Turło). 25) Collision Broadening and shift of the 535.0 nm Tl line accompanying the photodissociation of thalium iodide perturbed by noble gases. Part II: Effects due to He, Ne and Ar, *Z. Naturforsch.* 1981, 36a, 807 (wspólnie z E. Lisickim i J. Szudym). 26) Low Pressure broadening and shift of the $2p^53p-2p^56s$ neon spectral lines, *Z. Physik.* 1981, 302, 1 (wspólnie z K. Bryll, W. Dokurno i E. Lisickim). 27) Broadening and Shift of the 535.0 nm Thallium line by Nitrogen, *Z. Naturforsch.* 1982, 37a, 93 (wspólnie z E. Lisickim i J. Szudym). 28) Pressure Effects of CO_2 on the 535 nm Tl line accompanying the photodissociation of TlI, *Acta Phys. Pol.* 1982, A61, 421 (wspólnie z E. Lisickim, R. Dygdałą i J. Szudym). 29) Influence of O_2 on the 535.0 nm Thallium line, *Z. Naturforsch.* 1982, 37a, 1094 (wspólnie z E. Lisickim i J. Szudym). 30) Low pressure shift of the $2p^53p-2p^55s$ spectral lines at neon perturbed by neon and argon, *Physica* 1983, 115C, 261 (wspólnie z R. Bobkowskim, R. Dygdałą i J. Wawrzyńskim). 31) Low pressure broadening and shift at the 632.8 nm neon spectral line, *Acta Phys. Pol.* 1983, A63, 411 (wspólnie z R. Bobkowskim, R. Dygdałą i J. Wawrzyńskim). 32) Przegląd Problematyki drugiej książki „Optyki” Witelona, *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* 1983, 28, 297 (wspólnie z R. Dygdałą i W. Wróblewskim).

FALKOWSKI JAN urodził się 27 kwietnia 1938 r. we wsi Targowisko koło Lubawy, z ojca Jana i matki Salomei z Kotewiczów, w rodzinie chłopskiej. W czasie okupacji hitlerowskiej przebywał w obozach dla dzieci w Toruniu i Potulicach. Po uzyskaniu świadectwa dojrzałości w 1956 r. w Liceum Ogólnokształcącym w Lubawie przez jeden rok pracował na rodzinnym gospodarstwie rolnym. W latach 1957—1962 studiował geografię na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi Uniwersytetu M. Kopernika w Toruniu, uzyskując stopień magistra geografii. Od 1962 do 1969 r. pracował w Wojewódzkiej Pracowni Planów Regionalnych przy Urzędzie Wojewódzkim w Bydgoszczy, początkowo na stanowisku asystenta, a następnie projektanta. W latach 1965—1969 prowadził równocześnie zajęcia dydaktyczne w szkolnictwie dla dorosłych. W 1967 r. ukończył dwuletnie podyplomowe Studium Planowania Regionalnego w Szkole Głównej Planowania i Statystyki w Warszawie.

W 1969 r. podjął pracę w Zakładzie Geografii Ekonomicznej Instytutu Geografii UMK w Toruniu, początkowo na stanowisku asystenta, a od 1973 r. adiunkta. W 1973 r. na podstawie rozprawy „Struktura przestrzenna rolnictwa miasta i strefy podmiejskiej Torunia” otrzymał tytuł doktora nauk geograficznych, a w dniu 11 XII 1981 r. tytuł doktora habilitowanego nauk geograficznych w zakresie geografii ekonomicznej na podstawie rozprawy „Wpływ urbanizacji i uprzemysłowienia na przemiany w strukturze przestrzennej rolnictwa (na przykładzie aglomeracji dolnej Wisły)”. Jest członkiem Towarzystwa Naukowego w Toruniu oraz Polskiego Towarzystwa Geograficznego.

Spis prac: a) Prace monograficzne: 1) Struktura przestrzenna rolnictwa miasta i strefy podmiejskiej Torunia, *Studia Soc. Scient. Torun.*, vol. IX, nr 1, Sectio C (*Geographia et Geologia*), Warszawa—Poznań—Toruń 1977, ss. 153. 2) Wpływ urbanizacji i uprzemysłowienia na przemiany w strukturze przestrzennej rolnictwa (na przykładzie aglomeracji dolnej Wisły), Toruń 1981, ss. 186. b) Rozprawy i artykuły: 3) Użytkowanie ziemi w dolinie Drwęcy i na obszarze przyległym, *Acta Univer. Nic. Coper.*, 1973, *Geografia IX*, z. 31, s. 247—286. 4) Próba zastosowania metody modelu potencjału do badań struktury przestrzennej rolnictwa na przykładzie aglomeracji bydgosko-toruńskiej, *ibid.*, 1976, *Geografia XIII*, z. 41, s. 59—76. 5) Próba typologii i regionalizacji rolnictwa aglomeracji bydgosko-toruńskiej, *Przegl. Geogr.*, 1977, t. 49, z. 4, s. 713—730. 6) Wpływ procesów urbanizacji i uprzemysłowienia na rozwój rolnictwa województwa bydgoskiego, *Zeszyty Naukowe Rady Naukowej Urzędu Wojewódzkiego w Bydgoszczy*, 1978, z. 4, s. 71—88. 7) Struktura przestrzenna rolnictwa makroregionu środkowo-zachodniego, *Czasop. Geogr.* 1978, t. 49, z. 3, s. 287—308. 8) Struktura przestrzenna rolnictwa centralnej części regionu dolnej Wisły, *Acta Univer. Nic. Coper.*, *Geografia XV*, z. 47, 1980, s. 119—142. 9) Selected problems of suburban agriculture in the central part of the Vistula Region, *Geographica Slovenica* 11, 1980, s. 103—115. 10) Rolnictwo i leśnictwo, w: *Województwo toruńskie*, pod red. R. Galona, Warszawa—Poznań—Toruń 1984. 11) Aktuelle Probleme der Raumordnung und der Raumplanung von Urbanisierungsgebiete (am Beispiel des Ballungsgebiete Niederweichsel), *Materiały II seminarium polsko-austriackiego* (w druku). 12) Metodyczne aspekty problemu wpływu urbanizacji na przemiany w strukturze przestrzennej rolnictwa, *Acta Univer. Nic. Coper.* (w druku). c) Notatki i komunikaty naukowe: 13) Środowisko geograficzne i gospodarka wodna w planowaniu regionalnym, *Czasop. Geogr.*, 1968, t. 39, z. 1, s. 78—82 (współautor U. Koziejowa). 14) Zakres i metody badań środowiska geograficznego w planowaniu regionalnym, *Przegl. Geogr.* 1969, t. 41, z. 2, s. 269—280 (współautor U. Koziejowa). 15) Gospodarka wodna, środowisko geograficzne i komunikacja, w: *Projekt planu regionalnego ogólnego województwa bydgoskiego na lata 1966—1985*, *Dokum. Gosp.* 1969, nr 22/Reg., s. 11—34 (współautorstwo). 16) Rolnictwo w Szwecji, *Czasop. Geogr.* 1973, t. 44, z. 1, s. 33—48. 17) Struktura przestrzenna rolnictwa strefy podmiejskiej Torunia, *Dokum. Geogr.* 1974, z. 6, s. 117—120. 18) Ocena struktury użytkowania ziemi w aglomeracji dolnej Wisły, *Miasto*, 1977, nr 11, s. 5—8. 19) Z dziejów planowania regionalnego na obszarze Pomorza i Kujaw, *Komunikaty TUP*, 1977, nr 3/4, s. 1—20. 20) Wybrane problemy planowania strefy żywicielskiej w aglomeracji dolnej Wisły, *Miasto*, 1978, nr 11, s. 13—18. 21) Rolnictwo w: *Dzieje Golubia-Dobrzyńa i okolic*, wyd. Toruńskie Tow. Kult., 1979, s. 166—177. 22) Wpływ urbanizacji na zmiany w strukturze przestrzennej osadnictwa wiejskiego — na przykładzie aglomeracji dolnej Wisły, *Miasto*, 1979, nr 7, s. 32—34. 23) Struktura przestrzenna rolnictwa Kujaw i ziemi dobrzyńskiej. *Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie*, seria Gospo-

darka, 1981, s. 141—167. 24) Próba typologii i regionalizacji rolnictwa województwa wrocławskiego, *ibid.*, s. 169—177. 25) Współczesne kierunki przemian w strukturze przestrzennej rolnictwa południowo-wschodniej Francji, *Czasop. Geogr.* (w druku). 26) Aktualne problemy planowania i zagospodarowania przestrzennego (w druku). 27) Wybrane problemy strefy życielskiej m. Włocławka, *Zeszyty Naukowe WTN* (w druku). 28) Funkcja rolnicza stref podmiejskich, *Acta Univer. Lodz.* (w druku). d) Inne: 29) Klimat województwa bydgoskiego w świetle potrzeb rolnictwa i gospodarki wodnej, 1963, mpis, 110 s., ekspertyza dla Wojewódzkiej Pracowni Planów Regionalnych (w skrócie WPPR) w Bydgoszczy (współautor R. Mroczkowski). 30) Niektóre surowce mineralne województwa bydgoskiego i ich wykorzystanie jako bazy surowcowej dla przemysłu, 1964, mpis, 52 s., ekspertyza dla WPPR w Bydgoszczy (współautor — R. Mroczkowski). 31) Przestrzenne możliwości rozwoju produkcji rolniczej województwa bydgoskiego w świetle istniejących warunków naturalnych i gospodarczych, 1965, mpis, 50 s., ekspertyza dla WPPR w Bydgoszczy (współautor — A. Kasperowicz). 32) Studium przyrodniczo-ekonomicznej regionalizacji rolnictwa województwa bydgoskiego, 1966, mpis, 35 s. (studium prognostyczne dla WPPR w Bydgoszczy). 33) Ewolucja organizacji i zakresu planowania regionalnego województwa bydgoskiego, 1967, mpis, 100 s. (praca dyplomowa na Studium Planowania Regionalnego Wydziału Ekonomiki Produkcji Szkoły Głównej Planowania i Statystyki w Warszawie). 34) Studium demograficzne do planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miejscowości Brusy w powiecie Chojnice, 1969, mpis, 13 s. (studium projektowe dla Powiatowej Pracowni Urbanistycznej w Chojnicach). 35) Drogi przemian — monografia gospodarcza powiatu Nowe Miasto Lubawskie, 1969, mpis, 30 s. (wyróżniona praca konkursowa red. *Życia Gospodarczego*). 36) Prognoza demograficzna powiatu toruńskiego, 1970, 11 s., tabele (prognoza dla Powiatowej Pracowni Urbanistycznej w Toruniu, współautor — B. Nowak). 37) Mapa użytkowania ziemi powiatu grudziądzkiego w skali 1:5000, 1973, 23 s. + 88 map, ekspertyza dla Wydziału Rolnictwa i Leśnictwa PWRN w Bydgoszczy (współautor — E. Kwiatkowska). 38) Ocena regionalnej działalności naukowo-badawczej i wydawniczej w zakresie prognozowania i planowania regionalnego, 1974, 100 s., ekspertyza dla PWRN w Bydgoszczy. 39) Program rozwoju i rozmieszczenia rolnictwa województwa bydgoskiego do 1990 r., 1974, 18 s., koreferat do planu regionalnego województwa bydgoskiego, opracowanego przez WPPR w Bydgoszczy. 40) Mapa użytkowania ziemi doliny dolnej Wisły i obszaru przyległego, w: Studium fizyczno-geograficzne optymalnej lokalizacji stopnia wodnego w rejonie Chełmna—Grudziądz, w świetle projektowanego spiętrzenia Wisły na 825 km, 1977, 52 s. + 1 mapa w skali 1:25 000, studium dla WDRMiOW w Bydgoszczy i Toruniu. 41) Mapa użytkowania ziemi zlewni Górnej Brodniczanki, w: Opracowanie Fizjograficzne zlewni Górnej Brodniczanki, 1979, 21 s. + tabele + 1 mapa w skali 1:25 000, ekspertyza dla Instytutu Meteorologii i Gospodarki Wodnej w Warszawie. 42) Grudziądz i jego strefa podmiejska, w: Przewodnik wycieczek XI Ogólnopolskiego Zjazdu Polskiego Towarzystwa Geograficznego, Oddział w Toruniu, 1973, s. 59—60 (współautorzy — E. Kwiatkowska, H. Rochnowski). 43) Gospodarka i osadnictwo Żuław, *ibid.*, s. 65—68 (współautor H. Rochnowski). 44) Osadnictwo miejskie północno-wschodniej części Powiśla, *ibid.*, s. 76—78.

KĄDZIELA WOJCIECH urodził się 19 kwietnia 1930 r. w Wymysłowie Dolnym z ojca Franciszka i matki Gabrieli. Do roku 1939 ukończył trzy klasy szkoły powszechnej w Wymysłowie Górnym. W okresie okupacji pracował u rolników niemieckich jako pastuch. Po wyzwoleniu ukończył w trybie przyspieszonym szkołę podstawową i już w 1945 r. rozpoczął naukę w Liceum Ogólnokształcącym w Trzemesznie. Liceum

ukończył w roku 1951 i podjął pracę jako nauczyciel szkoły podstawowej w Strzelnie, a następnie w Mogilnie. W latach 1952—1956 studiował fizykę na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Po ukończeniu studiów, ze stopniem magistra, rozpoczął pracę w Zakładzie Neurofizjologii i Fizjologii Porównawczej UMK (obecnie Zakład Fizjologii Zwierząt) na stanowisku asystenta naukowo-technicznego. W 1965 r. obronił pracę doktorską, wykonaną pod kierownictwem prof. dr med. Janiny Hurynowicz, i uchwałą Rady Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi UMK otrzymał stopień doktora nauk przyrodniczych. Z dniem 1 I 1973 r. został powołany na stanowisko adiunkta naukowo-badawczego. W 1977 r. na mocy uchwały Rady Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi UMK otrzymał stopień naukowy doktora habilitowanego w zakresie fizjologii zwierząt. Od 1960 r. współpracuje z toruńską służbą zdrowia w charakterze konsultanta technicznego pracowni elektroencefalograficznej. Obecnie współpracuje również z Centrum Medycyny Doświadczalnej i Klinicznej PAN w Warszawie i Instytutem Weterynarii w Puławach nad problemem termoregulacji u zwierząt. Za aktywną pracę społeczną został odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi (1975).

Spis prac: a) Rozprawy i artykuły: L'effet de Schizandra chinesis sur la chronaxi du system neurovasculaire du pouce, *J. Physiol.*, 2: 1958, s. 321—325 (wspólnie z J. Hurynowicz i L. Janiszewskim). 2) Ulepszony zestaw do badań chronaksji układu naczynioruchowego kciuka, *Post. Hig. i Med. Doświadczalnej*, 5: 1958, s. 521—526 (wspólnie z J. Hurynowicz). 3) Próba rejestracji metodą fotoelektryczną reakcji naczynioruchowych ucha królika, *Studia Soc. Sci. Torunensis* 2: 1962, s. 57—62 (wspólnie z E. Lisickim i J. Hurynowicz). 4) Recording of heart rate in snails in situ by the photo-electric method, *Zoologica Poloniae*, 11: 1962, s. 297—304 (wspólnie z W. Kokocińskim). 5) Réaction vasomotrices du réseau vasculaire de l'oreille du Lapin au cours de la fatigue aigue sous l'influence de certaines substances neurovasotropes, *J. Physiol.* 55: 1963, s. 192—193 (wspólnie z Z. Bargiel). 6) Wpływ butanolamidu 1-metylo-D-lizergowego (DESERIL) na zmiany EEG u królików wywołane 5-hydroksytryptofanem i 5-hydroksytryptaminą, *Acta Physiol. Polon.* 14: 1963, s. 154—156 (wspólnie z J. Narębskim i W. Romanowskim). 7) Wpływ niektórych neurohormonów na rytm pracy serca pajaków, IX Zjazd Polskiego Towarzystwa Fizjologicznego, Toruń 1963, s. 134 (wspólnie z W. Kokocińskim). 8) Badania nad przekaźnikiem chemicznym pomiędzy neuronami „ośrodka oczopląsu”, IX Zjazd Polskiego Towarzystwa Fizjologicznego, Toruń 1963, s. 283 (współautorzy W. Traczyk, L. Chormańska i J. Hurynowicz). 9) Zmiany naczynioruchowe ucha królika w ostrym zmęczeniu po zadziałaniu niektórymi środkami neurowazotropowymi, *Zeszyty Naukowe UMK w Toruniu*, z. 9, 1966, *Biologia* 7, s. 3—35 (wspólnie z Z. Bargiel). 10) The effect of some neurohormones on the heart rate of spiders, *Experientia*, 22: 45, 1966 (wspólnie z W. Kokocińskim). 11) Aparatura pomiarowa elektrycznych impulsów stymulacji jako źródło błędów pomiaru i zakłóceń rejestracji potencjałów bioelektrycznych, X Zjazd Polskiego Towarzystwa Fizjologicznego, Lublin 1966, s. 141—142. 12) Eliminacja prądów uziemienia z pomiaru parametrów stymulacji elektrycznej mózgu, *Studia Soc. Sci. Torunensis* 2: 1967, s. 1—40. 13) Zastosowanie wzmacniacza prądu stałego z wyjściem radiowym do pomiaru natężenia prądu stymulującego, *Acta Physiol. Polon.* 19: 1968, s. 127—131 (wspólnie z R. Tomaszewskim). 14)

A high frequency generator for intracerebral thermal stimulation, *Acta Biol. Exp.* 28: 1968, 245—251 (wspólnie z R. Tomaszewskim). 15) A power booster for stimulus isolation units, *Acta Biol. Exp.* 28: 1968, s. 409—412 (wspólnie z R. Tomaszewskim). 16) Oscyloskop katodowy, *Studia Soc. Sci. Torunensis* 3: 1969, s. 77—92 (wspólnie z R. Tomaszewskim). 17) Stymulacja elektryczna, *ibid.* 8: 1969, s. 120—139 (wspólnie z R. Tomaszewskim). 18) Stałonapięciowa i stałoprądowa jednostka izolująca, XI Zjazd Polskiego Towarzystwa Fizjologicznego, Szczecin 1969, s. 99 (wspólnie z R. Tomaszewskim). 19) Kalibrator dla ciągłej kontroli pomiarów potencjałów bioelektrycznych, *ibid.*, s. 182 (wspólnie z R. Tomaszewskim). 20) Termoregulacyjna reakcja królika na ciepło, *ibid.*, 1969, s. 138 (wspólnie z J. Narębskim, H. Nowicką, W. Waczyńską i R. Tomaszewskim). 21) Analiza histologiczna otoczenia warstwy izolującej igłowych elektrod implantowanych trwale do wnętrza mózgu królika, *ibid.*, s. 145 (wspólnie z H. Nowicką i J. Tymicz). 22) Thermoregulation processes in rabbit, *Acta Physiol. Polon.* 20/6: 1969, s. 760—767 (wspólnie z J. Narębskim i W. Waczyńską). 23) A constant-voltage and constant-current stimulus isolation unit, *Acta Neurobiol. Exp.* 30: 1970, s. 181—187 (wspólnie z R. Tomaszewskim). 24) An apparatus for continuous calibration and monitoring of bioelectric potential measurement systems, *Acta Neurobiol. Exp.* 31: 1971, s. 82—85 (wspólnie z R. Tomaszewskim). 25) Zmiany naczynioruchowe małżowiny usznej królika zapobiegające hipertermii mózgu, II Symposium „Termoregulacja w Medycynie Ludzkiej i Weterynaryjnej, Zootechnice i Ekologii”, Jabłonna 1971, s. 83—86 (wspólnie z J. Narębskim i H. Nowicką). 26) Dobowe wahania temperatury mózgu u swobodnie poruszającego się królika, *Med. Lot. z.* 38: 1972, s. 111—115 (wspólnie z J. Narębskim i E. Tęgowską). 27) Ciągły pomiar i rejestracja temperatury mózgu z dokładnością do 0,05°C, XII Zjazd Polskiego Towarzystwa Fizjologicznego, Olsztyn 1972, s. 100 (wspólnie z R. Tomaszewskim). 28) Rola krwi krążącej w regulacji temperatury mózgu królika, *ibid.*, s. 178 (wspólnie z J. Narębskim, E. Tęgowską i H. Nowicką). 29) Analiza histologiczna styku tkanki mózgowej królika z trwale implantowanymi podkorowymi elektrodami igłowymi. II. Izolacja szklana i lakierem nitro, *ibid.*, s. 186 (wspólnie z H. Nowicką i J. Tymicz). 30) Tranzystorowy wzmacniacz do rejestracji potencjałów receptorowych u owadów, *ibid.*, s. 263 (wspólnie z R. Tomaszewskim). 31) Proizwoditelstwo termoregulacjonnoho zijanija w procesie rassieiwanija tiepla u krolika, Simpozijum po Kosmiczeskoj Biologii i Medicinie, Berlin 1973, s. 27 (współautorstwo). 32) Zawisiomost tiempieratury mozga krolika ot wazomotornych reakcji usznoj rakowiny i slizistoj obołoczki nosa, *Medycyna Lotnicza z.* 42: 1973, s. 31—37 (wspólnie z J. Narębskim). 33) Zakres zmian temperatury mózgu w obciążeniu termicznym w zależności od wielkości zwierzęcia, *Postępy Astronautyki* 2/3: 1974, s. 49—57 (współautorzy E. Tęgowska, J. Narębski i M. Caputa). 34) Sleep deprivation of the golden hamster by hyperthermia. In: *Sleep Research* 4: 1975, s. 245. Ed. M. H. Chase, W. C. Stern, P. L. Walter. University of California, Los Angeles (wspólnie z E. Tęgowską i J. Narębskim). 35) Mechanizm homeotermii mózgu królika, XIII Zjazd Polskiego Towarzystwa Fizjologicznego, Gdańsk 1975, s. 35 (współautorzy M. Caputa i J. Narębski). 36) Cyfrowo-analogowy układ do rejestracji oddechu zwierząt laboratoryjnych, *ibid.*, s. 151 (wspólnie z R. Tomaszewskim). 37) Elektroniczny licznik tętna zwierząt laboratoryjnych, *ibid.*, s. 378 (wspólnie z R. Tomaszewskim). 38) Zmiany temperatury ciała u chomika syryjskiego w czasie snu paradoksalnego, *ibid.*, s. 375 (wspólnie z E. Tęgowską i J. Narębskim). 39) The significance of cranial circulation for the brain homeothermy in rabbits. I. The brain-arterial blood temperature gradient, *Acta Neurobiol. Exp.* 36/6: 1976, s. 613—624 (współautorzy M. Caputa i J. Narębski). 40) The significance of cranial circulation for the brain homeothermy in rabbits. II. The role of the cranial venous lakes in the defence of the brain against hyperthermia, *Acta Neurobiol. Exp.* 36/6: 1976, s. 625—638 (współautorzy M. Caputa i J. Narębski). 41) Role des oreilles dans la thermoregulation du lapin, *J. Physiol. Paris* 1977, 96 A (współautorzy M. Ca-

puta i J. Narębski). 42) Brain-cranial venous blood heat exchanger and hyperthermia in rabbits, *Bull. Acad. Sci. Polon.* 25/10: 1977, s. 695—698 (współautorzy M. Caputa, J. Narębski i M. Tyczyński). 43) Thermoneutrality and thermal danger as measured by 24 h sleep-waking cycle, Fourth European Congress of Sleep Research, September 11—15, 1978, Tirgu-Mures, Romania, s. 145 (wspólnie z E. Tęgowską i J. Narębskim). 44) Ciągła rejestracja temperatury mózgu z dokładnością do 0,05°C u bydła w doświadczeniach chronicznych, XIV Zjazd Polskiego Towarzystwa Fizjologicznego, Łódź 1978, s. 185 (współautorzy R. Tomaszewski, G. Chęsy, H. Wieczór, A. Lachowski, W. Kozak). 45) Wpływ stresu termicznego chłodu i gorąca na rytm snu i czuwania świnki morskiej, *ibid.*, s. 385 (współautorzy E. Tęgowska, J. Narębski i A. Marzec). 46) Reograficzna metoda rejestracji tętna i częstości oddechów u bydła w doświadczeniach chronicznych, *ibid.*, s. 388 (współautorzy R. Tomaszewski, A. Lachowski, G. Chęsy i H. Wieczór). 47) Homeotermia a wielkość zwierzęcia, III Konferencja Naukowa „Termoregulacja Wieku Dziecięcego”, Poznań 25 X 1979. 48) Satellite of 28 Int. Congress of Physiol. Sci. Pecs 1980, s. 193—195. Exercise induced somal brain cooling in the ox. (współautorzy G. Chęsy, M. Caputa, W. Kozak, A. Lachowski i H. Wieczór). 49) Pyrogenic fever and selective brain cooling in the ox., *ibid.*, s. 197—199 (współautorzy G. Chęsy, A. Lachowski, M. Caputa, W. Kozak i H. Wieczór). 50) Change in lysosomal enzyme activity during LPS fever in the ox, *ibid.*, s. 173—175 (współautorzy W. Kozak, A. Lachowski, G. Chęsy i M. Caputa). 51) Rozkład temperatury wewnątrz i na powierzchni ciała jako wskaźnik dynamiki procesów termoregulacyjnych, Toruń 1979, ss. 159. 52) Heat balance and thermoregulatory responses in pinnaless rabbits, *J. Therm. Biol.* 5: 1980, s. 37—39 (współautorzy M. Caputa i J. Narębski).

SZCZEPKOWSKI JAN urodził się w Poznaniu w roku 1926, w rodzinie nauczycielskiej. Do roku 1941 mieszkał wraz z rodzicami w Toruniu, skąd został wysiedlony i zamieszkał w Warszawie. Po Powstaniu Warszawskim znalazł się w obozie koncentracyjnym w Stutthofie, a następnie na robotach w b. Prusach Wschodnich. Po ucieczce stamtąd przedostał się na Podhale i w marcu 1945 r. w Nowym Targu zdał maturę, po czym rozpoczął studia na UJ w Krakowie; studiował geografii oraz anglistykę. Po roku wrócił do Torunia, kontynuując naukę na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika. We wrześniu 1949 r. podjął pracę w Woj. Komisji Planowania Gosp. w Bydgoszczy, której to służbie pozostał wierny przez ponad 32 lata. Pracował kolejno w urzędach wojewódzkich Bydgoszczy, Kielc, Gdańska i Torunia, przechodząc wszystkie szczeble kariery służbowej, od st. referenta do kierownika Woj. Pracowni Planów Regionalnych oraz przewodniczącego Wojewódzkiej Komisji Planowania. W pracy zawodowej angażowany był ponadto jako członek lub sekretarz różnych organów kolegialnych, jak: międzywojewódzkie komisje zagospodarowania i rozwoju regionów, rady naukowo-ekonomiczne przy UW, woj. komisje urbanistyczno-architektoniczne, woj. komisje ochrony przyrody, woj. komisje podziału administracyjnego i innych. Trzykrotnie był gen. projektantem zatwierdzonych przez sesje WRN perspektywicznych planów rozwoju województw bydgoskiego i gdańskiego. W roku 1967 ukończył podyplomowe Studium Planowania Regionalnego przy SGPiS w Warszawie, w roku 1975

uzyskał stopień doktora nauk geograficznych na UMK w Toruniu, wreszcie w 1979 r. ukończył Kurs Administracji Terenowej w Instytucie Organizacji Zarządzania i Doskonalenia Kadr w Warszawie. Jesienią 1981 r. zgłosił do planu prac Instytutu Geografii UMK na lata 1981—1985 swoją rozprawę habilitacyjną pod roboczym tytułem: „Miastotwórcze aspekty funkcji administracyjnej”. Od 1982 r. jest docentem kontraktowym w Instytucie Geografii UMK. W latach 1958—1969 był członkiem Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego, w latach 1969—1972 Kieleckiego Towarzystwa Naukowego, a od 1977 r. Towarzystwa Naukowego w Toruniu.

Spis prac: a) Prace monograficzne: 1) Monografia geograficzno-ekonomiczna Wąbrzeźna, Zeszyty Naukowe UMK w Toruniu, Nauki Mat.-Przyr., z. 5, Geografia II, 1963, s. 91—123 + 3 mapy. 2) Ogólna charakterystyka powiatu sandomierskiego, Rocznik Statystyczny, pow. Sandomierz, PIS Sandomierz 1970, s. 5—64 + 1 m. 3) Struktura przestrzenna regionu bydgosko-toruńskiego. Prace Geograficzne IGIPZ PAN nr 118, Wrocław—Warszawa 1977, ss. 90 + 7 map. b) Rozprawy i artykuły: 4) Problems of industrialization and urbanization in the Lower Vistula Valley, Geographia Polonica nr 3, Warszawa 1964, s. 229—237 + 1 mapa. 5) Problemy miast uprzemysławianych w woj. kieleckim, w: Problemy Regionu Kieleckiego — Studia i Materiały nr 2/1972 Rady Naukowo-Ekonomicznej przy PWRN w Kielcach, Kielce 1972, s. 203—239 (wraz z S. Urbańczykiem). 6) System regionalnych centrów i ośrodków wzrostu w Polsce, Biuletyn Informacyjny IGIPZ PAN, z. 6, Warszawa 1975, s. 47—58. 7) Procesy industrializacji i urbanizacji na obszarze dorzecza Drwęcy w aspekcie niektórych zagadnień gospodarki wodno-ściekowej, w: Materiały Konferencji Naukowej dot. programu ochrony i kształtowania środowiska dorzecza Drwęcy, UW, NOT i TNT, Toruń 1979, s. 18. 8) Koronowo, w: Studia geograficzne nad aktywizacją małych miast, Prace Geograficzne IG PAN nr 9, Warszawa 1957, s. 313—322. 9) Województwo bydgoskie, w: Miasta polskie w 1000-leciu, t. 1, Warszawa—Wrocław 1965, s. 299—356 — część geograficzna i urbanistyczna w pracy zbiorowej. 10) Kielcczyzna — kształtowanie się indywidualności regionalnej województwa, Czasopismo Geograficzne, t. 42, z. 2, Wrocław 1971, s. 103—112 + 2 mapy. 11) Ziemia chełmińska, procesy urbanizacyjne — sukcesja funkcji miastotwórczych w: Materiały Zjazdu Geografów Polskich, Toruń 1983, s. 33—48. 12) Możliwości rozwojowe regionu, w: Województwo toruńskie, pod red. R. Galona, Warszawa—Poznań—Toruń 1984, s. 465—471. 13) An appraisal of usefulness of the „Geomorphological Map of the Polish Lowland” for regional planning and space economy, Geographical Studies No. 46, Warszawa 1965, s. 109—111. 14) Kielce i region świętokrzyski na tle województwa, Biuletyn Zjazdu Regionalnego PTG, Kielce 1971, s. 3—5. 15) Wypowiedź dyskusyjno-problemowa na II sesji Komisji Rozwoju Makroregionu Środkowo-Zachodniego, w: Problemy planów zagospodarowania przestrzennego makroregionu środkowo-zachodniego, z. 15, KPPRM, Poznań 1977. 16) Wypowiedź dyskusyjno-problemowa na Konferencji Naukowej KPZK PAN i UW w Kaliszu, w: Metody analizy i planowania rozwoju województw, Kalisz 1977, s. 69—71. 17) Zarys Programu „Wisła” ze szczególnym uwzględnieniem dolnej Wisły w woj. toruńskim, w: Materiały Konferencji Naukowej dot. perspektyw realizacji programu „Wisła” dla województwa toruńskiego, Toruń 1980, s. 1—9. d) Opracowania planistyczne: 18) Informacja statystyczna w metodologii planowania regionalnego, Gospodarka i Administracja Terenowa nr 1 (52), 1963, s. 22—23. 19) Krytyczne naświetlenie wytycznych regionalnych do ogólnych planów wybranych miast woj. bydgoskiego, w: Materiały i Studia Instytutu Podstawowych Problemów Planowania

Przestrzennego Politechniki Warszawskiej, Warszawa 1967, s. 11—30. 20) Niektóre problemy kompleksowego zagospodarowania doliny dolnej Wisły na terenie woj. bydgoskiego, w: Problemy geologiczno-inżynierskie i hydrologiczne dolnej Wisły, Warszawa 1967. 21) Działalność Wojewódzkiej Rady Narodowej w kompleksowym zagospodarowaniu woj. bydgoskiego, Gospodarka i Administracja Terenowa nr 9, 1968, s. 9—11. 22) Wstępna koncepcja planu regionalnego woj. gdańskiego na lata 1971—1990, w: Prace i Materiały Rady Naukowo-Ekonomicznej przy PWRN w Gdańsku, Gdańsk 1973, s. 7—36. 23) Projekt założeń zagospodarowania Zalewu Wiślanego i aktywizacji m. Elbląga w dziedzinie gospodarki morskiej. Zespół d/s Zagospodarowania Zalewu Wiślanego i Aktywizacji m. Elbląga, Gdańsk 1973, s. 45 (wraz z W. Andruszkiewiczem i J. Rybińskim). e) Mapy: 24) Miasta powyżej 100 tys. mieszkańców (plany Bydgoszczy i Torunia), Atlas województwa bydgoskiego, Wyd. Geologiczne, Warszawa 1973.

WIŚNIEWSKI EDWARD urodził się 4 listopada 1936 r. w Inowrocławiu. W roku 1954, po ukończeniu w tym mieście Liceum Ogólnokształcącego im. J. Kasprowicza, oraz, równolegle, rocznego kursu pedagogicznego, rozpoczął pracę w szkole podstawowej w Inowrocławiu w charakterze nauczyciela. W roku 1955, po uzyskaniu zwolnienia z nakazu pracy, rozpoczął studia geograficzne na UMK w Toruniu. Po uzyskaniu tytułu magistra za pracę „Obszar drumlinowy pod Gniewem” w 1960 r. został zatrudniony w Zakładzie Geomorfologii i Hydrografii Niżu IG PAN w Toruniu w charakterze asystenta technicznego. W pierwszych latach pracy zorganizował laboratorium sedimentologiczne oraz prowadził kartowanie i badania geomorfologiczne na obszarze Kujaw, w Północnej Polsce i nad sandrami Zachodniego Pojezierza Mazurskiego. W 1968 r. uzyskał stopień doktora nauk przyrodniczych za pracę „Struktura i tekstura sandru ostródzkiego oraz teras doliny górnej Drwęcy”, której promotorem był prof. dr Rajmund Galon. W tym roku otrzymał także stanowisko adiunkta. W roku 1977 habilitował się na podstawie rozprawy „Rozwój geomorfologiczny doliny Wisły pomiędzy Kotliną Płocką a Kotliną Toruńską”, a w maju 1978 r. został powołany na stanowisko docenta. Kilkakrotnie przebywał na krótszych lub dłuższych wyjazdach naukowych za granicą: w NRD (1963 r.), ZSRR (1964, 1970 i 1981 r.), Finlandii (5 miesięcy w 1971 r. 1978 r.), Danii (5 miesięcy w 1976 r.) i Szwajcarii (1982 r.), prowadząc tam badania geomorfologiczne oraz prezentując rezultaty własnych badań. W sezonie letnim 1973 r. (4 VI—4 X) brał udział w wyprawie polarnej na Spitsbergen, a w 1978/79 r. w półrocznej polskiej wyprawie na Antarktydę do Oazy Bungera. Jest członkiem TNT (sekretarzem Komisji Geologiczno-Geograficznej), Polskiego Towarzystwa Geograficznego oraz członkiem korespondentem Fińskiego Towarzystwa Geograficznego. W dotychczasowej działalności naukowej otrzymał 3 nagrody: w 1968 r. jako członek zespołu pracowników Zakładu Geomorfologii i Hydrografii Niżu IG PAN za prace w zakresie opracowań fizjograficznych wsi, miast i powiatów nagrodę I° w dziedzinie nauki,

w 1978 r. nagrodę Wydziału VII PAN za rozprawę habilitacyjną oraz w 1980 r. nagrodę Sekretarza Naukowego PAN za prace badawcze w dolinie Wisły.

Spis prac: a) Rozprawy i artykuły: 1) Formy drumlinowe okolic Gniewu, *Przegląd Geograficzny*, 37: 1965, 1, 171—182. 2) O metodzie badania mikrobudowy gliny moreny dennej, *Czasopismo Geograficzne*, 36: 1965, 3, 291—299. 3) Zastosowanie metod sedymentologicznych do badań geomorfologicznych sandru ostródzkiego, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. A. Mickiewicza, Geografia*, 1967, 7, 89—111. 4) Struktura i tekstura sandru ostródzkiego oraz teras doliny górnej Drwęcy, *Prace Geograficzne*, 1971, 84, 1—95. 5) Zagadnienie wieku dna doliny górnej Drwęcy w świetle analizy pyłkowej, *Zeszyty Naukowe UMK w Toruniu, Nauki Mat.-Przyr.*, *Geografia*, 1971, 8, 26, 65—72 (współautorstwo z B. Noryskiewicz). 6) Genesis of the Lammi esker (southern Finland), *Fenia*, 1973, 122, 1—31. 7) Dolina Bachorzy — problem jej genezy i znaczenia w okresie wczesnośredniowiecznym, *Przegląd Geograficzny*, 46: 1974, 2, 263—282. 8) Geneza ozu Lamminharju (południowa Finlandia), *ibid.*, 4, 679—702. 9) Rozwój geomorfologiczny doliny Wisły pomiędzy Kotliną Płocką a Kotliną Toruńską, *Prace Geograficzne*, 1976, 119, 1—124. 10) Origin of the Vistula water-gap between the Płock and Toruń Basins, *Geographia Polonica*, 1976, 33, 41—54. 11) Zagadnienia paleogeomorfologiczne doliny Wisły pomiędzy Kotliną Płocką a Kotliną Toruńską, w: *Problemy geografii fizycznej, Studia Societ. Scient. Torun.*, 1976, VIII, C, 4—6, 279—296. 12) Morainic sediments of the marginal zone of the Werenskiöld Glacier (SW Spitsbergen), sedimentological characteristics, w: *Till its Genesis and Diagenesis, Uniwersytet A. Mickiewicza, Geografia*, 1976, 12, 99—107 (współautorstwo z A. Karczewskim). 13) The relief of the marginal zone of the Torell Glacier (Austre Torell) in terms of its recession (SW Spitsbergen), *Acta Universitatis Wratislaviensis, Spitsbergen Expedition 1970—1974*, 1977, 387, 2, 37—62 (współautorstwo z A. Karczewskim). 14) O rzeźbie sandrów utworzonych na lodzie, *Przegląd Geograficzny*, 50: 1978, 2, 269—292 (współautorstwo z A. Karczewskim). 15) Granulometric analysis of sediments from the marginal zone of the Werenskiöld glacier (SW Spitsbergen), *Quaestiones Geographicae* 5, 1979, 35—53 (współautorstwo z A. Karczewskim). 16) Geomorfologia doliny pomiędzy Faksinge a Mogenstrup (południowa Zelandia, Dania), *Przegląd Geograficzny*, 52: 1980, 2, 341—365. 17) Moraines forms and deposits of Antarctic ice-sheet at the contact with Bunger Hills, *Polish Polar Research*, 2, 1—2, 1981, 17—28. 18) The geomorphological evolution of the Vistula river valley between Włocławek and Ciechocinek during the last 15 000 years, w: *Evolution of the Vistula river valley during the last 15 000 years, Part I, Geographical Studies, Special issue*, 1, 1982, 93—107. b) Mapy: 19) Mapa geomorfologiczna Polski, ark. Inowrocław, skala 1:50 000, 1963. c) Notatki naukowe: 20) Kruszwica i okolice, *Przewodnik XLI Zjazdu PTGeol*, 1969, 203—204. 21) Kruszwica—Strzelno, *ibid.*, 204—205. 22) Inowrocław, *ibid.*, 208. 23) Struktura i tekstura sandru ostródzkiego oraz teras doliny górnej Drwęcy, *Abstrakty prac habilitacyjnych i doktorskich, Dokumentacja Geograficzna*, 1969, 6, 57—62. 24) Zagadnienie przełomu Wisły pomiędzy Kotliną Płocką a Kotliną Toruńską, *Kwartalnik Geologiczny, Sprawozdania z posiedzeń naukowych Instytutu Geologicznego*, 17: 1973, 907—908. 25) Rzeźba strefy marginalnej lodowca Torella, *Polskie Wyprawy na Spitsbergen, 1972 i 1973, Materiały z Sympozjum Spitsbergeńskiego*, 1975, 51—55 (współautorstwo z A. Karczewskim). 26) The problem of existence of uniform pradolina Vilno—Warsaw—Toruń—Eberswalde in the Pomeranian stage resulting from geomorphological investigations of the Vistula, valley between Basins Płock and Toruń, *Geomorphology and Paleogeography, XXIII International Geographical Congress, section 1*, 1976, 240—243. 27) Rzeźba strefy marginalnej lodowca Torella, *Sprawozdania Poznańskiego Tow. Przyj. Nauk*, 93, 1977 (współautorstwo z A. Karczewskim). 28) *Geografia w Danii, Przegląd Geograficzny*,

50: 1978, 1, 115—118. 29) Rozwój geomorfologiczny doliny Wisły pomiędzy Kotliną Plocką a Kotliną Toruńską, Dokumentacja Geograficzna, 6: 1979, 27—29. 30) Niektóre problemy fizyczno-geograficzne Oazy Bungere na Antarktydzie, streszczenia referatów VII Sympozjum Polarne w Krakowie, 1980. 31) Wały lodowo-morenowe Łądolodu Antarktydy na kontakcie z Oazą Bungere, *ibid.* 32) Geomorfologia doliny pomiędzy Faksinge a Mogenstrup (południowa Zelandia, Dania), Sprawozdania Towarzystwa Naukowego w Toruniu, 33: 1981, 100—101. 33) The geomorphological evolution of the Vistula Valley between Włocławek and Ciechocinek during the last 15 000 years, Symposium „Paleohydrology of the temperate zone”, Abstracts of papers, Poznań 1981, 86—87. 34) Charakterystyka fizyczno-geograficzna Oazy Bungere na Antarktydzie, I Sympozjum „Prace geodezyjne w polskich wyprawach polarnych”, Stow. Geod. Pol., Warszawa 1982, 90—97. d) Recenzje: 35) H. Kliewe, Die holozäne Ostseege-schichte im Blickfeld von Transgressionsvorgängen im Odermündungsraum, Wissen-schaftliche Zeitschrift der Friedrich-Schiller-Universität, Jena, Math.-Natur.-Reihe, 1962, 41, 1/2, Czasopismo Geograficzne, 36: 1965, 3, 313—314. 36) S. Żynda, Geomorfologia przedpola moreny czołowej stadiału poznańskiego na obszarze Wysoczyzny Lubu-skiej, Poznań 1967, Poznańskie Tow. Przyjaciół Nauk, Wyd. Matem.-Przyr., Prace Komisji Geogr.-Geol., VIII, 1, Przegląd Geograficzny, 41: 1969, 734—736. 37) W. Stan-kowski, Geneza Wału Lwówecko—Rakoniewickiego oraz obniżenia w świetle ba-dań geomorfologicznych i litologiczno-sedymentologicznych, Poznań 1968, Poznańskie Tow. Przyj. Nauk, Wyd. Mat.-Przyr., Prace Komisji Geogr.-Geol., VIII, 2, Przegląd Geograficzny, 41: 1969, 4, 736—738. 38) W. Janke, H. Reinhard, Zur spätglazialen Gletscherdynamik und Entwicklungsgeschichte der grossen Talungen im Nordosten Mecklenburgs, Wissenschaftliche Zeitschrift der Ernst-Moritz-Arndt Universität Greif-swald, Jahrgang XVII 1968, Mathematisch-naturwissenschaftliche Reihe, 1/2, Przegląd Geograficzny, 43: 1971, 1/2 184—185. 39) K. Korpela, Die Weichsel-Eiszeit und ihr Interstadial in Peräpohjola (nördliches Finland) im Licht von submoränen Sedimen-ten. Annales Academiae Scientiarum Fennicae, Series A, III, Geologica-Geographica, 99, 1969, Przegląd Geograficzny, 44: 1972, 2, 357—359. e) Sprawozdania: 40) III Konferencja Sekcji Geografii Fizycznej Towarzystwa Geograficznego NRD, Cza-sopismo Geograficzne, 35: 1964, 2, 251. 41) Sprawozdanie z pobytu w Związku Ra-dzieckim, Przegląd Geograficzny, 37: 1965, 3, 576—577. 42) Narada Polowa Zakładu Geomorfologii i Hydrologii Niżu IG PAN w Toruniu, *ibid.*, 41: 1969, 2, 363—364. 43) Sesja sprawozdawcza Instytutu Geografii PAN, *ibid.*, 3, 573—575 (wspólnie z M. Kluge). 44) Analiza stanu i potrzeb laboratoriów, pracowni i stacji naukowych w ośro-dkach geograficznych w Polsce, *ibid.*, 43: 1971, 141—152. 45) Polska Wyprawa na Antarktydę do stacji im. A. B. Dobrowolskiego 1978/79, *ibid.*, 52: 1980, 2, 403—408.

WÓJCIK GABRIEL urodził się 1 stycznia 1930 r. we wsi Woźuczyn, woj. Zamość, w rodzinie chłopskiej. Do szkoły podstawowej uczęszczał w Woźuczynie. Egzamin dojrzałości po ukończeniu Liceum Ogólno-kształcącego złożył przed Państwową Komisją Egzaminacyjną w 1950 r. w Radecznicy, pow. Zamość. Pierwszy stopień studiów geograficznych odbył w latach 1950—1953 w Uniwersytecie Łódzkim, a studia specja-listyczne w zakresie klimatologii i meteorologii — w latach 1953—1955 w Uniwersytecie Wrocławskim. Egzamin magisterski złożył w marcu 1955 r. W latach 1954—1962 pracował w charakterze asystenta i star-szego asystenta w Zakładzie i Obserwatorium Meteorologii i Klimato-logii Uniwersytetu Wrocławskiego. W latach 1962—1967 podjął pra-cę w Planetarium i Obserwatorium Astronomicznym w Chorzowie,

gdzie kierował zorganizowanym przez siebie Obserwatorium Meteorologicznym. Od lutego 1967 r. pracuje w Zakładzie Klimatologii Uniwersytetu M. Kopernika na stanowisku adiunkta. W latach 1955—1962 brał udział w badaniach terenowych nad klimatem Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego oraz w badaniach niwalnych prowadzonych w Karkonoszach pod kierunkiem prof. dra A. Kosiby. W latach 1957—1959 był członkiem Polskich Wypraw Polarnych Międzynarodowego Roku Geofizycznego na Spitsbergen, gdzie pod kierunkiem prof. dra A. Kosiby uczestniczył w badaniach glaciologicznych i meteorologicznych. W 1968 r. był uczestnikiem Polskiej Wyprawy Glaciologicznej na Islandię, której organizatorem i kierownikiem był prof. dr R. Galon. W ramach tej wyprawy prowadził badania glaciologiczne i meteorologiczne na lodowcu Skeidárarjökull i na jego przedpołu. W latach 1956—1961 był skarbnikiem Wrocławskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Hydrologiczno-Meteorologicznego. Był członkiem Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Geofizycznego, od 1972 r. jest przewodniczącym Zarządu Pomorskiego Oddziału tegoż Towarzystwa. Jest także członkiem Polskiego Towarzystwa Biometeorologicznego i Polskiego Towarzystwa Geograficznego. Stopień doktora nauk przyrodniczych uzyskał w Uniwersytecie Wrocławskim w 1966 r. na podstawie pracy z dziedziny biometeorologii. Kolokwium habilitacyjne odbył w maju 1976 r. w tymże samym Uniwersytecie.

Spis prac: a) Rozprawy i artykuły: 1) Intensywność ochładzania bioklimatologicznego na Spitsbergenie, Biuletyn Komisji MRG PAN, nr 1/32, Warszawa 1963, s. 73—80. 2) Termiczna charakterystyka zimy 1962/63 r. w świetle obserwacji meteorologicznych, Biuletyn Służby San.-Epidem. Woj. Katowickiego, nr 2 (31), Katowice 1963, s. 116—123. 3) Wpływ zanieczyszczeń atmosferycznych na promieniowanie słoneczne z punktu widzenia bioklimatycznego, *ibid.*, nr 3—4 (32—33), Katowice 1963, s. 95—106 (wspólnie z A. Wójcikową). 4) Wyniki badań nad zanieczyszczeniem powietrza na terenie Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego przeprowadzonych metodą sedymentacji, Komitet PAN d/s GOP, Biuletyn nr 61, Katowice 1963, s. 105—114 (wspólnie z M. Baranowską). 5) Intensywność ochładzania bioklimatycznego w Chorzowie w świetle pomiarów katatermometrycznych. Biuletyn Służby San.-Epidem. Woj. Katowickiego 1965, R. IX, z. 2, s. 197—208. 6) Wpływ warunków meteorologicznych i stanów pogodowych na dychawicę oskrzelową, zawały serca i zgony, *Przegląd Lekarski*, 1966, R. 22, nr 5, seria II (współautor H. Chrobok). 7) Badania porównawcze nad ochładzaniem mierzonym frygorymetrem i obliczanym według wzoru Hilla i Lehmana, *Roczniki Nauk Rolniczych. Materiały do bioklimatologii Polski*, t. 119, Seria D, Monografie, Warszawa 1966, s. 121—137 (współautor M. Cena). 8) Próba wyznaczenia wzoru do obliczania ochładzania bioklimatycznego w warunkach klimatu Polski, *ibid.*, s. 137—149 (współautorzy M. Cena, M. Gregorczyk). 9) Ochładzanie bioklimatyczne we Wrocławiu, rozprawa doktorska, maszynopis (1966). 10) Porównanie formuł empirycznych do obliczania ochładzania bioklimatycznego, *Wiadomości Uzdrawiskowe*, nr 1/1967, s. 101—104 (współautorzy M. Cena i M. Gregorczyk). 11) Ciśnienie tętnicze krwi a warunki pogodowe, *Przegląd Lekarski*, 1968, R. 24, nr 7 (współautor H. Chrobok). 12) Ablational processes on the Skeidárarjökull (Iceland), *Bulletin de l'Academie Polonaise des Sciences*, 1970, vol. XVIII, No 4, s. 151—158. 13) Polska Wyprawa Glaciologiczna na Islandię, *Gazeta Obserwatora*

PIHM, nr 3, s. 10—13. 14) Częstość i intensywność rosy we Wrocławiu, *Zeszyty Naukowe UMK w Toruniu, Nauki Matem.-Przyrod.*, z. 26, Geografia VIII, Toruń 1971, s. 101—120. 15) The problem of asymmetrical recession of the Skeidárarjökull head (Iceland), *Bulletin de l'Academie Polonaise des Sciences de la Terre*, 1972, vol. XX, No 2, s. 145—153. 16) Ochładzanie bioklimatyczne w Białowieży, *Czasopismo Geograficzne*, 1972, t. 43, z. 4, s. 401—411 (wspólnie z J. Olszewskim). 17) Glaciological studies on the Skeidárarjökull, *Geographia Polonica* 1973, nr 26, s. 185—208. 18) The results of the meteorological investigations on the forefield of Skeidárarjökull, *ibid.*, s. 159—183. 19) Promieniowanie słoneczne na przedpolu Skeidárarjökull (Islandia), *Czasopismo Geograficzne*, 1973, t. 44, z. 2, s. 291—304. 20) Uwagi o klimacie dorzecza dolnej Drwęcy oraz o niektórych aspektach mikroklimatu doliny Drwęcy, *Acta Universitatis N. Copernici. Geografia IX*, z. 31, Toruń 1973, s. 87—121 (wspólnie z A. Wójcikową). 21) Klimat województwa bydgoskiego, w: *Atlas Województwa Bydgoskiego. Kujawsko-Pomorskie Towarzystwo Kulturalne w Bydgoszczy. Wydawnictwa Geologiczne*, 1973. 22) Wstępna charakterystyka makroklimatu i topoklimatu Rezerwatu Piwnickiego, *Acta Universitatis N. Copernici, Biologia XIX*, z. 39, Seria Matematyczno-Przyrodnicza, Toruń 1976, s. 15—38. 23) O wskaźnikach zmętnienia i ekstynkcji bezpośredniego promieniowania słonecznego na przedpolu Skeidárarjökull (Islandia), w: *Problemy geografii fizycznej*, Toruń 1976, s. 297—310. 24) Zagadnienia klimatologiczne i glaciologiczne Islandii, Toruń 1976, s. 226. 25) Druga Toruńska Wyprawa Polarna Spitsbergen — 1977, *Czasopismo Geograficzne*, 1980, t. 51, z. 4, s. 417—431 (wspólnie z A. Olszewskim). 26) Stosunki termiczne sezonu letniego na lodowcu Waldemara i nadmorskiej Nizinie Kaffiöyra (NW Spitsbergen), VIII Sympozjum Polarne, Materiały, referaty, komunikaty, Uniwersytet Śląski, Klub Polarny, Sosnowiec 1981, s. 21—33 (współautorzy K. Marciniak i R. Przybylak). 27) Toruń Polar Expeditions to Spitsbergen in 1977 and 1978, *Acta Universitatis N. Copernici, Geografia XVIII*, Nauki Matematyczno-Przyrodnicze, Toruń 1982. 28) Meteorological conditions at the Kaffiöyra Plain — Spitsbergen from 21st July to 28th August 1977, *ibid.* 29) Transparency of atmosphere and intensity of direct solar radiation at Kaffiöyra Plain — Spitsbergen in summer 1977, *ibid.* 30) Promieniowanie globalne i fotosyntetycznie czynne pod okapem lasu i na polanie w Rezerwacie Piwnickim, *Acta Universitatis N. Copernici, Biologia XXV*, Toruń 1982. 31) Przejroczystość atmosfery w różnych regionach globu ziemskiego, *Materiały Zjazdu Geografów Polskich*, Toruń 15—18 września 1983 r., Toruń 1983, s. 169—171. 32) Meteorological conditions at the Kaffiöyra Plain in summer 1978. Warunki meteorologiczne na Równinie Kaffiöyra — Spitsbergen w lecie 1978 r., *Acta UNC, Geografia nr 18*, Toruń 1983 (współautor K. Marciniak). 33) Zróżnicowanie przestrzenne stosunków termicznych na obszarze Torunia przy różnych sytuacjach pogodowych, *Materiały Zjazdu Polskich Geografów*, Toruń 15—18 września 1983 r., s. 171—172 (współautor K. Marciniak). 34) Wilgotność powietrza w sezonie letnim na nizinie Kaffiöyra i lodowcu Waldemara (NW Spitsbergen). *Polskie Badania Polarne 1970—1982*, Toruń 1983, s. 187—199 (współautorzy K. Marciniak i R. Przybylak). 35) Wspomnienie o Profesorze Aleksandrze Kosibie, *Czasopismo Geograficzne* 1982, t. 53, z. 4, s. 348—352. b) Sprawozdania: 36) Profesor A. Kosiba (Obituary). *Polar Record*, August 1982, Cambridge. 37) VI Toruńska Wyprawa Polarna „Spitsbergen 1982”, *Polskie Badania Polarne 1970—1982*, Toruń 1983 (wspólnie z Cz. Pietrucieniem). 38) Obszary i kierunki badań polarnych pracowników Uniwersytetu M. Kopernika w latach 1970—1982, *ibid.* (wspólnie z W. Niewiarowskim). c) Recenzje: 39) N. I. Barkow, *Szelfowye ledniki Antarktydy*, Leningrad 1968; *Przegląd Geograficzny* 1973, t. 45, z. 4.

Wydział IV

BORODO ANDRZEJ urodził się 15 listopada 1949 r. w Olsztynie w rodzinie inteligenckiej. Do szkoły podstawowej w Olsztynie uczęszczał w latach 1956—1963. W 1963 r. został przyjęty do Liceum Ogólnokształcącego im. A. Mickiewicza w Olsztynie. W 1967 r. zdał egzamin maturalny, w tym samym roku zdał też egzamin wstępny na Wydział Prawa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Na Wydziale Prawa UMK studiował w latach 1967—1971. Pracę magisterską pt. „Ochrona nabywcy rzeczy ruchomej z wadami w obrocie społecznym” obronił w czerwcu 1971 r. Dnia 1 X 1971 r. został przyjęty jako stażysta do Zakładu Prawa Finansowego na Wydziale Prawa i Administracji UMK. Od 1 V 1972 r. został zatrudniony na etacie asystenta, a od 1 X 1973 r. na stanowisku st. asystenta. W dniu 7 XII 1976 r. obronił przed Radą Wydziału Prawa i Administracji UMK pracę doktorską pt. „Zupełność budżetu w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej” i uzyskał stopień doktora nauk prawnych. Od 1 I 1977 r. został powołany na stanowisko adiunkta. Dnia 18 II 1983 r. odbył kolokwium habilitacyjne przed Radą Wydziału Prawa i Administracji UMK. Rada Wydziału postanowiła jednomyślnie nadać mu stopień naukowy doktora habilitowanego. W 1974 r. i w 1980 r. odbył miesięczne staże naukowe w Instytucie Finansów i Ministerstwie Finansów. Brał udział w konferencjach naukowych w Warszawie, Łodzi, Arturówku, Bachotku i w międzynarodowej konferencji naukowej w Poznaniu. Jesienią 1983 r. był na dwutygodniowym stażu naukowym na Wydziale Prawa Uniwersytetu Komeńskiego w Bratysławie. W latach 1973—1975 odbył pozaetatową aplikację sądową w okręgu Sądu Wojewódzkiego w Bydgoszczy. W październiku 1975 r. złożył egzamin sędziowski. Należy do Stronnictwa Demokratycznego.

Spis prac: a) Prace monograficzne: 1) *Zupełność budżetu w Polsce Ludowej*, Toruń 1979, ss. 195. 2) *Charakter prawny planów finansowych*, Toruń 1982, ss. 217. 3) *Dochody budżetowe z loterii i gier liczbowych*, w: *System instytucji prawno-finansowych PRL*, t. III (w druku). b) *Artykuły*: 4) *Sprawa zakresu budżetu i ustawy budżetowej PRL*, *Państwo i Prawo* 1978, nr 6, s. 55—62. 5) *Zagadnienia formy prawnej budżetu państwowego*, *ibid.* 1983, nr 1, s. 68—74. 6) *Zasada zupełności budżetu w warunkach państwa socjalistycznego*, *Finanse* 1974, nr 6, s. 17—29. 7) *Zagadnienie wpływu parlamentu socjalistycznego na działalność kredytową banków*, *ibid.* 1976, nr 2, s. 23—35. 8) *Problem połączenia budżetu i planu kredytowego*, *ibid.* 1977, nr 10, s. 16—20. 9) *Ustrojowo-prawna pozycja banków w Polsce Ludowej*, *ibid.* 1980, nr 5, s. 10—19. 10) *Uwagi do prawa budżetowego*, *ibid.* 1982, nr 7, s. 48—53. 11) *Pojęcie i zakres współczesnych finansów publicznych*, *Acta Universitatis Nicolai Copernici*, Toruń 1976, *Prawo XIV*, s. 25—42. 12) *Zagadnienie dyrektywnych i syntetycznych planów finansowych w Polsce Ludowej*, *ibid.*, Toruń 1981, *Prawo XIX*, s. 77—88. 13) *Odpowiedzialność prawna za niewykonanie postanowień budżetu państwowego*, *ibid.*, Toruń 1983, *Prawo XXII*, s. 153—167. c) *Recenzje*: 14) C. Kosikowski, *Rola Ministra Finansów w systemie zarządzania finansami w państwach*

sojalistycznych, Łódź 1976, s. 254; Państwo i Prawo 1979, nr 4, s. 139—141 (wspólnie z B. Brzezińskim). 15) T. Dębowska Romanowska, Realizacja jedności i powszechności w ustawie budżetowej, Warszawa 1982, s. 250; *ibid.* 1984, nr 1 (w druku). d) Podręczniki, skrypty: 16) Wybór podstawowych aktów prawnych z zakresu prawa finansowego, s. 214—328 — aneks do opracowania E. Drgasa, J. Gluchowskiego, H. Renigera pt. *Finanse i prawo finansowe*, Toruń 1977. 17) Trzy rozdziały (I, III i IV) w pracy zbiorowej pt. *Organizacyjnoprawne zagadnienia bankowości* (A. Borodo, B. Brzeziński, E. Drgas, J. Gluchowski, N. Waczew), Toruń 1980, s. 1—158. 18) Udział w pracy zbiorowej: A. Borodo, B. Brzeziński, E. Drgas, J. Gluchowski, J. Jezierski, *Prawo podatkowe*, Toruń 1983, s. 1—147, rozdz. VII, II (§ 2 i 3). 19) *Rola banku w zarządzaniu przedsiębiorstwem budowlanym*, Seminarium prawa budowlanego, Warszawa 1983.

JASUDOWICZ TADEUSZ urodził się 2 sierpnia 1944 r. w Urniażach (pow. Kiejdany) jako czwarte i ostatnie dziecko Jana i Ludwiki Jasudowiczów (z d. Butkiewicz). Poczynając od trzeciego roku życia do końca r. 1955 przebywał w sielchoz Dierbiniec (Dauruskij rajon, Krasnojarskij kraj), gdzie od 1950 r. uczęszczał do szkoły podstawowej. 29 XII 1955 r. w ramach repatriacji powrócił wraz z rodziną do kraju. W 1957 r. ukończył Szkołę Podstawową nr 2 w Giżycku i rozpoczął naukę w Liceum Ogólnokształcącym im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Giżycku. W 1961 r. uzyskał świadectwo dojrzałości i rozpoczął studia na Wydziale Prawa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Studia ukończył 21 VI 1966 r., składając pomyślnie egzamin magisterski po przedstawieniu pracy magisterskiej na temat „Status prawny Antarktyki” i uzyskując tytuł magistra prawa. Z dniem 1 XII 1966 r. przyjęty został na asystenckie studia przygotowawcze przy Katedrze Prawa Międzynarodowego na Wydziale Prawa UMK w Toruniu, a z dniem 1 II 1967 r. powołany został na stanowisko asystenta w tejże Katedrze, awansując z dniem 1 X 1968 r. na stanowisko starszego asystenta. Latem 1969 r. uczestniczył w letniej sesji Akademii Prawa Międzynarodowego w Hadze. 5 XII 1972 r. odbył publiczną obronę rozprawy doktorskiej nt. „Obowiązywanie umów międzynarodowych w wypadku zasadniczej zmiany okoliczności” (za którą uzyskał później trzecią nagrodę w konkursie „Państwa i Prawa”) i osiągnął stopień naukowy doktora nauk prawnych. Z dniem 1 III 1973 r. powołany został na stanowisko adiunkta w Zakładzie Prawa Międzynarodowego UMK w Toruniu. W r. 1976 odbył w INP PAN dwumiesięczny staż krajowy poświęcony badaniom nad tematem „Zasada dobrosąsiedztwa w prawie międzynarodowym”. Od 1975 r. do końca lutego 1983 r. pracował w wymiarze pół etatu w Polskim Instytucie Spraw Międzynarodowych, Oddział w Toruniu, w charakterze zastępcy kierownika Oddziału (lub kierownika Organizacyjno-Administracyjnego). Na przełomie 1976—1977 r. odbył krótkoterminowy staż naukowy w Instytucie Mirowej Ekonomiki i Międzynarodowych Odnoszenij w Moskwie. W listopadzie 1981 r. złożył do druku rozprawę habilitacyjną nt. „Normy regionalne w prawie mię-

dzynarodowym", a 25 X 1983 r. odbył pomyślnie kolokwium habilitacyjne przed Radą Wydziału Prawa i Administracji UMK w Toruniu, która jednomyślnie podjęła uchwałę w sprawie przyjęcia kolokwium oraz w sprawie nadania stopnia naukowego doktora habilitowanego nauk prawnych w zakresie prawa międzynarodowego.

Spis prac: a) Prace monograficzne: 1) Wpływ zmiany okoliczności na obowiązywanie umów międzynarodowych. Norma rebus sic stantibus, Toruń 1977, ss. 297. 2) Normy regionalne w prawie międzynarodowym, Toruń 1983, ss. 345. b) Artykuły i rozprawy: 3) Późniejsza niemożliwość wykonania umowy międzynarodowej, ZN UMK, Prawo X, Toruń 1971, s. 177—197. 4) Zakaz stosowania normy rebus sic stantibus wobec traktatu ustanawiającego granice. Studia Prawnicze INP PAN 1974, z. 3 (41), s. 3—29. 5) Prawne aspekty stosunków między Finlandią a Związkiem Radzieckim, Sprawy Międzynarodowe 1975, nr 7—8, s. 72—85. 6) Uznanie za persona non grata we współczesnym prawie dyplomatycznym, ZN UMK, Nauki Polityczne VII, s. 69—83. 7) The Prohibition to Apply the Rebus Sic Stantibus Norm with Respect to Treaties Establishing National Frontiers, Polish Yearbook of International Law, z. VIII, Wrocław 1977, s. 155—183. 8) Pojęcie dobrosąsiedztwa w stosunkach międzynarodowych, Sprawy Międzynarodowe 1977, nr 4, s. 58—73. 9) Regionalne systemy bezpieczeństwa, w: Regionalizm w stosunkach międzynarodowych (pod red. J. Gilasa), Warszawa 1978, s. 147—193. 10) Zasoby naturalne dzielone w stosunkach międzynarodowych, Sprawy Międzynarodowe 1978, nr 9, s. 74—91. 11) Przedawnienie w prawie międzynarodowym, Przegląd Stosunków Międzynarodowych 1978, nr 5 (77), s. 17—39. 12) Wspólna ideologia jako czynnik regionotwórczy (z praktyki państw arabskich), przyjęte do druku przez Międzynarodowe Kolegium Redakcyjne w Pradze. 13) Prawne problemy ochrony środowiska morskiego przed zanieczyszczeniami pochodzenia lądowego, Przegląd Stosunków Międzynarodowych 1982, nr 1—3 (97), s. 79—95. 14) Zagadnienie europejskiego lex specialis w świetle Aktu Końcowego KBWE, Zeszyty Naukowe UMK, Prawo, Toruń 1983. 15) International Legal Problems of the Fighting Against Landbased Pollution of the Marine Environment, Polish Yearbook of International Law, Wrocław 1983. 16) Regional Custom, w: Polish Yearbook of International Law (w druku). c) Badania umowne i ekspertyzy: 17) Obowiązywanie tzw. klauzul państw nieprzyjacielskich (art. 53 i 107 Karty Narodów Zjednoczonych), ekspertyza dla MSZ, 1970 r. 18) Działalność i współpraca organizacji międzynarodowych systemu CNZ w dziedzinie ochrony naturalnego środowiska człowieka, opracowanie do Raportu o ochronie środowiska, 1974 r. 19) Treść pojęcia „region” w stosunkach międzynarodowych (z uwzględnieniem ich typów i rodzajów), MR III — 3.7/4, 1977 r. (omówione w: E. Pałyga, Międzynarodowe stosunki polityczne (Wybrane problemy internacjologii), Warszawa 1979, s. 249—251). 20) Kategoria „regionu” w nauce stosunków międzynarodowych, MR III — 3.7/4, 1978 r., opublikowane w: Marksistowska nauka stosunków międzynarodowych (pojęcia-terminy-kategorie). Zbiór prac pod red. E. J. Pałygi i J. Symonidesa, Warszawa 1979, s. 167—203. 21) Regionalne rozwiązania rozbrojenio-we, ekspertyza dla MSZ, 1979 r. 22) Regionalne systemy bezpieczeństwa a ugrupowania polityczno-wojskowe, ekspertyza dla MSZ, 1979 r. 23) Regionalizm w międzynarodowym prawie rzeczonym, PR VII/7, Instytut Śląski w Opolu, 1980 r. 24) Prawne problemy współpracy odrzańskiej, PR VII/7, Instytut Śląski w Opolu, 1980 r. 25) KBWE a zagadnienie regionalnego prawa międzynarodowego, ekspertyza dla MSZ, 1981 r. 26) Zagadnienie tzw. socjalistycznego prawa międzynarodowego, ekspertyza dla MSZ, 1981 r. 27) Funkcjonowanie systemu bezpieczeństwa w regionie bałtyckim, ekspertyza dla MSZ, 1982 r. 28) Analiza efektywności ukształtowanych do 1980 r. zasad i form międzynarodowej współpracy na Odrze pomiędzy PRL, CSRS i NRD w dziedzinie

zapobiegania i zwalczania zanieczyszczenia środowiska wodnego, PR VII/7, Instytut Śląski w Opolu, 1982 r. 29) Studium perspektywiczne kierunków i metod prawnomiędzynarodowej współpracy w dziedzinie zapobiegania i zwalczania zanieczyszczenia środowiska wodnego PRL—CSRS—NRD, PR VII/7, Instytut Śląski w Opolu, 1982 r. 30) Układ Warszawski — charakter i działalność, ekspertyza dla MSZ, 1982 r. 31) Analiza efektywności ukształtowanych do 1980 r. zasad i form prawnomiędzynarodowej współpracy między PRL, CSRS i NRD w zakresie ochrony wielkości przepływów wód odrzańskiej sieci wodnej, PR VII/7, Instytut Śląski w Opolu, 1983 r. 32) Studium perspektywiczne kierunków i metod prawnomiędzynarodowej współpracy pomiędzy PRL, CSRS i NRD w zakresie ochrony wielkości przepływów wód odrzańskiej sieci wodnej, PR VII/7, Instytut Śląski w Opolu. d) *Hasła encyklopedyczne*: 33) Encyklopedia prawa międzynarodowego i stosunków międzynarodowych, Warszawa 1976 (25 haseł). 34) Encyklopedia „Świat w Przekroju '78", Warszawa 1978, s. 415—420 (hasło: Organizacje wyspecjalizowane). 35) Encyklopedia „Świat w Przekroju '79", Warszawa 1979, s. 433—436 (jw.). 36) Encyklopedia „Świat w Przekroju '80", Warszawa 1980, s. 474—477 (jw.). 37) Encyklopedia „Świat w Przekroju '81", Warszawa 1981, s. 452—456 (jw.). 38) Encyklopedia Szkolna, t. I: Społeczeństwo i jego rozwój (16 haseł przyjętych do druku w 1978 r. przez Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne). e) *Recenzje*: 39) Kurs międzynarodowego prawa, wyd. II, Moskwa 1966 (wspólnie z J. Symonidesem), w: Sprawy Międzynarodowe 1967, nr 12. 40) A. Klafkowski, Likwidacja państwa pruskiego, Ustawa nr 46 Sojusznicy Rady Kontroli nad Niemcami (wspólnie z J. Symonidesem), w: Komunikaty Mazursko-Warmińskie 1967, nr 4. 41) R. Sonnenfeld, Realizacja zasad współistnienia w ONZ. Aspekty prawne, w: Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1969, nr 4. 42) A. Górbiel, Konieczność wojskowa w prawie międzynarodowym, w: Sprawy Międzynarodowe 1971, nr 11 (opubl. również w: Polish Yearbook of International Law, z. III, Wrocław 1972). 43) A. Klafkowski, Granica polsko-niemiecka po II wojnie światowej, w: Polish Yearbook of International Law, z. III, Wrocław 1972. 44) G. Rysiak, Funkcje Zgromadzenia Ogólnego NZ w utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, w: Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1972, nr 2 (wspólnie z A. Jacewiczem). 45) G. W. Ignatienko, Międzynarodowe prawo i obszcziestwiennyj progress, w: Państwo i Prawo 1974, nr 8. 46) L. Gelberg, Problemy prawne współpracy państw bałtyckich, w: Przegląd Stosunków Międzynarodowych 1977, nr 5 (71). 47) J. Symonides, Międzynarodowa ochrona praw człowieka, w: Nowe Książki 1977, nr 12. 48) A. Jacewicz, Pojęcie siły w Karcie Narodów Zjednoczonych, w: Państwo i Prawo 1978, nr 11. 49) I. Rummel-Bulska, Użytkowanie wód śródlądowych dla celów niezeglowych w świetle prawa międzynarodowego (przyjęta do druku w: Polish Yearbook of International Law).

Powyższy wykaz nie obejmuje artykułów i sprawozdań opublikowanych w dziennikach i tygodnikach, a mających charakter informacyjny lub popularnonaukowy.

KWAŚNIEWSKI ZBIGNIEW urodził się 17 maja 1948 r. w Koninie w ówczesnym województwie poznańskim w rodzinie inteligenckiej. W 1966 r. zdał maturę w Liceum Ogólnokształcącym w Koninie i w tymże roku rozpoczął wyższe studia prawnicze na Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu. Studia ukończył w 1970 r. uzyskując tytuł magistra prawa. W okresie od września 1970 do grudnia 1971 r. odbywał etatową aplikację sądową w okręgu Sądu Wojewódzkiego w Poznaniu. Z dniem 1 I 1972 r. rozpoczął pracę w charakterze asystenta w Instytucie Prawa Cywilnego UMK w Toruniu, kontynuując — w trybie pozaetatowym — aplikację sądową, zakończoną we wrześniu 1972 r.

egzaminem sędziowskim w Sądzie Wojewódzkim w Bydgoszczy. Z dniem 1 V 1973 r. mianowany został starszym asystentem. Rozprawę doktorską, poświęconą umowie spedycji, a przygotowywaną pod kierunkiem prof. dra hab. Jana Łopuskiego, obronił w 1976 r. W tym czasie awansował też na stanowisko adiunkta w Instytucie Prawa Cywilnego UMK. Przygotowywana praca habilitacyjna poświęcona jest prawnemu charakterowi przewozów multimodalnych.

Spis prac: a) Prace monograficzne: 1) Umowa spedycji, Warszawa 1979, ss. 217. b) Rozprawy i artykuły: 2) Przedstawicielstwo na tle umowy spedycji, PUG nr 11/1973, s. 377—378. 3) Roszczenia regresowe a postępowanie reklamacyjne w transporcie samochodowym, NP nr 2/1975, s. 242—257. 4) Formy działalności spedytora według przepisów k.c., Przegląd Komunikacyjny nr 4/1975, s. 18—20. 5) Umowa spedycji z mieszanym świadczeniem spedytora — problem stosowania przepisów, Biuletyn Ekonomiczny PIHZ nr 3/1977, s. 1—5. 6) Nowe ogólne warunki spedycyjne w NRD na tle postanowień OPWS, Biuletyn Ekonomiczny PIHZ, nr 10/1977, s. 1—5. 7) Znaczenie umowy spedycji na tle techniczno-organizacyjnych przemian zachodzących w przewozach towarów, AUNC, Toruń 1979, z. XVII, s. 101—114. 8) Nowa regulacja prawna scentralizowanej obsługi przesyłek kolejowych, PUG nr 8—9/1978, s. 260—263. 9) Umowy przewozu i spedycji w realizacji przewozów multimodalnych (kombinowanych) przy użyciu kontenerów, Studia Prawnicze nr 2/1979, s. 169—190. 10) Żegluga odrzańska — reżim żeglugowy wg prawa wewnętrznego PRL, rozdział w pracy zbiorowej Status prawnomiędzynarodowy Odry, Opole 1981, s. 118—122. 11) Ochrona konsumenta w świetle o.w.u. z 1968 i 1971 o świadczenie usług na rzecz ludności przez j.g.u. — rozdział w pracy zbiorowej Obywatel — przedsiębiorstwo, Wrocław—Warszawa 1982, s. 53—89. 12) Prawo obrotu uspołecznionego w systemie uniwersyteckich studiów prawniczych i administracyjnych, Życie Szkoły Wyższej nr 7—8/1980, s. 135—148 (współautorstwo z Z. Gordonem). 13) Świadczenie usług magazynowych w stosunkach między j.g.u. — zagadnienia prawne. PUG nr 2/1981, s. 33—39. 14) Koncepcja ochrony jakości na tle ustawy o jakości, PiP nr 6/1981, s. 70—81. 15) W sprawie wykładni art. 402 kodeksu cywilnego, PiP nr 11/1982, s. 75—81 (współautorstwo z M. Bączykiem). 16) Jak zawierać umowy?, Życie Gospodarcze nr 9/1983 z 27 II 1983, s. 8. c) Recenzje: 17) J. Kufel, Umowa agencyjna; Polskoje Sowriemiennoje Prawo nr 3/1979, s. 71—73. 18) L. Ogiegło, Umowa spedycji; Nowe Prawo nr 9/1979, s. 139—142. 19) J. Kufel, W. Siuda, Prawo gospodarcze dla ekonomistów; PUG nr 3/1981, s. 84—85. 20) W. Górski, Z. Dominiczak, J. Gospodarek, Prawo przewozów pocztowych; Nowe Prawo nr 6/1983, s. 113—116. d) Skrypty: 21) Umowy w obrocie gospodarczym, Toruń 1975 (współautorstwo). 22) Umowy w obrocie gospodarczym, Toruń 1978 (wyd. II popr. i uzupełnione) — współautorstwo. 23) Prawo obrotu gospodarczego, Warszawa 1981, skrypt centralny (wyd. III zmienione i uzupełnione) — współautorstwo w pracy zbiorowej.

I. Poślizgi z planu 1983

ZAPISKI HISTORYCZNE

Tom 48, z. 4, Warszawa—Poznań—Toruń 1984, s. 185, zł 140,—

PRACE WYDZIAŁU FILOLOGICZNO-FILOZOFICZNEGO

- ✓ KRUSZELNICKI ZYGMUNT: Historyzm i kult przeszłości w sztuce pomorskiej XVI—
—XVIII wieku, Warszawa—Poznań—Toruń 1984, s. 198, t. 29, z. 3, zł 150,—

STUDIA IURIDICA

- ✓ SZYSZKOWSKI WACŁAW: Benjamin Constant. Doktryna polityczno-prawna na tle-
epoki, Warszawa—Poznań—Toruń 1984, s. 207, t. 17, z. 1, zł 140,—

II. Wydawnictwa z planu 1984

SPRAWOZDANIA TNT

Nr 35—36 (za okres 1 I 1981 — 31 XII 1982), Toruń 1984, s. 131, zł 50,—

ROCZNIKI

- ✓ DYGDAŁA JERZY: Życie polityczne Prus Królewskich u schyłku ich związku z Rze-
cząpospolitą w XVIII wieku. Tendencje unifikacyjne a partykularyzm, Warsza-
wa—Poznań—Toruń 1984, s. 259, R. 81, z. 3, zł 220,—

ZAPISKI HISTORYCZNE

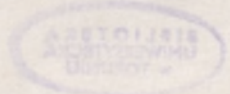
Tom 49, z. 1, Warszawa—Poznań—Toruń 1984, s. 206, zł 160,—

Tom 49, z. 2, Warszawa—Poznań—Toruń 1984, s. 217, zł 160,—

Tom 49, z. 3, Warszawa—Poznań—Toruń 1984, s. 180, zł 160,—

PRACE WYDZIAŁU FILOLOGICZNO-FILOZOFICZNEGO

- ✓ SAWRYCKI WŁADYSŁAW: Współtwórcy szkolnej polonistyki dwudziestolecia mię-
dzywojennego: Kazimierz Wóycicki, Konstanty Wojciechowski, Juliusz Kleiner,
Konrad Górski, Warszawa—Poznań—Toruń 1984, s. 159, t. 30, z. 1, zł 130,—

STUDIA IURIDICA

✓ GŁUCHOWSKI JAN: Prawnomiędzynarodowe stosunki finansowe państw socjalistycznych, Warszawa—Poznań—Toruń 1984, s. 130, t. 17, z. 2, zł 100,—

WYDAWNICTWA OGÓLNE

✓ Województwo toruńskie. Przyroda — ludność i osadnictwo — gospodarka, pod red. Rajmunda Galona, Warszawa—Poznań—Toruń 1984, s. 471, zł 380,—

ZAPISKI HISTORYCZNE

Tom 49. 1. Warszawa—Poznań—Toruń 1984, s. 182, zł 150,—

PRACE WYDZIAŁU FILOLOGICZNO-FILOZOFICZNEGO

✓ KRUSZELNICZ YGORIN: Historia i filozofia prawa w Polsce, Warszawa—Poznań—Toruń 1984, s. 158, zł 150,—

STUDIA IURIDICA

✓ SZYSZKOWSKI WACŁAW: Historia i filozofia prawa w Polsce, Warszawa—Poznań—Toruń 1984, s. 158, zł 150,—

II. W dawnej i współczesnej Polsce

SPRAWOZDANIE ENCYKLOPEDIJNEGO ZBIORU WYDZIAŁU FILOLOGICZNO-FILOZOFICZNEGO

1984, s. 158, zł 150,—

ZAPISKI HISTORYCZNE

✓ DZIĘKA JERZY: Historia i filozofia prawa w Polsce, Warszawa—Poznań—Toruń 1984, s. 158, zł 150,—

ZAPISKI HISTORYCZNE

Tom 49. 1. Warszawa—Poznań—Toruń 1984, s. 206, zł 100,—

Tom 49. 2. Warszawa—Poznań—Toruń 1984, s. 217, zł 100,—

Tom 49. 3. Warszawa—Poznań—Toruń 1984, s. 180, zł 100,—

PRACE WYDZIAŁU FILOLOGICZNO-FILOZOFICZNEGO

✓ SAWRYGŁ WŁADYSŁAW: Wpływ filozofii na prawo, Warszawa—Poznań—Toruń 1984, s. 158, zł 150,—

✓ Kozłowski Antoni: Historia i filozofia prawa w Polsce, Warszawa—Poznań—Toruń 1984, s. 158, zł 150,—

